

ERDÉLY MAGYARSÁG

VI. ÉVFOLYAM
1995. JÚLIUS, AUGUSZ-
TUS, SZEPTEMBER

„Önkéntes”
magyar
Trianon

Eltűnt egy
etnikum

Teleki Pál
vére

Jogvédelmi
Fórumok

23

Bocsassa meg az olvasó, de oly sokszor neveztük nevén azt a politikai gyakorlatot, amellyel a határainkon kívül még élő magyarságot beolvasztani hagyják, hogy szégyellem ismételni magam (és másokat). Ezért fanyalodok hasonlathoz: a magyarság egyetlen kormányra, melynek diplomáciai súlya lehetne magyarság-ügyben, azon szerencsés fordulat okán, hogy Trianonban körbe-kanyarították, de szét nem osztották az országot (ellenpélda a lengyel történelem). „annyira érzi sajátját elveszített nemzetrészeit, mint végtagja hűlt helyét a csonkolt, ha esősre fordul az időjárás s várja, majd csak kiderül az ég”.

Am komolyra fordítva a szót, a csupán erős, gazdaságilag stabil anyaország idiómája, mint önmagában is védelmet és segítséget jelentő diplomáciai elem, a határokon kívül élő magyarság sorsát aligha befolyásolhatja a megmaradás irányába. Magyarország hivatalos önbevallása szerint igen távol áll még e minőségétől. Időben mindenképpen és olyannyira, hogy amire talpra áll végzetesen visszafordíthatatlanná válhat a felszámolásra ítélt nemzetrészeink sorsa.

Nem véletlen egybeesés, hogy Romániában és Szlovákiában tanügyi „reformmal” fordulnak a szülőföldjükön magyarnak megmaradni akaró magyarság ellen. Mindkét ország kormányában döntő mértékben jelen van az a nacionalista elem, mely tudja, hogy „nyelvében él és képes megmaradni a nemzet”. Ezért távlatokban tervez és prioritásként kezeli saját nemzeti tisztulása és államisága véglegesítésének problematikáját. (Nevezhetnénk ezt akár a „két legyet” egyetlen nyelvtörvénnyel politikájának. . .)

A több mint nyolcvan esztendővel ezelőtt, Szarajevóban eldőrdült lövés kivette a balkánszéli kelet-

közép-európai régió népeinek kezéből az önrendelkezés lehetőségét, és a nagyhatalmi érdekeknek rendelle alá sorsukat. Ennek az erópolitikának csak humánerkölcsi vonatkozásban van ma is változata: a fegyverekkel szemben a gazdasági tényezőrendszerrel való kényszerítés. S az eltelt nyolcvan év folyamán alig változott az alaphelyzet. Nemzeti önbíráskodás virágzik az önrendelkezés helyén. Régi-önkban ismét fegyverrel, betelepítéssel, hol meg tanügyi-és más nemzeti egy kaptafára

Etnikai táborfotó

húzó törvénnyel sietnek kész tényeket produkálni az első szarajevói lövés későbbi haszonélvezői. Mert Szarajevóban ismét lőnek. . . Ismét nagyhatalmi „rendezés” körvonalazódik, melynek tárgyai ismét ama utódállamok lesznek.

Új elem annyi csupán, hogy a nagyhatalmi politika viselkedési kódexe, ma már számításba veszi az etnikai tényezőt. Am örömmel kívárja inkább, „amíg már nincs”. Ennek megfelelő egység-portrét igyekszik megvalósítani önmagáról minden érdekelt ország a Trianonban tülexponált „etnikai táborfotó” helyett. . .

A magyar kormány mindközben „a vásárlóutcában kószáló, előkelő idegent” játssza, nehogy holmi nemzeti stratégiával hozzákérjen, hiszen akkor nem rejtethetné a továbbiakban szerződéses paravánja mögé felelős anyaszerepét. hanem nyíltan vállalnia kellene azt. Azért **minimalizálja önjelentőségét külpolitikájában, s igyekszik szervezési társulási, tagsági és baráti**

alapszerződések szövegdrótjával megerősíteni határait, melyeknek mindkét oldalán magyarok élnek. . .

Lehet, hogy az európai (a tengertüli minden bizonyjal) nagyhatalmak elhiszik ezt a szomorú valóságot, és vevők egy, az erőszakkal méretezett sorsába beletörődő Magyarországra. De az utódállamok – nem! Ok is Trianon mesterséges teremtményei, mint a magyarság mai anyaországa. S amíg határainkon kívül még élnek magyarok, a kisebbség gazda többségi hatalmak nemzeti önvédelemből (paradox módon) életben tartják a magyarság összetartozásának szellemét, melyet Szabó Dezső nyomán általánosítva úgy fogalmazhatunk meg, hogy „minden nemzet felelős minden tagjáért”. Ahogy ők teszik.

Különbe miért tárgyalnának? Miért kötönnék szerződéseket velünk?

A partnerségnek pedig meg kell felelnie a Kárpát-medencében is, nem csak a modern európai közösségekben, ahova igyekezünk.

Európába „belépni” lehet, de a Kárpát-medencéből ki – soha. Annak földrajzi, történelmi, gazdasági, politikai és etnikai, ma nagyon is képlékeny viszonyrendszeréből sem. A magyar politikának tudomásul kell venni, hogy azért eredménytelenek a szomszédainkkal kétségtelenül fontos rendezési tárgyalásai, mert számukra hihetetlen, hogy létezhet olyan fonák nemzeti érdek, mely önfogyatkozást végez. . .

Az már csak stílusigény, hogy az újabb szarajevói lövés(ek) nyomán (előbb-utóbb) szükségszerű nagyhatalmi találkozót ne Budapesten, Moszkvában, Brüsszelben, Bukarestben, Genfben, Bonnban, hanem a „trianoni siralomházban” rendezzék meg (ismét).

Állásfoglalás

Romániában újabb korlátozó törvény sújtja a kisebbségi helyzetben élő nemzeti közösségek anyanyelvének iskolai és egyéb intézményes gyakorlását. Ez a durva és nyílt jogsértés a legkevesebb két és fél millió állampolgárt számláló magyarságot érinti a legszélesebb körben.

Ha ez a tanügyi törvénynek nevezett döntés hatályba lép, akkor a magukat magyarnak valló szülők 1995 őszétől kezdve a gyermekeiket nem taníttathatják, nem nevelhetik anyanyelvükön, végül a magyar családokban születő román állampolgárokat a román állam megfosztja a nemzeti identitás kulturális, tudományos, szakismereti és vallásos gyakorlásától. Ez az önkényes korlátozás, ez az erőszakos jogfosztás szellemi népirtásnak számít.

Felhívjuk a figyelmet rá, hogy Romániában mindezt akkor foglalják törvénybe, amikor Európa a hitleri nemzetszocialista népirtás áldozataira és az ugyancsak népirtó sztálini államszocializmus kelet-közép-európai gyarmatosításának kezdetére emlékezik – 1945 fél évszázados fordulóján.

Ehhez az időponthoz Európában a szabad, demokratikus államok új és tartós együttműködésének reménye fűződik. Ez az időpont Európában a nemzeti kultúrák kiteljesedését, kölcsönös gazdagításuk és gazdagodásuk intézményes támogatását ígéri.

Most Romániában a tanügyi törvény tehát ezekkel az építő és gyógyító folyamatokkal szegül szembe, ezeket a szándékokat és törekvéseket csúfolja meg.

Tiltakozunk ez ellen!

Felemeljük szavunkat az anyanyelvi, a kulturális, a lelkiismereti, a nemzeti identitás védelmében.

Kezdeményezzük és követeljük, hogy a Magyar Köztársaság Alkotmányának szellemében az Országgyűlés, a kormány és a köztársasági elnök hivatalosan tiltakozzanak a Romániában élő magyarok újabb és immár jóvátehetetlen hatású jogfosztása ellen, tegyenek kisebbségi jogaik teljes érvényesüléséért.

Az Erdélyi Szövetség nemzeti kisebbségvédelmi szervezetként ezen állásfoglalását elküldi az európai együttműködési szervezeteknek is, azzal a felkéréssel, hogy nyilvánosan ítéljék el a romániai jogfosztó és megalázó tanügyi törvényt, védjék meg a romániai magyarok felnövő nemzedékeit a szellemi népirtástól.

Meggyőződésünk, hogy a harmadik évezred küszöbén Európának határozottan és halaszthatatlanul érvényesítenie kell az új európai-ság mércéjét egész Európában.

Felhívunk minden magyarországi nemzeti kisebbségvédelmi és emberjogi szervezetet, hogy csatlakozzanak ehhez az állásfoglaláshoz.

Az Erdélyi Szövetség
Országos Elnöksége

ERDÉLYI MAGYARSÁG

Független szemle
A határainkon túli magyarok fóruma
Alapító főszerkesztő: Kóteles Pál
VI. évfolyam 23. szám
1995. július, augusztus, szeptember
Megjelenik: negyedévenként

Főszerkesztő: **MÁTYÁS B. FERENC**
Felelős szerkesztő: **JÓZSA PÉTER**
Olvasószerkesztő: **CZEGŐ ZOLTÁN**

Szerkesztőség címe: (átmenetileg szünetel)

Levélcím: Mátyás B. Ferenc
1158 Budapest, Apolló u. 54.
Telefon: 06-30-484672

Kiadja az **Erdélyi Magyarság Alapítvány**
H-1016 Bp., Naphegy utca 29. IV. em. 3.
Tel.: 156-8465
Felelős kiadó: **ATZÉL FERENC** ügyv. ig.

HU ISSN 0865-6819

Készült a POSSUM Lap- és
Könyvkiadó gondozásában

**KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG
ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.
AZ ALÁÍRT CIKKEKERT A SZERZŐK
VISELIK A FELELŐSÉGET.
A SZERKESZTŐSÉG FENNTARTJA AZ
ÍRÁSOK SZELEMÉT ÉS TARTALMÁT
NEM ÉRINTŐ RÖVIDÍTÉSEK JOGÁT.**

Terjeszti a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelő-
fizetési Irodában (Budapest, XIII. Lehel u. 10/a.,
levélcím: HELÍR, Budapest 1900), ezen kívül
Budapesten a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletá-
gi Igazgatósága kerületi ügyfélszolgálati iro-
dáin, vidéken a postahivatalokban, valamint
postautalványon, és közvetlenül az
Alapítvány címén.
Forintszámlánk: MHB 222-21489
Előfizetési díj egy évre: 624 Ft

Külföldiek számára előfizethető:
pénzesutalványon Az Erdélyi Magyarságért
Alapítvány címén: H-1016 Budapest,
Naphegy utca 29. IV/3. vagy a képviselőteken.
Devizaszámlánk: Magyar Hitel Bank Budapest
218-1602-351 és 218-1607-351
Előfizetési díj:
20 USA dollár légipostaköltséggel együtt.
Külföldi képviselőink címjegyzékét a 48. oldalon
közöljük.

**Ez a lapszámunk a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával jelent meg.**

**KÖVETKEZŐ SZÁMUNK
1996 JANUÁR
MÁSODIK FELÉBEN
JELENIK MEG**

TARTALOM

- Mátyás B. Ferenc: Etnikai táborfotó
- Az Erdélyi Szövetség állásfoglalása

VALÓSÁG - MÉRLEG

- Ágoston András: A magyar kormány és az
autonómia 2
- Czegő Zoltán: Mi terem a fullasztó csöndben? . . . 4
- Józsa Péter: Gyertyák, könyvek 5
- Bornemissza Karola: Nyelvében él a nemzet? . . . 6
- Dr. Eva Maria Barki: Befejezetlen béke 8
- Beke György: „Önkéntes” magyar Trianon 11

FÓRUM

- Katona Szabó István: Habsburg Ottó 1956-ról . 16
- Török László: A székely rovásírás és a blakok . . 19
- Bartis Árpád: Inkább rútul, mint szipül 21
- Sík János: Eltűnt egy etnikum 23

VISSZAPILLANTÓ

- Botlik József: A második bécsi döntés 25
- Vécsei Károly: Mítosz és valóság 28
- Balassa Zoltán: Kassai vértanúk 32
- Rászlai Tibor: Gróf Teleki Pál vére 37
- Merényi-Metzger Gábor: Dr. Pacha Ágoston
emlékezete 42

FIGYELŐ

- Jogvédelmi Fórumok (címösszeállítás) 43
- A Debreceni Nyilatkozat (1995. július 27.) 46

LAPZÁRTA

- Szerkesztőségi nyilatkozat 48

E lapszámunkat Gyöngyösi János: Székely templomerődök
című könyvének rajzaival illusztráltuk.

SPALLER ÁRPÁD
TULAJDONA

A magyar kormány és az autonómia

Ez év március 11-én, amikor a VMDK Közgyűlése elfogadta autonómiakonceptóját, amelyben a perszonális autonómia modellje dominál, a vajdasági magyarság autonómiáért folytatott küzdelme új szakaszba lépett. Az egész régióban, a volt szocialista országokban, a vajdasági magyarságnak van egyedül olyan politikailag is legitimizált autonómiamodellje, amelynek megvalósítása megfelelő politikai körülmények között akár holnap megkezdődhet.

De a megvalósítható autonómiamodell léte csak egyik feltétele a vajdasági magyarok autonómiájának. Szükség van arra is, hogy a szerb hatalom, a parlamenti pártok belássák: a többnemzetiségű Szerbiában a kisebbségek önazonosságának megőrzése, s ennek jogi kerete, az autonómia egyben szerb nemzeti érdek is, hiszen a nemzetek közötti jó viszonyok az országot közelebb viszik Európához.

Ahhoz viszont, hogy a szerb hatalmi berkekben és a politikai közvéleményben ez a szerkezetváltás megtörténjen, olyan nemzetközi légkörnek kell kialakulnia, amely kedvez az autonómia létrejöttének. Biztatás számunkra, hogy az autonómia gondolata gyökeret vert a nemzetközi politikai gondolkodásban, s nagy érdeklődés mutatkozik az új körülményeknek megfelelő autonómiamodellek iránt.

Az Európa Tanács 1201-es

ajánlása körüli bonyodalmak azonban jelzik, hogy az autonómiavita még nem dőlt el. Ezért magyar vonatkozásban is szükség van az összefogásra. Azt kell mielőbb elérnünk, hogy a Kárpát-medencében élő magyar kisebbségek mielőbb mind megalakítsák a számukra legmegfelelőbb autonómiamodelleket, a magyar kormány pedig felvállalja ezeknek a nemzetközi porondon való közös és önálló képviselését. Ez az összefogás, a Kárpát-medencében élő magyarság határmódosítás nélküli politikai integrációja, a kisebbségi autonómiatörekvések megvalósításának negyedik, s talán a legfontosabb feltétele.

A kisantant megjelenése a kisebbségügyben

Milyenek az esélyek arra, hogy megvalósuljon a Kárpát-medencében élő magyarság határmódosítás nélküli politikai integrációja? A román, a szlovák és a szerb vezetés egybehangzó nyilatkozatai, miszerint elfogadhatatlanok a magyar kisebbségek kollektív jogokra, valamint az autonómiára vonatkozó követeléselei, s a legérzékenyebb területen, az oktatásban alkalmazott megszorító intézkedések újra mérlegelésre készítetnek bennünket: elég hatékony-e a hármas tagolású külpolitikai kormánystratégia?

Mivel a kisebbségi követelések megvalósítása hosszabb folyamatnak ígérkezik, érthető és elfogadható a magyar kormányok gyakorlati politikája, amely Magyarország EU-tagságának ad előnyt. Ennek jegyében a Boross-kormány, az Európához való gyorsabb csatlakozás reményében, elfogadta a Balladur-terv megcsönkített változatát, amelyből a szomszédok nyomá-

sára kimaradt a kollektív jogokra s a kisebb, megegyezéssel határmódosításokra vonatkozó tétel. A magyar-szlovák alapszerződés megkötése újabb, logikus lépése ennek a politikának. Az Antall-kormány idején kialakult hármas célkitűzés megvalósításában, miszerint Magyarországnak meg kell mindent tenni, hogy bejusson az EU-ba, de ugyanakkor támogatnia kell a kisebbségeit és jószomszédi viszonyt kialakítani a környező országokkal, zavarok mutatkoznak. Az egyensúlyzavart nem a jelenlegi kormány megváltozott politikája váltotta ki, de az tartja fenn.

A baj az, hogy nincs nemzeti konszenzus a trianoni trauma meghaladásának ügyében. Az eddigi kormányok nem tudtak olyan kompromisszumot felajánlani, amely feloldaná a „tele van a hócipóm a kisebbségekkel” és a „nincs jogunk lemondani arról, amit erővel vettek el” szövszólói közötti politikai feszültséget.

A szélsőségek szorításában

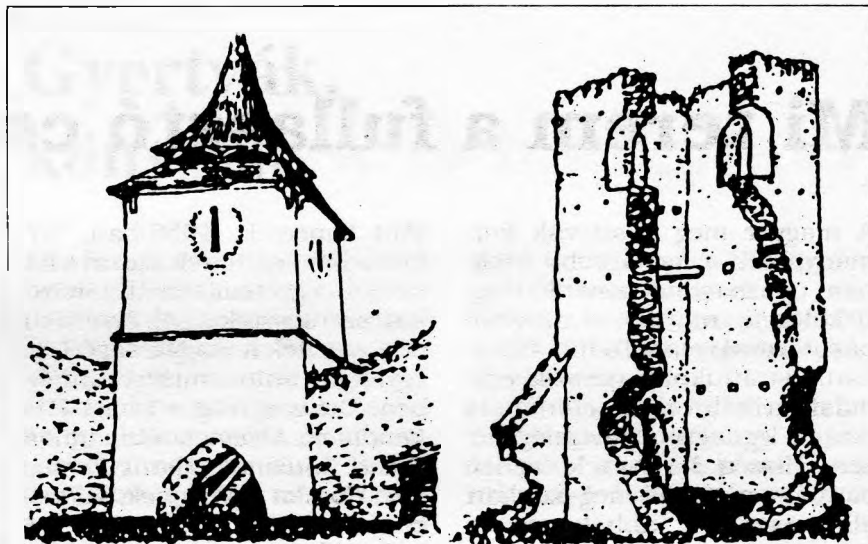
A szélsőségek (az egyik mert túl rögsőnek látja a hozzávezető utat, a másik mert kevésnek tartja), ellenzik az autonómiatörekvéseket. A szélsőséges politikai ellenállás ritkán jelentkezik a nyílt politikai szinten. Nem kelt ma már jó benyomást, ha

valaki nyíltan autonómiaellenes. Ettől függetlenül az ellenállás könnyen tetten érhető.

Vannak a kisebbségi ügyekben illetékesek, akik látszattervességgel igyekeznek leplezni az ellenállást. Ők szakértők és „szakértők” népes hadának bevonásával parttalan vitákat kezdeményeznek. Nem a konkrét, politikailag is legitimizált követelésekről, vagy egy-egy új modell kidolgozása céljából, hanem csak úgy általában, az autonómiákról. Hogy múljon az idő. Vagy, ami még veszélyesebb, politikai megosztást igyekeznek kelteni a kisebbségek soraiban, relativizálva ezzel az autonómia követeléseket.

A kompromisszumot meg kell találni! Még hozzá a hármas tagolású külpolitikai kormánystratégia másik két összetevőjének továbbfejlesztésével. Mindezekelőtt le kell számolni az illúziókkal. Ki kell mondani, amit mindannyian tudunk. Azt, hogy Magyarország nem tudja gazdaságilag felemelni a mintegy három millió kisebbségi magyart. Nincs szükség tehát arra, hogy gazdasági vonatkozású ígérek szorítsák háttérbe az autonómia követeléseket. Tudomásul kell venni, hogy a magyarországi politikai tényezők óhajától függetlenül, az immár politikai szubjektivitással rendelkező kisebbségek mindenképpen bizonytalansági tényezőnek számítanak.

Illúzió az, hogy autonómia-

A feltorjai templomvár tornya

A csikszenttamási csonka torony

ügyben nem kell állást foglalni. A szélsőségek szorításában nem alakult ki nemzeti konszenzus arra vonatkozólag, kell-e, érdekes-e nyílt, egyértelmű politikai meg anyagi támogatást adni az autonómiamodellek kidolgozására, s a kisebbségi autonómia-törekvések megvalósításához.

Összefogás: a trianoni trauma feloldása

Ha a külpolitikai hármas célkitűzés megvalósításában mutatkozó egyensúlyzavar kiküszöbölésre, nemzeti kompromisszumként, elfogadhatóvá válna az autonómiamodellek kidolgozásáért és az autonómia-törekvések érvényesítéséért folytatott, nyílt és közös küzdelem, ebben a folyamatban megvalósulhatna a Kárpát-medencében élő magyarság határmódosítás nélküli politikai integrációja. S ezzel lassan a trianoni trauma meghaladása is.

A kisebbségek védelme nélküli jelenlegi dilemmák tisztázása mindenkinek érdeke. Elsősorban a kisebbségeknek, de Magyarországnak is, hiszen az autonómia-törekvések támogatása és az autonómiamodellek ki-munkálásának serkentése előbb-utóbb megértésre talál nyugaton is. Az autonómia-támogatató kisebbségi politika, mert reális ér-

deket jelenít meg, előbbre viszi, tárgyyszerűbbé teszi a szomszédos országokkal alakuló kapcsolatokat. Még akkor is, ha elmegy egészen a nemzetközi közvetítők bevonásáig.

A Magyarország és szomszédai közötti kétoldalú együttműködés, a gazdasági keretszerződések megkötése, a befektetések fokozott védelme, a kettős adózatás elkerülése, de még az oklevelek kölcsönös elismerése is, közös érdek. Ezeket az autonómiák ügyétől szinte függetlenül szorgalmazni kell. Így a kormány külpolitikai stratégiájának harmadik összetevője is érvényesülne, s helyreállhat a megrendült egyensúly. Kell-e mondani, hogy ez is közös érdek. A Kárpát-medencében élő magyarság közös érdeke.

(Megjelent a VMDK HÍRMONDÓ 1995. július 30-i számában)

ÁGOSTON ANDRÁS

Mi terem a fullasztó csöndben?

A magyar meg a szlovák kormányelnök a legnagyobb titokban, úgy is mondhatnánk, hogy titkolózva, mintha statáriumban, tárgyal valahol a hús Tátrában. Barátjuknak nevezik egymást, a szlovák nacionalista pártok legnagyobb meglepedésére. Hiszen, ha ilyen közvetlen barátság pecsételi meg az aláírt alapszerződést, abból csak jó származhat. Mármost a szlovákok számára.

Közben a másik nagy szomszéd, Románia éli a maga életét, azaz: életbe lépteti az új tanügyi törvényt, ami semmiben nem marad el a szlovákok újabb találmányától, az ún. alternatív oktatású iskolarendszertől. Ez lenne az a soron következő hullám, mely a magyar nyelv felvidéki, csallóközi ellehetetlenítését, a magyar iskolahálózat föl számolását vinné újabb ütközetbe.

A román találmány szigorú, akár a legújabb alkotmány, mely az ország lakosságát „egységes román nemzetnek” nevezi. Nos, ehhez az „egységhez” akarják igazítani a romániai oktatási nyelvet is.

Kolozsvár még ma is élő és ható, sőt kormányfunkciókra is – pártjával egyetemben – pályázó polgármestere, a legendásan fasiszta Funar a szamosújvári börtön celláit ígérte azoknak, akik a magyar tannyelvű iskolákért, az új iskolatörvény ellen próbálnak tüntetni. A bör-

tönt ismerjük: 1956-ban, '57-ben odarekesztették azokat a fiatalokat, egyetemistákat, tanárokat, szerkesztőket sok évre, akik szót emeltek a magyarságért, az egyetemi autonómiáért Erdélyben. Ott van még a vacska Paskándinak, Kelemen Kálmánnak, Dávid Gyulának, Bartis Ferencnek, Koczka Györgynek, számos társuknak.

És most a nyár végén ismét kioktatja Magyarországot és annak politikusait Iliescu elnök, mondván, hogy hiába akar és egyáltalán ne akarjon Budapest foglalkozni a romániai kétmilliónyi magyarsággal, mert azok sorsa – Románia belügye. Egyszermind örök türelemre inti a román elnök a magyar anyaországot és a kisebbségi magyar tömegeket.

A rabszolgatartó számára a termelő rabszolga türelme, megalázkodása az uralkodó osztály létét jelentette mindenkor. Románia politikusai ebben a kategóriarendszerben gondolkodnak és cselekszenek 1920 óta. Amit az elnyomók *barátságnak* címáznak, az mindig is csönd s homály volt végbevinni a kisebbségek asszimilációját, besorolását, fölosztását és elámitását. Miközben a Nagy Szovjet Barát behemót súlya nyomasztotta a magyarságot is, a barátság meg a kényszerített internacionalizmus, a szocializmus egyetemességének reménye jegyében Romániában, Csehszlovákiában, Jugoszláviában teljesen és rohamszerűen megváltoztatták a magyar városok arculatát. *Ehhez és nem máshoz* kellett a kommunista barátság és az a csönd, amelyben végezheték az újszülött nacionalista hatalmacskák a szomszédságunkban kisdéd és népirtó üzelmeiket. Ne feledjék a nagyhatalmak lehetőleg: attól a Szovjetuniótól vették át ezt a módszert, amely hata-

lommal annyi baja volt 1945 után a világbékének. Ma ugyanazt művelik Romániában, Szerbiában, Szlovákiában a magyar kisebbséggel, amitől úgy megundorodott a „művelt nyugat” annak idején.

Az a csönd, amit igényelnek a Nagyok nyugaton önmaguk számára és amely csöndet szétlőttek a szerbek a Balkánon, az a csönd és homály termeli a hazugsághalmazt ott, ahol „békésen” folyik, alkotmányosan és kormányrendeletek, törvények értelmében az etnikai tisztogatás.

Figyeljük csak, mi történt az erdélyi magyar megyékkel a román etnikai takarítás és lázas átrendezés termékeny talaján!

1910-ben Háromszék (ma Kovászna) megyében 17 000 román élt. Ma 55 200 román vallja magát Decebál, Traján utódjának és őslakosnak a Székelyföld eme részében. Csik megyében 14 600-ról ötvenezerre szaporodtak föl, és ez nem a természetes születés, hanem a beköltözés-beköltöztetés eredménye. Kolozs megyében 230 ezerről közel 600 ezerre ugrott a román lakosság száma. Maros megyében az arány: 150 ezer: 331 ezer. . .

Hasonló a helyzet Arad, Fehér, Máramaros stb. erdélyi megyékben, valamint a Párciumban is. Ennek a román gyarapodásnak a fordítottja, a negatívja mutatkozik a magyar lakosság számát vizsgálva.

Gyertyák, könyvek

Az erőszakos telepítés mellett nem csoda, hogy a beözönlő románok elárasztották az infrastruktúrával rendelkező, magyar városokat. Nagyvárad, Arad, Kolozsvár elképedve vette tudomásul az áradatot, mely a félnomád vándorlókra emlékeztetett Trianon után.

Ezt termi az a csönd és baráti együttműködés, amelyre oly nagy szüksége van Pozsonynak, Bukarestnek, Belgrádnak. Erdély magyar lakossága 1910 és 1992 között 97%-kal, a románság viszont 206%-kal nőtt. Beszédesebb példa arra, mi dühöng az egyszerűnek tűnő, a magyar népre életveszélyes szókapcsolat mögött: *etnikai tisztogatás és átrendezés*.

Ha van titka még északon, délen, keleten az elnyomóknak, akkor annak fölfedezésére reagálnak a legvadabbul és leggonoszabbul. És ahányszor a magyar nemzeti(ségi) igény jelentkezik, akkor oktatják ki Budapestet, Európát, az egész világot Bukarestben vagy Pozsonyban a „nemzetiségi kérdések legdemokratikusabb megoldásáról”. Ők a demokrácia mintaképe széles e világban. Érdekes, hogy nem Bukaresttől, Pozsonytól tanulnak demokráciát Nyugaton! Azt viszont elvárják Munkácstól Belgrádig, Prágától Bukarestig a magyarságtól, hogy abban a kelletlen és kegyetlen világban éljenek, békében, barátságban, a Nyugat nyugalmára. . .

CZEGŐ ZOLTÁN

Már elmúlt öt év? Igen, de feledhetetlenek azok az 1990. március idusa utáni napok, amikor Erdély szerte néma felvonulásokon tiltakoztak a magyarok. Kezekben egy szál gyertya és egy könyv. A láng, amely a marosvásárhelyi pogrom áldozataiért gyújtatott, s amely még a *Lélek*, a *Fény*, a *Tűz* továbbvitelét, továbbélését is hivatott jelképezni, jelezni. S a román diktatúra által ezerszer átkozott, üldözött könyvek! *A magyar írás!* Nemcsak a bolsevik cenzorok, vámosok, *szekusok*, de a mai román hatalom képviselői is pontosan tudják, hogy egységes nemzetállamra törekedésük legnagyobb, legveszélyesebb ellenfele a magyar szó. A megtartó, hitet adó, imádságos.

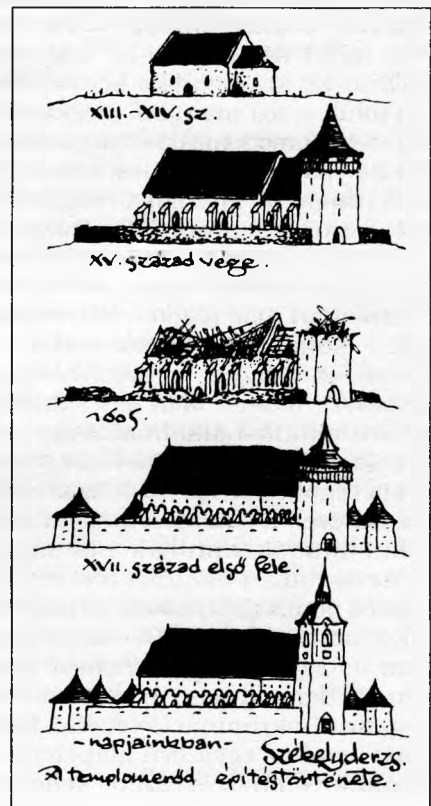
Nem szabad felednünk az akkori véres eseményeket, mégis döbbenetesebb a hallgatag tömeg, amint tizezrek vonulnak némán, gyertyafénnyel, bibliával, *Kós Károly*-, *Tamási Áron*-vagy *Sütő András*-kötettel. Mert az erdélyi magyarság tudta, érzékelte, hiszen sajnos már a génjeiben hordozza, hogy a román hatalom mihelyest egy kicsit megerősödik, azonnal a magyar nyelv lesz a fő ellenség. Ezt féltették tehát már akkor a tiltakozók. Az édes anyanyelvet. A létüket.

Igen, már öt éve. S lám, ez éppen elég idő volt arra, hogy Romániában olyan törvényt faragjanak, amely lehetetlenné teszi anyanyelven a nemzetiségi oktatást. Paragrafusok tucatjai tiltják, korlátozzák már az óvodától azt az alapvető emberi jogot, hogy minden nemzetiség a saját nyelvén tanulhasson. Mert két és fél millió magyart nem lehet semmibe venni, levegőnek vagy románnak tekinteni. Velük bizony számolni kell mindenkoron. Bizonyosság erre, hogy az ősz, a tanévkezdet Erdélyben a ma-

gyarok tiltakozási hullámaival indult. Nagygyűléseken, iskolákban, tereken, templomokban folytatódott az engedetlenségi mozgalom.

De vajon meddig lehet ezt bírni? Mert ha elfűjják a gyertyát és kitépik, elégetik a könyvet, oda az utolsó békés lehetőség. Az üresen maradt kezekkel pedig nincs mit tenni. Legfeljebb ökölbe szorítani.

JÓZSA PÉTER

Nyelvében él a nemzet?

*Kicsi fehér templomotokba
Most minden erők tömörülnek.
Kicsi fehér templom-padokba
A holtak is mellétek ülnek.
A nagyapáink, nagyanyáink,
Szemükbe biztatás vagy vád:
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!*

(Reményik Sándor: Templom és iskola)

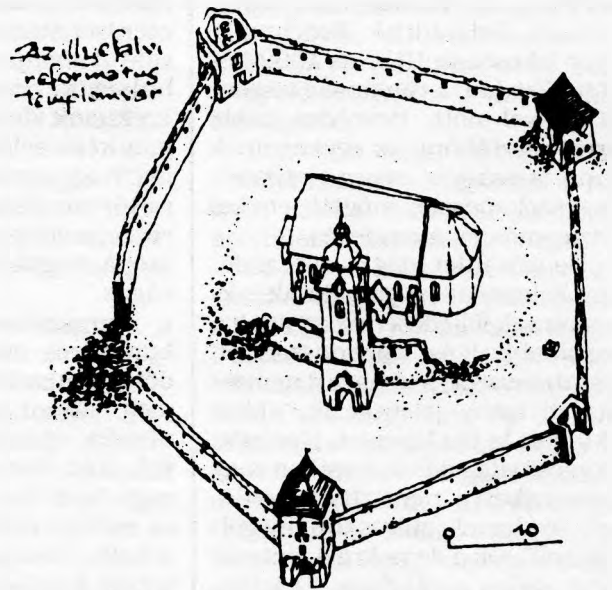
Az utolsó, amit a határokon kívül élő nemzetrészeinkről elvehetnek – az életükön kívül – anyanyelvük. Ami nem sikerült Anghelcsunak a két világháború között, Gheorghiu-Dejnek (mondják, 1958-ban 10 évet adott arra, hogy felszámolják a kisebbségek iskoláit), Ceausescunak – a 70-es évek elején húsz éves tervet dolgoztatott ki, hogy fizikailag is (asszimilációval, kivándorlási kényszerrel) megszabaduljon tőlük –, azt ma újból megkísérik. A társadalmi, nemzeti homogenizálási programokhoz jól illeszkedik a nyelvi, egységesülési koncepció.

A román fél elszólása révén nyilvánosságot kapott az új kisantant léte. Vacarioiu „román-szlovák-szerb nemzetiségi-politikai kapcsolódást” igényel, azaz a kisebbségi politika összehangolását. Szerbiában már régen a kétnyelvűséget propagálják – soha ennyi bizonytalan identitástudatú (szerb és magyar vegyesházasságból származó) emberrel máshol nem lehet találkozni), a magyar nyelvű oktatási alkalmatosság csökkenése a magyarság rohamos fogyásával egyenes arányú. Szlovákia régóta fenyegetőzik az alternatív oktatás bevezetésével. E szerint a magyar iskolákban is szlovákul tanítják/tanulják a tantárgyak zömét.

Az új román oktatási törvény egyaránt elfeledkezik a nemzetközi kötelezettségvállalásokról és az Alkotmány 10. és 20. szakaszáról. Megalkotóit nem az egyenlőség, hanem a megkülönböztetés, nem a demokrácia, hanem a kizárólagosság, a negatív diszkrimináció vezette. Nem vesznek tudomást arról az egyszerű alapelvről – megjegyzendő a politikusoknak is eszébe kellene juttatni –, hogy

ami jár a többséginek, az jár a kisebbségnek is. És ez nem kollektív, nem különleges jog, hanem egészen egyszerűen emberi jog! Ennél kevesebbel beérni nem szabad. Mert nem emberhez méltó.

Az Európa Parlament július 13-án határozatban ítélte el Romániát a június 28-án elfogadott oktatási törvény és az emberi jogok megsértése miatt. Ez, mint várható volt, heves visszhangot váltott ki. Habsburg Ottó kezdeményező szerepe elég volt ahhoz, hogy újból az Osztrák-Magyar Monarchia rémképével legyen tele a román sajtó. Ismételten bebizonyosodott:

Az Illyefalvi református templomvár

ha a román nemzet érdekéről van szó – álljon ez példaképként más nemzetek előtt is – a kormánypártok és az ellenzék tökéletes egységről adnak tanúságot. Jelen esetben valamennyien állítják – így a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt is –, hogy az új törvény nem fosztja meg a kisebbséget az anyanyelvű tanulás lehetőségétől.

Ovidiu Gherman az átkeresztelt kormánypárt, a Romániai Társadalmi Demokrácia Pártja részéről, úgyis mint a szenátus elnöke, az Európa Parlament elnökéhez, Klaus Hanschez írott levelében ugyanezt állította, s azon az alapon, hogy arra egyetlen állam sem ad lehetőséget Európában, elveti a műszaki, jogi, gazdasági tudományok anyanyelvű elsajátításához való jogot.

Ugyanez a Gherman otthon nem kevesebbet állított, mint azt, hogy az RMDSZ Európa békéjét veszélyezteti, azon az alapon húzta alá felelősségét az EP határozatának meghozatalában, hogy a szervezetet hamisan tájékoztatta.

Azonban tiltakozás ide, tiltakozás oda, amikor a román külügyminiszter, Teodor Melescanu Párizsban átnyújtotta országa csatlakozási kérelmét az Európa Unióhoz, a soros elnök, Michel Barnier – bár ezúttal is támogatásáról biztosította Romániát –, emlékeztetett arra: a feltételek közé a magyar kisebbség helyzetének rendezése is beletartozik – az európai normáknak megfelelően.

Ion Iliescu, Románia elnöke, az Európai Unió cannes-i csúcstalálkozója első napján, július 24-én, hétfőn figyelmen kívül hagyva a nemzetközi figyelemzetőket, a 492 000 román állampolgár aláírását, az RMDSZ-nek az Alkotmánybírósághoz benyújtott óvását, aláírta az oktatási törvényt. A kisebbségek szempontjából ennek legsúlyosabb sérelmei, hogy nem ismer el kisebbségi anyanyelvű iskolákat, csak csoportokat, osztályokat és szekciókat; a marosvásárhelyi orvosi és gyógyszerészeti egyetemet, a magyar nyelv és irodalom szakot és a művészeti akadémiákat kivéve, a felvételi nyelve mindenhol a román; a gimnáziumból a liceumba teendő minősítő felvételi vizsga nyelve a matematikát kivéve szintén a román; ez vonatkozik a szakiskolai továbbtanulásra is; az egyházi iskolákat magániskolákká fokozza le és kizárja a jogi, gazdasági, műszaki anyanyelvű felsőfokú oktatás lehetőségét. Ezzel szemben minden helységben kötelezővé teszi a román osztályok létesítését, akár van rá igény, akár nincs.

Július első napjában az RMDSZ SZKT drámai hangú kiáltványa hozta a világ tudomására: az új tanügyi törvény a magyarság számára elfogadhatatlan. Románia elnökéhez, kormányához, valamennyi felelős politikai tényezőjéhez, az ellenzéki pártokhoz egyaránt szól ez a kiáltvány, hogy ti. ne engedjék, hogy a szélsőséges nacionalista erők kerekedjenek felül – a tanügyi törvény tervezetét kimunkáló bizottság élén a szélsőséges Dumitrascu állt –; ne engedjék, hogy a magyarság törvényen kívüli állapotba kerüljön. A romániai magyarság szava egyaránt szól a magyar kormányhoz, hogy emelje fel szavát érdekükben, és egyaránt szól a nemzetközi szervezetekhez, s óva intenek attól, hogy egy újabb konfliktushelyzet jöjjön létre Európában.

Az 1995. július 27-én Debrecenben, a Református Nagytemplomban a „nyelvháború” elleni tiltakozás jegyében megrendezett nagygyűlést megelőzte 21-én a Romániai Magyar Keresztény Egyházak előljáróinak Állandó Értekezlete, mely után az egyházak vezetői levélben kérték a román elnököt a törvény megvétőzésára, a Bolyai Társaság közleménye; az Erdélyi Református Egyházkerület tiltakozása. Tanulságos a Romániai Magyar Kereszténydemokrata Párt Kolozs megyei szervezetének közleménye, melyben emlékeztetik az erdélyi

románságot: egykor az ő nemzeti mozgalmuknak is egyik fő követelése volt a nemzetiségi körzetek, autonómiák kialakítása mellett az állami anyanyelvű oktatás biztosítása minden fokon, az óvodától az egyetemig.

1995. július 27-én tehát az erdélyi, felvidéki, a kárpátaljai és a délvidéki magyar iskolákért, a magyar nyelv egyenjogúságáért szólt a harang. A reagálás a hivatalok és a médiák részéről hasonló volt: a nagygyűlés lejárhatja Romániát; apokaliptikus képet rajzoltak a kisebbségi helyzetről; s legfőképp: a magyar szélsőségesek, a magyar irredenták találkozója volt.

Tagadhatatlan a szándék: megosztani az RMDSZ-t – visszatérő refrén: a „kebelén belül működő szélsőséges csoporttól a többség határolja el magát” –, elszigetelni Tökés László püspököt, akit korábban „a radikálisok” újabban „a szélsőségesek vezérének” kiáltottak ki.

Talán ez egyszer nem sikerül megosztani a magyarságot, talán az erdélyi magyarok összefogása, elszántsága, ha a magyar nemzet, nyelv sorsáról van szó, ismét például szolgál az anyaország számára is.

1995. július 27-én a magyar nyelvért szólt a harang. Nyelvében él a nemzet! Nem hagyhatjuk tehát, hogy kiforgassanak belőle! Nem hagyhatjuk, hogy utódaink számára idegen nyelv legyen nyelvemlékeink, Csokonai, Balassi, Jókai, Mikszáth, Márai, Nagy László, Illyés, Madách, Sütő és Páskándi. Nem hagyhatjuk, hogy a Szentírás, Károli fordításában, orvosi, földrajzi szakkönyveink, jogi és közgazdasági szótáraink, egyetemi jegyzeteink, Hóman, Székfű, Szűcs Jenő művei olvasatlanul porosodjanak; balladaink, népművészeti értekezéseink, Bartók, Kodály életművét bemutató monográfiáink mellett! Nyelvünk, anyanyelvünkön elsajátított ismereteink, múltunk, jelenünk és jövőnk biztosítéka.

Nélküle a nemzet készítheti rezervátumát. . .

„Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!”

BORNEMISSZA KAROLA

Befejezetlen béke

Csak mi maradtunk, esetleg a Szudéta-németek

Nyolcvanegy évvel ezelőtt, a huszadik század kezdetén a szerb lövések Szarajevóban megrendítettek Európát, amelynek európai rendje és annak reprezentánsa: Ausztria ellen irányultak. Ma, öt évvel a huszadik század vége előtt ismét szerb lövések dörögnek Szarajevóban. Az ellenfél ezúttal az egész, jogi értékekkel összekötött világgözösség, az ENSZ.

Gavrilo Princip merénylete óta volt két világháború, majd Európa negyven éven keresztül kettéosztva élt. Időközben történt a Nemzetek Szövetségének az Egyesült Nemzeteknek és az Európánácsnak a megalapítása is. E, majd fél évszázadban kötötték az Egyesült Nemzetek Chartá-ját, az Emberijogi Paktumokat, az Európai Emberjogi Konvenciót és megalapították az EBEÉ-t, immár átalakulva az EBESZ-be.

Mindezek ellenére lövések dördülnek és háború tombol. Véletlen ez, vagy előrelátható törvényszerűség? A képek az európai színpadon ismét hasonlítanak egymásra: egyik oldalon Szarajevó, mint a szerb gyújtogatás színhelye – a másik oldalon Párizs, mint a nyugati hatalmi politika, nyugati eufória és nyugati békeünneplések színhelye:

– 1920-ban ünneplik a békét, mialatt Európa közepén szenvednek az emberek,

– 1947-ben ünneplik a békét, mialatt Európa közepe romokban és hamuban fekszik,

– 1990-ben ünneplik az Új Európát a Párizsi Chartában és nem veszik észre, hogy a pokolgép a következő konfliktusra már készen áll, mert elmulasztották ezt az újonnan dicsőített Európát egy teherbíró fundamentummal ellátni,

– 1995-ben megtapsolják a Stabilitás-paktumot és nem veszik észre, hogy emberek milliói, mint nemzeti kisebbségek elnyomás alatt élnek, és kommunista-fasiszta diktatúráknak vannak kiszolgáltatva. A kezdetben sokat ígérőnek jellemzett Balladur-terv a határok merő épségben tartásának eszközévé degradálódott, anélkül, hogy valódi konfliktusmegoldásokat kínált volna.

Mik az okai a konfliktusoknak, amelyek benünket az évszázad végén ugyanazon a módon foglalkoztatnak, mint annak kezdetén? Ezek ugyanazok a nemzetiségi konfliktusok, amelyek ma – úgy mint akkoriban – megoldatlanok. A vész a nemzetállam eszméjéből indul ki, amely a francia forradalom óta terjed Európában. Földrészünk közepén azonban ez teljességgel megvalósíthatatlan, mert itt a népek és nemzetiségek évszázadok óta tartó összefonódása a jellemző. Otto KIMMINICH a nemzetállam eszméjét a XIX. század legvégzetesebb tévedésének nevezte, mert ez minden európai tradíciónak és adottságnak ellentmond. A nemzet-

állam eszméje nem volt alkalmas arra, hogy pótolja az Osztrák–Magyar Monarchia multinacionális irányítottóságát, amely éppúgy mint a német–római birodalom, soha nem vallotta magát nemzetállamnak, hanem a nemzetiségek egyenlőségének alapelveire épített. A szupranacionalitás alkotmányi valóság volt. A magyar nemzethez nem csak a magyarok tartoztak, hanem minden nép és nemzetiség a magyar korona tagja volt.

A kritikusok száma, akik a monarchiát népbörtönnek tekintik, ma már egyre kevesebb. Azoknak a száma, akik ezt a monarchiát az őszinte európai szellemtől átítatott együttélés támpontjának tekintik – mind nagyobb lesz. A Morvai Kiegyezés (*Mährischer Ausgleich*, 1905) és a *Bukoviniai Csomag* (1910) példa értékű megoldást ajánlanak a bonyolult helyzetekből adódó nemzetiségi kérdések megoldására. Ezeket azonban mind a mai napig sehol sem sikerült elérni.

Az 1868-as magyar nemzetiségi törvény 19. cikkelyében és az 1867-es osztrák alaptörvényben le lett rögzítve minden nép egyenjogúsága, s emellett a „kisebbség” terminológiája szükségtelen, mert a jogrendszer nem egy államnemzetre volt felépítve. Így hát nem is létezhetek kisebbségek. A monarchia tehát sokat ígérően fejlődött, habár semmi lehetősége sem volt már arra, hogy nemzetiségi elképzeléseit kiépítse és a valóságba átvigye.

Az Osztrák–Magyar Monarchia világtörténelmi jelentőséget szerzett azért, hogy innen indult ki a népek önrendelkezési jogának elmélete. Ez nem volt véletlen, mert az önrendelkezési jog alapfeltételként ismeri el a népek egyenjogúságát. Az önrendelkezési jog és a népcsoportvédelem – ezek a fogalmak tehát nem a huszadik század találmányai, hanem a természetjogban gyökereznek. Ezek a gyökerek megtalálhatóak már – ha nem is a klasszikus nemzetközi jog értelmében, amely csak a Westfáliai Békével vette kezdetét – az erdélyi német szászok autonómia-szabályzatában – az 1224-es ANDREANUM-ban és különösen a vallásos kisebbségvédelemben. Így a vallásszabadság első proklamációjában a Tordai (1557) és az Ónódi (1568) országgyűlés által hozott törvényekben. A vallási kisebbségek védelme volt az első, a nemzetközi jogban is rögzített kisebbségvédelem, mégpedig a Westfáliai Békében. Az első védőhatározat egy etnikai csoportra, az 1815. június 9-i Bécsi Kongresszusi Akták első cikkelyének második bekezdésében található. A közép-európai térség soknemzetiségű szerkezetével így a népek önrendelkezési jogának, valamint a népcsoportvédelemnek és – mellékesen megjegyezve, a regionalizmusnak is – a bölcsője.

Ezért különös iróniája a történelemnek, hogy ezt a térséget az első világháború után az önrendelkezés ürügye és leple alatt szétverték. Wilson amerikai elnök először az 1917. január 22-i békeüzenetében emelte ki az önrendelkezés elvét, majd az 1918. január 8-i posztulátum tizennégy pontjában. Végül is az önrendelkezés garantálása volt az, ami a fegyverek letételéhez és a fegyverszüneti egyezményhez indítékot adott. Ezt a ténytet a trianoni szerződés megítélésében jogilag nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A kívánt népszavazás helyett önkényesen húztak határokat. A beígért önrendelkezés helyett a békét diktálták. Álnemzetállamokat létesítettek, amelyek százalékosan ugyanannyi nemzetiséget tartalmaztak, mint ezelőtt a Monarchia, csak azzal a különbséggel, hogy ezek most igényt jelentettek be egy egységes nemzetállamra és a területek elfoglalására. Nagy-Csehország ideája valósulna meg, egy Nagy-Szerbiáé („*ahol egy szerb él, ott Szerbia van*”) és Nagy-Románia, *Jorga* alapján: „*Románia a románoké, minden románé, és csak a románoké.*” *A szerbeknél és a románoknál mind a mai napig semmi sem változott!*

A megtagadott önrendelkezés a nyugati hatalmak által összetákoltt Versailles-i békerendben, valamint a trianoni békediktátum a történelmi példa arra, hogy mit nem szabad népekkel elkövetni. Tanpélda arra, hogyan lehet a békét megakadályozni és a háborút betervezni.

Sem a „Kisebbségvédelmi Szerződések”-nek, még kevésbé a Népszövetség rendszerének – mind a kettő a békediktátumok része volt – nem sikerült a közép-európai nemzetiségi problémákat megoldani. Már csak azért sem, mert az önrendelkezést, mint minden békerend alapját, nem adták meg. Versailles békediktátumai, a Népszövetség sikertelensége és egy európai konfliktusmegoldó rendszer hiánya tehát óhatatlanul vezettek el a második világháborúhoz. Hitler nem Ausztriában született, Hitler Versailles-ban született. Ma félelmet keltő párhuzamosság mutatkozik a Népszövetség tehetetlensége, valamint az ENSZ és a nyugati államközösség boszniai csődje között. A következmények sem maradnak el. Böven elegendő a robbanóanyag további konfliktusok keletkezésére.

A II. világháború után is elmulasztották Versailles hibáit kijavítani, sőt, ehelyett elmélyítették és kiéleztek ezeket. Nem tanultak a történelemből. A határok újbóli igazságtalan megvonásához kapcsolódott az a békealkotásra alkalmatlan kísérlet, amely Közép-Európa teljes szétrombolásához vezetett, felosztva azt kelet és nyugat között. Úgy gondolták, ezzel megoldódott a kérdés. Valóban, a totalitarizmus merev joga 40 éven át befedni látszott a problémát, ám igazában ezáltal csak konzerválódott. Újra előtört, mikor a jég szétolvadt és a tények újra napvilágra kerültek.

Majd fél évszázadon át nem foglalkoztak kisebbségvédelemmel, még kevésbé népcsoportvédelemmel. Az Egyesült Nemzetek 1947. évi jelentésében rögzítették, hogy azok a kisebbségvédelmi szerződések, amelyek az első világháborút követően kötöttek, de a második világháborút követő párizsi békeszerződésekben nem szerepelnek, érvényüket

vesztették, mivel a németek elűzése óta nincsen további kisebbségi probléma.

A nemzetközi világ csak az egyéni emberi jogokra összpontosította figyelmét és elutasította a kollektív csoportjogokkal történő foglalkozást. A kollektív jogok és az önrendelkezési jogok, tekintettel a német-kérdésre, amely mindmáig központi kérdése Európának, nem utolsó sorban Németország kettéosztottsága következtében, forró vasnak számítottak és tabut képeztek Európában. Annak ellenére, hogy időközben az 1966. évi emberjogi egyezmények 1. cikkelye (Nemzetközi egyezmény a polgári és politikai jogokról, Nemzetközi egyezmény a gazdasági, kulturális és szociális jogokról – mindkettő 1976-ban lépett érvénybe) a népek önrendelkezési jogát első alkalommal emelték kötelező nemzetközi joggá (*ius cogens*). Ezen két egyezmény elismeri a népek „döntési” és „alakítási” igényét politikai státuszuk tekintetében, mintegy szubjektív jogot az önrendelkezésre. Az állam különleges helyzete, mint a nemzetközi jog birtoklója ezzel megtört, és elismerést nyert a népek – ide tartoznak a népcsoportok is, vagy egy nép részei, ha erre igényt jelentenek be – nemzetközi jog-szubjektuma (*Gros-Espiell*).

Az önrendelkezés egyetemlegesen kötelező jellege az ENSZ közgyűlésének 2625 (XXV) 1970. október 24-én kelt határozatában a „*Friendly-Relation-Declaration*”-ban további megerősítést nyert, amennyiben az Egyesült Nemzetek az Emberjogi Egyezményeket aláíró államokon túlmenően az ENSZ minden tagállamát kötelezte a népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartására.

A helsinki EBEÉ záróokmányok és az ezeket követő dokumentumok végül is ugyancsak megerősítették az önrendelkezési jog egyetemleges jellegét és nyitva hagyták a határigazítások lehetőségét, habár a záróokmány megkötésekor senki sem tartott komolyan lehetségesnek jövőbeni határkiigazításokat. Mivel az önrendelkezésre vonatkozó jog az összes európai állam kancelláriák szótárából töröltetett, csak a harmadik világ államai vetették igénybe. Ez a tabu azonban egycsapásra összetört. Összetörte az az önrendelkezési hullám, amely egyidejűleg a kommunista diktatúrák szétesésével, mint a világ semmilyen hatalmától se fékezhető erő tört át Európán – a balti államokból kiindulva – magával ragadva a német népet. A német nép 1989. november 9-i igénybejelentésével „*Mi vagyunk a nép*” egy, az egész világot megmozgató formában vette igénybe az önrendelkezési jogot. Szerencséjére, *Helmut Kohl* kancellár személyében egy olyan politikussal rendelkezett, aki felismerte a történelmi helyzetet és a német nép

részére az önrendelkezési jogot azonnali tárgyalásokkal, szerződéskötésekkel keresztül vitte.

A hullám tovább tört, magával ragadta a Versailles-ben természetellenesen kialakított államokat, Jugoszláviát és Csehszlovákiát, továbbá a bomlófélben lévő Szovjetuniót. De továbbmenve követendő példaként szolgál a baszkok, északiak, palesztinok, majd a kurdok, krími-tatárok, csecsenek önrendelkezési törekvéseihez is. Az eredmény: *ez idáig 29 határmódosítás*, ha a Szovjetuniót is számításba vesszük.

Ami a közép-európai térséget illeti, úgy a magyar kérdés az egyetlen megoldatlan probléma, ha az elűzött Szudéta-németek problémájától eltekintünk. Minden más térségben Versailles érvényét vesztette; nagy erőfeszítések árán, mint a szlovének esetében, és még nagyobb áldozatok árán Horvátország esetében, vagy éppen ellenállás nélkül, ahogy ez Szlovákia esetében történt.

Az objektív megfigyelő részére a magyar nép magára vállalt szerepe érthetetlen. Csak aki a magyar lelket jól ismeri, az értheti ezt. A magyarok az egyetlenek, akik nem támadtak a Versailles-ben kialakított rendszer ellen, ők az egyetlenek, akik szerződésről tesznek tanúbizonyságot. Trianont nem kérdőjelezik meg! Teszik ezt annak ellenére, hogy az igazságtalan határmegvonások leginkább a magyar népet sújtották.

Mindezek ellenére a magyaroknál nem került sor november 9-ére. Az önrendelkezésre irányuló követelés kimerült a belső önrendelkezésben, az autonómia formájában. Ám erre is csak nagyon megkésve, nagyon akadozva és mind a mai napig minden konkrét elképzelés nélkül került sor. Történik ez annak ellenére, hogy a magyar nép hagyományosan előharcosa volt Európában a szabadságnak és a szabadságjogoknak. Magyarország kezdeményezte a totalitárius kommunista rendszerek kimúlását és a Kelet nyitását. Ebben nem csak 1989 bátor politikája játszott szerepet, hanem mindenekelőtt az 1956. évi felkelés és szabadságharc, amely nélkül nem kerülhetett volna sor változásra 1989-ben. *Szabadságot és önrendelkezést a magyarok csak mások részére vívtak ki, de nem saját nemzetük részére.*

Ennek oka az, hogy a magyar nép nagyon sérült és sebzett. Trianon sebe nem tud beheggedni, sőt Párizs (1947) által csak mélyült. Mindkét háborút követően Magyarországot büntették a legkeményebben annak ellenére, hogy egyik háborút sem akarta, mindkettőbe belesodorták. Egyik háborúban sem kívánt területi nyereséget elérni. A határmegvonás mégis itt volt a legigazságtalanabb egész Európában! És példátlan a bosszú, mellyel szom-

szédai alaptalan igényeiket érvényesítették. A proklamált önrendelkezési jogot a magyaroktól megvonták, a minimális népcsoport védelmet pedig mind a mai napig megtagadják.

Mély sebet hagyott maga után 1956 is. Az önrendelkezésért folytatott igaz harcot vérbe fojtották, a nyugat család módon cserben hagyta Magyarországot. A magyarságot méltóságában alázták meg, erejét csorbították, önbizalmát megtörték, jogaiban mélyen megsértették. *A nyugat viseli a felelősséget, Magyarországgal szemben nagy tartozást kell törlesztenie*, de 75 éve késlekedik a törlesztéssel. Trianon igazságtalanságát jóvá kell tenni, de legalábbis kiegyenlíteni!

A nem biztosított önrendelkezés következtében befejezetlen trianoni békét be kell fejezni. Trianon továbbra is kérdése marad az európai lelkiismeretnek, egyben a békének és a biztonságnak ebben a térségben. Megoldatlan nemzetiségi problémák, buktatók az európai egyesüléshez vezető úton. Az egyesülés, a vitás kérdések rendezése, a konfliktusgócok felszámolása nélkül nem sikerülhet. A rendet csak az önrendelkezési jog, a kisebbségben élő magyarok akaratának megfelelően kialakítva biztosíthatja: autonómia, egy autonóm státus megadásával. Minden más csak látszátmegoldás lenne. Az alapszerződések ehhez alkalmas és hasznos eszközül szolgálhatnának, ha helyesen kerülnének alkalmazásra.

A jogokban történő támogatás és megerősítés helyett Magyarország a nyugati államok részéről egyre erősödő és felelőtlen nyomásnak van kitéve, vagyis: *ne éljen jogaival, csak kötelezettségeit teljesítse!* Egyidejűleg a szomszéd országok agresszív nacionalizmusa és fasiszta-kommunista diktatúrája támogatást kap, ami növeli a veszélyt. Amint a szerb agressziós háború is mutatja, a nyugat csődöt mondott, kapitulált az erőszak előtt, s ezzel részes lett a jogtiprásban. Közép- és Délkelet-Európa országai részére se politikai koncepció, se az ehhez szükséges erő és politikai akarat nem mutatkozik. A Kelet nyitása, melyre nem volt előkészítve, geopolitikai sokkot idézett elő, ebből még nem talált magára. A Szovjetunió széthullása és a közvetlen veszélyhelyzetek elmúlása után a nyugat is elvesztette összefogó erejét és visszaesett a régi érdekpolitikába.

A magyarság hiába vár a nyugattól segítséget vagy támogatást. Elmúlt az 1989-1990-es évek lelkesültsége. Új kezdeményezésre van szükség, hogy Európa mozgásban maradjon. Új elképzelésekre, tervekre van szükség ahhoz, hogy Európa békében és szabadságban fejlődhessen. De a fő kérdés az önrendelkezési jog. *A népek egyenlőségének elismerése előfeltétele a népcsoport jogok elismerésének. Az egyenlőség elismerése nélkül elképzelhetetlen egy békés Európa.*

A népek önrendelkezési joga az európai rend alapköve. Az önrendelkezés a magyarság részére európai kihívás, de egyben európai kötelezettség is. A magyarok feladata az, hogy követeljék ezen kötelezettség teljesítését és mindaddig kitartani ezen követelés mellett, míg megvalósul.

„Önkéntes” magyar Trianon*

Ötven évvel ezelőtt hozták meg a letragikusabb erdélyi állásfoglalást

Máig sem eléggé tisztázott az erdélyi magyarság újabbnak történelmének egyik legdrámaibb eseménye, a Magyar Népi Szövetség állásfoglalása 1945. november 15–18. között mindenféle határmódosítás ellen, vagyis a trianoni határok visszaállításával szemben.

Mélyebbre kell visszatekinteni az időben, ha a Kiáltványt érteni akarjuk. Legalább 1940 őszéig kell visszamennünk, mikor nemcsak Erdélyt vágta ketté a második bécsi döntés, de elindított egy mélyszegélyes szakadást is az észak-erdélyi és dél-erdélyi magyarság életérzésében, gondolkodásában.

Dél-Erdélyben az 1920-ban elkezdődött kisebbségi elnyomatás nem szakadt meg a bécsi döntéssel, hanem Antonescu uralma alatt még kiméletlenebbé vált. Két válasz volt lehetséges: a teljes nyelvi, kulturális asszimiláció, vagy annak válfajaként a politikai asszimiláció. A politikai asszimiláns magát magyarnak tartotta, de kisebbségi létét csak „új jobbágysággként” volt képes felfogni: minden tétivel a román fölényt, a mesterségesen kialakított – alaptalan – román szupremációt szolgálta, magát önként alávetette ennek, és nem a román elnyomók, hanem a magyar önértéküket és lelki szabadságukat védelmezők ellen hadakozott. (. . .)

Észak-Erdély négy szabad éve alatt a magyarság, főleg pedig a többen élő székelyek nemzeti újjászületésüket élték át. A legjobbak egy új erdélyiséget vallottak. Nyoma sem volt ebben semmilyen nemzeti fölénynek, de át volt itatódva igazi, alkotó nemzeti öntudattal. Kerülte a pártpolitikát, az újonnan alakult Erdélyi Párt nem is volt igazi pártalakzat, sokkal inkább – mai szóhasználat – platformokat egybefogó tömegszervezet. (. . .)

Mit kínálhatott a „dél-erdélyi csoport” az 1944-es fordulat után az észak-erdélyi magyarságnak? Azt, amit a maga hitként vallott (és amit azóta is többször felvázolt az újabb meg újabb politikai asszimiláció): várjuk ki a románok demokratizálódását, a román közhangulat beérését az egyenlőség elfogadására, hiszen a jövő útja mindenképpen a népek összefogása. Észak-Erdély magyarsága ezt a szemléletet elutasította. (. . .)

Északiak és déliek ellentétét mindvégig érzékelték és beszédeiben, cikkeiben jelezte Kurkó Gyárfás országos elnök. Kurkó (1909–1983) e két szemlélet között viaskodott, a pártfegyelem, vagyis a bukaresti utasítások és a belső, magyar lélekparancs ellentéte örölte politikai bukásáig, 1947-ig, és szó

szerint vett elmeháborodásáig, 16 évi börtöne idején. Félreállításával és 1949-es bebörtönzése között *Nehéz kenyér* címmel regénybe írta gyermekkori székely élményeit. Regénye árulja el leginkább, hogy Kurkó a magyar népi irodalom szellemét vallotta a magáénak, ezt követte, talán ösztönösen. Politikai indulatai, türelmetlensége néha igazságtalan, proletkultus támadásokra ragadtatják, de újra meg újra visszafordul a csíki szülőfalujából, Szentdomokosról magával hozott világlátáshoz és gondolkodáshoz.

Kurkó 1946 júniusában, a Magyar Népi Szövetség székelyudvarhelyi kongresszusán, politikai beszámolójában hangsúlyosan kitért a kétféle erdélyi magyar életlátásra és nemzeti szemléletre:

„Kemény küzdelmet kellett vívnunk, hogy mindkét végletet megtörve, megtaláljuk a kiegyenlítődet.

Dél-Erdélyben meg volt bénítva a nemzeti öntudat. Észak-Erdélyben álnemzetieskedés volt uralkodó. Dél-Erdélyben minden lépés, amelyet a szövetségeseknek a győzelme következtében és demokratikus szervezeteink kemény harcai árán elértünk, eredményt jelentett. Észak-Erdélyben, ahol azelőtt a kizárólagosság politikája érvényesült, minden, ami az elnyomatásban volt nemzeti-ségek feltörekvését hozta magával, visszaesést jelentett ennek az egészségtelen beállítottságnak. Így természetes Észak- és Dél-Erdély között a különbség a valóságban továbbra is fennállt és kísért még a mai napig is.”

Kétségtelen, hogy ez az ellentét – „déli” megközelítése. Hasonlóképpen „délről” próbálta oldani a feszültséget Szemlér Ferenc nem egy publicisztikája a *Népi Egység*ben. Az író biztonságérzetet sugallva kívánta kimunkálni a jogegyenlőség méltóságérzetét az erdélyi magyarságban. Felemelt fejeket kívánt látni, nem a sors csapásait váró önmegadókat. Ez volt az egyik legfontosabb nemzeti cél Erdélyben, a megmaradás záloga. (. . .)

Ehelyett a kisebbségi tudat árnyékában ment végbe a magyar önfeladás egyik legsúlyosabb

* Részlet a Püski Kiadónál megjelenő, *Magyar áfium* című könyvből.

dramája, a Magyar Népi Szövetség vezetőségének 1945. novemberi állásfoglalása a határok kérdésében. A „trianoni pszichózis” újabb, immár „önkéntes magyar Trianont” zúdított Erdélyre. A népakarat meghazudtolásával lejáratva az önrendelkezés nemes eszményét. Egyben felmentette a román nacionalizmust negyedszázados kegyetlen nemzetiségi-elynyomó politikájának bűne alól, és majdnem kétfélmillió magyar jövőjét kiszolgáltatta az újabb kisebbségi elnyomatásnak. Nincs még példa a magyar történelemben ilyen tudatos népárulásra!

Kit szolgált, kinek használt, kinek állt érdekében az MNSZ 1945. novemberi hűségnyilatkozata Románia mellett? Nem sokkal később, a felcsapó népi harag csillapítására, az MNSZ némelyik vezetője – a lelkiismeretesebbek és naivabbak – azt bizonygatták, hogy az erdélyi magyarság ezzel az állásfoglalásával kivívta magának a román tömegek jóindulatát. Erdély ügye úgyis eldőlt volt már – miként látni fogjuk, ez nem volt igaz! –, így tulajdonképpen nem mondtunk le semmiről, de megnyertük a jogegyenlőséget. Romániában egy szovjet tankokkal hatalomra hozott kormány uralkodott, hátra voltak még a parlamenti választások, a király csak kényszerűségből fogadta el a Groza-kormányt, néhány nappal a Százas Intézőbizottság (az MNSZ legfőbb vezető szerve) marosvásárhelyi ülése előtt, november 8-án véres tüntetés folyt le Bukarestben a király mellett, Grozáék ellen. Ilyen körülmények között, ugyan honnan tudtak olyan biztosan a naiv népnnyugtatók, hogy Groza hatalmon marad és meghálálja a magyarok hűségnyilatkozatát? Megüzenték volna nekik Bukarestből vagy Moszkvából? A szovjet fővárosból csakugyan érkeztek üzenetek, de nem az erdélyi magyarok, hanem a Groza-kormány címére. Fülöp Mihály a francia levéltárak megismerése után azt írja:

„A Szovjetunió a Külügyminiszterek Tanácsának Romániát érintő vitáiról pontosan tájékoztatta a Groza-kormányt és a nagyhatalmak román-magyar határkérdésben vallott nézeteiről szóló hírek hamarosan elterjedtek a román politikai életben, és 1945–1946 fordulóján közismertté váltak Romániában. . . Ezzel szemben a magyar kormány nem ismerte a Londonban előterjesztett békeszerződés-tervezeteket, amerikai, angol és francia részről nem tájékoztatták a határvitáról.” (A *befejezetlen béke*, 1994.)

Határvita? Mégis volt ilyen? Az erdélyi magyar sajtó eldöntött kérdésként tárgyalta Erdély egészének hovatarozását. A Fülöp-könyv belső borítóján térkép. A francia külügyminisztérium európai osztályának javaslatai alapján rajzolták bele az elképzelt új magyar-román határt. E szerint Magyaror-

szágé lett volna Halmitól a Marosig a teljes Partium, illetve Kelet-Magyarország, Szatmárnémeti, Nagykároly, Tasnád, Nagyvárád, Belényes, Arad városokkal. (A magyar békeküldöttség által a béketárgyalásokon előterjesztett területi igények nagyjából megegyeztek a francia elképzelésekkel.)

A francia javaslat kelte: 1945. szeptember 6.

Két hónap múlva hívják össze a Magyar Népi Szövetség Százas Intézőbizottságát Marosvásárhelyre!

Kurkó Gyárfás talán nem, de a Bányai-csoport bizonyára értesült a Külügyminiszterek Tanácsának londoni üléséről, ennek szeptember 20-i üléséről, amelyen a román békeszerződés-tervezetet vitatták meg. Fülöp Mihály közreadja a brit küldöttség szó szerinti jegyzőkönyvét: „A román-magyar határt illetően Nagy-Britannia és az Egyesült Államok küldöttsége általánosságban az 1938-as határt javasolta, kivéve Erdélyt, amely egészének vagy nagyobb részének Romániához való tartozásáról a két érintett állam követeléseinek tanulmányozása után kívántak dönteni. Molotov kifejtette, hogy a tanácsnak a bécsi döntőbíráskodás semmissé nyilvánítása és a trianoni szerződés döntésének helyreállítása a feladata. Úgy vélte, hogy ezt a döntést minden további vizsgálat nélkül meghozhatják. Bevin emlékeztetett a fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelyének szövegére, mely szerint »Erdélyt (vagy annak nagyobb részét) vissza kell adni Romániának, feltéve, ha ezt a békeszerződés is megerősíti«. A brit küldöttség mindössze igazságos és méltányos határt kíván megállapítani, a jövő összetűzések elkerülése érdekében.” (. . .)

„A londoni konferencia után a román közvélemény biztonságérzete megingott a »trianoni« román-magyar határ változtathatatlanásával kapcsolatban.” (Fülöp Mihály)

Hónapokkal előbb észlelni lehetett a román bizonytalanságot az erdélyi határokat illetően. A Román Kommunista Párt központi napilapja, a *Scanteia* elvi fontosságú cikket közöl, amelyet a *Népi Egység* is átvész, 1946. június 10-én. „Tanuljunk a múltból és tanuljuk meg végül, hogy ha elmulasztjuk közös kérdéseink rendezését, akkor továbbra is el kell szenvednünk a szomszédsági kapcsolatok hiányosságainak átkait.” Nehézkes fogalmazás, arra utal, hogy az erdélyi határkérdés rendezése nélkül továbbra is fennmarad a feszült viszony a magyar szomszédországgal. Majd meglepő folytatás: „Irányítsuk magunk sorsunkat, hogy elég erősek legyünk ahhoz, hogy kölcsönös engedményekkel, a néprajzi elvek tárgyilagos alkalmazásával és az igazság szellemében váltsuk valóra az igazi megbékélést.”

Kölcsönös engedmények, néprajzi elvek. . . Magyar történészek soha nem idézték ezt a *Scanteia*-cikket, pedig azt jelezhetné, hogy a Román Kommunista Párt vezető köreiből komolyan latolgatták Erdély egy részének Magyarországhoz kerülését. (. . .)

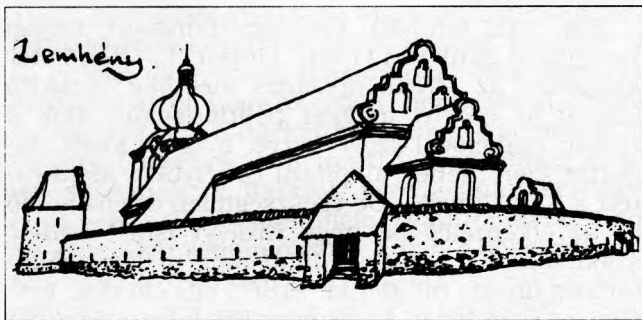
Ez a mozzanat még gyanúsabb színben tünteti fel a Magyar Népi Szövetség vezetőit, akik román-Erdély mellett szavaztak! A bukaresti bizonytalanság láthatóan gyorsan elmúlt – semmi nyoma később –, de azért jónak látták a román párt vezetői, ha az erdélyi magyarokat is „felsorakoztatják” ma-

guk mellett. Némelyek számára érthetetlenül gyorsan összehívták a marosvásárhelyi gyűlést. Az elfogadott nyilatkozattal nemcsak Bukarestet kellett Erdély birtoklását illetően megnyugtatóniuk, de alá kellett támasztaniuk Molotov álláspontját, a szovjet rendezési terveket!

Elgondolkozathatta volna a korabeli erdélyi magyar közvéleményt, hogy ha az MNSZ érdekeit szolgálja a hűségnyilatkozat, miként beszédekben, újságcikkekben állították, akkor miért vonult fel a hatalom egész garnitúrája Marosvásárhelyen? Ott volt Petru Groza miniszterelnök, megérkezett Vasile Luca, a magyar származású, renegát politikus, a Román Kommunista Párt akkor harmadik embere, és a hol román, hol magyar névvel szereplő Alexandru Sencovici – Szenkovits Sándor! –, a romániai szakszervezetek egyik vezetője. Beszédeikből kitetszik, hogy együttesen akartak nyomást gyakorolni a Százas Intézőbizottság tagjaira, az egész erdélyi magyar közvéleményre.

Vasile Luca marosvásárhelyi beszédéből:

„Beszélnek arról, hogy ezt vagy azt a területet odacsatolják Magyarországhoz, hogy újra kettévágják Erdélyt, Észak- és Dél-Erdélyre, közben

Lemhény

lenne egy folyosó, ugyanaz, ami a lengyel korridor volt, amely a két népet szembeállítja egymással, mint ellenséget. Ha bármely kis mértékben is, bármilyen formában is visszaállna a bécsi döntés, ez új háborús tűzfészket teremtene itt, amely visszavezetne minket oda, ha nem is a doni közös sírokhoz, hanem olyan sírokhoz, amelyek itt lennének megásva. Ez az út Erdély kérdésének imperialista módon való megoldása, amely nem békíti, hanem ellenségévé teszi a két népet. Ez nem lenne érdeke sem a magyar, sem a román népnek.” Majd tovább: „A demokrácia útja nem a határkérdés. Mi nem mehetünk a békekonferencia elé, mint ellenségek, akkor, amikor külső veszély fenyeget mindkettőnket. A nemzetközi imperializmus Erdéllyel ismét zsarolni akarja mind a két népet, mint ahogy Hitler zsarolta.”

A Lenin tanításain nevelődött pártaktivista nyomban gyilkos háborúval fenyegetőzik, ha valaki, vagy valakik a népi önrendelkezés – lenini eszmekörben otthonos – elvét erőszak nélkül, egy békétárgyaláson próbálna vagy próbálnák megvalósítani.

Szenkovits Sándor, a szakszervezeti vezető „a munkásosztály kívánságát” tolmácsolta – magyarul. Sőt, felemlegette a magyar nemzetiségű dolgozók kíméletlen elnyomatását a román polgári rendszerben, és kijelentette, hogy a szakszerveze-

tek szembeszegülnek mindenféle elnyomással. Ugyanakkor kérte az erdélyi magyarságot, hogy „hallgasson a józan érvekre”, és foglaljon állást Erdély Romániához tartozása mellett.

Petru Groza miniszterelnök a bécsi döntést kárhoztatta, és légius határokat ígért. Szerinte a bécsi döntést nagyhatalmi számításból hozták: mind a két népet belekényszerítették vele a háborúba. „Mind a két részről történtek hibák a négy év alatt, mind a két részről estek bűnök.” Első román beismerése a magyarellenes háborús bűnöknek. Sem Groza, sem más román vezető többé soha nem ismételte meg ezt a kijelentést. „A mi elgondolásunkban a határok nem választhatnak el, hanem közelebb hoznak – folytatta Groza. – A mi elgondolásainkban és elhatározásainkban ez a határ semmi esetre sem lesz kínai fal, ellenkezőleg, mindent elkövetünk, hogy az senkit el ne válasszon.”

Tanácsainak lényege: Erdélynek teljes egészében Romániához kell tartoznia, de ne féljenek a magyarok, mert azok mégsem lesznek igazi országhatárok.

„Megédesített” újabb Trianon? (. . .)

Honnan sejthették volna a résztvevők az igazi célt, mikor az MNSZ sajtója addig mind azt emlegette, hogy az erdélyi magyarságnak nem lehet semmilyen beleszólása Erdély sorsának eldöntésébe! Március végén, nem sokkal a Groza-kormány uralomra juttatása után, mikor az erdélyi magyarság körében, főleg a Székelyföldön mindennapi téma volt Erdély sorsa, Kurkó Gyárfás az MNSZ Udvarhely megyei értekezletén hangsúlyosan kijelentette: „Nem az erdélyi magyarságtól függ, hogy Erdély hová fog tartozni.” Ezt az érvet akkor a székelység lecsillapítására szánta.

Fél év múlva, novemberben, nem lehetett volna ugyanezen a jogcímen megtagadni a hűségnyilatkozatot?

Kurkó Gyárfás, aki sok esetben az erdélyi magyar néptömegek érdekeit és kívánságait fejezte ki, és akit éppen ezért két év múlva kíméletlenül félreállítanak, történelmileg már ezen a marosvásárhelyi vizsgán fájdalmasan elbukott. Igaz, hogy még volt ereje újra felegyenesedni.

Egyik résztvevő, Szabó István egyetemi hallgató – ma Katona Szabó István író – a félszázados évfordulón felidézte a marosvásárhelyi gyűlés lefolyását. (Csalóka ígéreték. Magyar Élet, 1994. november.) Szabó István talán legfiatalabb tagja az intézőbizottságnak, a kolozsvári Móricz Zsigmond Kollégium diákelnöke. Felszólalásában tiltakozott a hűségnyilatkozat ellen, és Nagy Géza kolozsvári tanárral együtt nem szavazta meg. Kétségeiket nyilvánították Jancsó Elemér és Molter Károly írók, a

Bolyai Tudományegyetem tanárai. A vita egész napon át tartott. A Kiáltványt a következő nap, ünnepélyes keretek között, a Közművelődési Palotában, a bukaresti vendégek (valójában: gazdák) jelenlétében dr. Csákány Béla főtítkár olvasta fel:

„Különös bizalommal tekintünk a Szovjetunió felé, amely a világ népeinek példát mutatott a nemzetiségi kérdés megoldására. Neki köszönhetjük a fasiszta rabságból való felszabadulásunkat és a Maniu-gárda garázdálkodásának a megakadályozását; neki köszönhetjük azt a tényt, hogy a felszabadított Észak-Erdélyt a demokratikus Groza-kormány kapcsolta be az ország vérkeringésébe és nem a népgyilkos reakció.

A Romániai Magyar Népi Szövetség, amelyen becsületes állampolgári kötelességtudattal kapcsolódik az ország demokratikus újjáépítésébe, olyan határozottan jelenti ki, hogy a demokrácia felépítésének alapköve a román nép fiaival való egyenlő szabadságjogaink gyakorlati megvalósítása.

Tudatában vagyunk annak, hogy az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldása nem határkérdés, hanem a demokrácia megerősödésének, a határok feloldásának kérdése. Nem helyesíthetünk semmiféle »áttelepítést«, amely szülőföldünktől szakítana el. Nem helyesíthetünk semmiféle olyan törekvést, akár magyar, akár román részről, amely a bécsi döntéshez hasonló módszerrel, a nemzetközi reakció szolgálatában, Erdélyből újra háborús tüzfészket teremtené.

Amilyen őszintén valljuk a román haladó demokráciával való együttműködésünk szükségességét, olyan nyíltan és őszintén kívánjuk a Magyarországgal való szoros gazdasági, közművelődési és politikai együttműködést, az útlevélkényszer megszüntetését és a vámhatárok eltörlését. Ez az együttműködés megeremti az előfeltételeit annak, hogy az évszázados ellenségeskedést eltüntetve, Erdély a két népet elválasztó egységbe kovácsolja.”

Erdély magyarsága meglepetéssel és megdöbbenéssel fogadta a Kiáltványt. A székely városokban és falvakban mind többen és igen nyersen adtak hangot felháborodásuknak: Kurkóék Vásárhelyen eladták Erdélyt! Óvatosabbak szerint a Magyar Népi Szövetségnek nem lett volna szabad efféle határozatot hoznia a békekötés előtt. Kurkóék eddig azt mondták, hogy nem az erdélyi magyarság dönt Erdély, tehát önnön sorsáról. Most mégis? A Székelyföldön „egyszerű emberek” ezrei léptek ki a Magyar Népi Szövetségből, vagy tüntetően hátat fordítottak a politikának. A bizalmi válság érezhető lett egész Erdélyben.

Nem lehetett eltitkolni azt sem, hogy Marosvá-

sárhelyen nem mindenki értett egyet a Kiáltvánnyal. Szemlér Ferenc – gyakran használt Eröss Bálint álnéven – már a *Népi Egység* 1945. november 22-i számában, vezércikkben ismerte el, hogy Vásárhelyen „viták lángoltak fel és tételek és ellentételek csaptak össze, villogó szikrázásban”.

Szorgalmas országjáró volt Csákány Béla dr. főtítkár. Brassóban beszélt (december 29.). Elismerte, hogy a magyarság egy része kifogásolta: miért tiltakozott az MNSZ marosvásárhelyi Kiáltványa a bécsi döntésnek bármilyen formában való megismétlése ellen? „Feleletünk erre a következő: a Magyar Népi Szövetség határozott álláspontja, hogy az egész magyar nép jövőjét csak az szolgálhatja, ha a múlt minden bűnét felszámolva, bekövetkezik a megbékélés a dunavölgyi népek között, s elsősorban a magyar és román nép között. Véget kell vetni már egyszer annak a viszálykodásnak, amelyet mindkét nép reakciós elemei s a nemzetközi reakció mögöttük álló ügynökei szítottak, s amely mindkét népet a fasiszmus karjaiba vetette, s ezen keresztül a pusztulás szélére vitte volna, ha a Szovjetunió nagylelkűsége nem mentette volna meg ettől.” Szerencsére megmentette: felelhetné a keserű humor.

Egy csiki faluban, Csikszenttamáson, fagyos hangulatú gyűlésen (1946. január 3.) Oláh Péter kispap, az MNSZ országos alelnöke támadta azokat az erdélyi magyar politikusokat, akik a román reakcióval szövetkezve, magyar kispap-pártot szeretnének alapítani Erdélyben. Majd rátért a Kiáltványra. „De egészségtelen és elvetendő az az elképzelés is, hogy Erdélyt ismét kétfelé szakítsák. Ezt a bécsi döntéskor nyilvánvalóan tapasztalhatta mindenki. Erdély egy élő test, kettévágni nem lehet. Itt az egyedüli lehetőség a két nép teljes kibékülése. Javasolták azt is, hogy Magyarországról a Székelyföldre folyosót vezessenek. Ez talán a legkárosabb gondolat, mert a folyosó három Erdélyt csinálna, ami mind gazdasági, mind művelődési szempontból tönkretenne. Ez ellen teljes erőnkől tiltakozunk.”

A román sajtó egyértelműen ünnepel. A Román Kommunista Párt központi lapja, a *Scanteia* azon nyomban teljes terjedelmében közölte a marosvásárhelyi Kiáltványt. Szemelvényeket adott közre Vasile Luca és Petru Groza beszédeiből. December 2-án ugyanez a lap hangsúlyozta: „A Kommunista Párt meg van győződve arról, hogy a Románia és Magyarország közötti régi viszályt nem lehet hártologatással megoldani.” A lap inti a románságot, hogy mind a két ország – Románia és Magyarország – demokráciájának megvalósítása érdekében „az Erdélyben lakó magyarság részére a románsággal teljesen egyforma nemzetiségi, gazdasági és művelődési jogokat kell biztosítani”. (. . .)

Románia hasznát vette-e a béketárgyalásokon a Magyar Népi Szövetség szerencsétlen Kiáltványának? Fülöp Mihály könyvében nem találom nyomokat erre. Valószínűleg ugyanannyi volt az érteke – béketárgyalási dokumentumként – mint az 1918. december elsejei gyulafehérvári román nagygyűlés határozatának. Talán annyival több lehetett (volna), mivel nem egy ad hoc gyűlés, mint a fehérvári, hanem egy hiteles szervezet választott vezetőségének az akaratát rögzítette.

Ha dokumentum értéke nem is volt, propaganda haszna mindenképpen lehetett.

Domokos Pál Péter, aki *Rendületlenül* című, Márton Áron életrajzában részletesen foglalkozik a békekötéssel is, egy 1947-es bukaresti, román nyelvű kiadványra (*Romania si Conferinta de pace* – Románia és a békekonferencia) hivatkozva, azt írja, hogy Gheorghe Tatarescu miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter, a román békeküldöttség vezetője, 1946 szeptemberében igenis felolvasta a Kiáltványt Párizsban. Szembeállította a magyar kormány igényeivel, bizonyítandó, hogy az erdélyi és partiumi magyarság Romániában kíván élni, ahol biztosítva van teljes gazdasági és kulturális fejlődése, van magyar egyetem, annyi elemi és középiskola, amennyit a magyarság kíván, a magyar egyházak autonómiát élveznek, vezetőik megválasztásába az állam nem szól bele, az esetleges hátrányos megkülönböztetéseket pedig a törvény bünteti.

„Szeretném itt Önök előtt aláhúzni – mondta Tatarescu –, hogy a magyar kormány álláspontja teljesen ellenkezik a Romániában élő magyarok álláspontjával. A Romániai Magyar Népi Szövetség végrehajtó bizottsága, amely a Romániában élő magyarságnak majdnem az összeségét képviseli, 1945. november 15–18-án Marosvásárhelyen tartott ülésén a következő határozatban szögezte le az erdélyi magyarság álláspontját: »Meg vagyunk győződve arról, hogy az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldása nem határkérdés, hanem a demokrácia megerősödésének, a nemzeti jogegyenlőség megvalósításának, a határok feloldásának kérdése. Nem helyeselhető semmiféle olyan törekvés, akár magyar, akár román részről, amely a bécsi döntéshez hasonló módszerrel, a nemzetközi reakció szolgálatában, Erdélyből újra háborús tűzfészket teremtené. Hálásak vagyunk a Groza-kormánynak, amely biztosította politikai és közgazdasági jogainkat, és lehetővé tette, hogy saját anyanyelvünkön iskoláztathassuk gyermekeinket.« Látják, uraim, ez a Romániában élő magyarság álláspontja.”

Íme, így lett a román nyomással kicsikart, magyar önfeladással, trianoni „magyar pszichózissal” elfogadott Kiáltványból a nyugati világ lelkiismeretét megnyugtató kisebbségi akarat, az igazi önrendelkezés fennkölt bizonyossága!

Megtette a maga hatását a Kiáltvány Erdélyben is. Egy esztendőn át súlykolta a magyar agyakba, hogy Erdélynek Romániához kell tartoznia, különben nem lesz demokrácia, hanem kitör a harmadik világháború. Vasile Luca szavai szerint:

Honnan is várhatta volna az erdélyi magyarság a megmenekülését, kihez fordulhatott volna a maga igazságával? A győztes nagyhatalmakhoz, amelyek meghajoltak a szovjet nyomás alatt? Éppen-séggel Sztálin birodalmához? Hamarosan már az anyaország is alig-alig. Magyar történészek utólag, évtizedek múltán ismerték (ismerhették?) fel a Kiáltványban rejtett csapdát. Balogh Sándor azonban még a Kádár-rendszer idején megfogalmazta súlyos fenntartásait:

„A hivatalos román álláspontot erősítette Erdély kérdésében a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) 1945. novemberi állásfoglalása is. Az MNSZ intézőbizottsága marosvásárhelyi ülésén »a romániai magyarság nevében« a trianoni magyar-román határ visz-

szállítása mellett foglalt állást. Kurkó Gyárfás, Balogh Edgár és mások feltétel nélkül bíztak P. Groza nemzetiségi politikájában, a vámunió, illetve a föderáció megvalósításának a lehetőségében, ugyanakkor erősen befolyásolta őket a csehszlovákiai magyarok sorsa és a román ellenzék esetleges felülkerekedésétől való félelem is. A tényleges garanciákat nélkülöző állásfoglalás elsietett és hibás volt. Arról már nem is szólva, hogy az jóval meghaladta az MNSZ vezetőinek illetékességét és felelősségvállalásuk teherbíró képességét.” (*Magyarország külpolitikája 1945–1950*. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1988.)

Elsietett és hibás volt!

Szinte azon nyomban felismerte ezt Kurkó Gyárfás elnök is. Látnia kellett, hogy áldásukat adták a régi kisebbségi idők visszatéréséhez, a magyar nemzet széttépéséhez. Hiába szónokol Petru Groza vámunióról, ez csupán csalétek volt, tömegeknek szánt „fájdalomcsillapító”. Groza különben nyugodtan ígérgethetett légies határokat, szabad érintkezést Erdély és a magyar anyaország között, annál tapasztaltabb politikus volt, hogy ne tudta volna: Sztálin keményen ellenzi a Dunamenti kis országok bármilyen összefogását, netán éppen föderációját, vagy akár a vámunióját. Ütköztek volna a szovjet hatalmi érdekekkel. Továbbá: nem kapta volt még vissza állami szuverenitását sem Románia, sem Magyarország, mindkét országban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság gyakorolta a főhatalmat, gyakorlatilag szovjet marsalok, I. Mihály, a kiugrott király fölött is. Előbb békét kell kötni, amelyik visszaállítja a legyőzött országok állami szuverenitását, csak azután lehetne államközi egyezményeket kötni.

A hangzatos bejelentésekből a vámunióról annyi teljesebben összesen, hogy a román kormány 30 napra megszüntette a határellenőrzést azok számára, akik az 1945-ös őszi vásárra utaztak Debrecenbe. Utána lehullott a vasfüggöny (. . .)

BEKE GYÖRGY

Habsburg Ottó 1956-ról

Habsburg Ottónak döntő szerepe volt abban, hogy az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc megítélése, értékelése már akkor jelentőségének és értékének megfelelően került a nyugati világ köztudatába, amikor még csak torzító beállításban, híresztelések, a világkommunizmus félrevezető manőverei szellemében ítélték meg sokan a nyugati világ politikusai közül is.

Már 1956 novemberében számos előadásában leszögezte, hogy a magyar forradalomnak erős kihatása lesz a jövőre. „Nem tudhatjuk, mikor – hangsúlyozta már akkor –, de egyszer ez a nemzet megint szabad lesz és éppen mert az '56-os események megvetették az alapját a felszabadulásnak.”

Aztán évről évre egyre világosabban fejtette ki és bizonyította, hogy világtörténelmi jelentőségű esemény zajlott 1956 október–novemberében Budapesten. A kérdés megértésének kulcsát *Jaltáig* vezette vissza, mert a jaltai status quo betonfalán Magyarország ütötte az első rést. „Kelet-Európa politikai helyzete 1956 novembere, vagyis a magyar szabadságharc óta – írja *A hidegháború fordulópontján* című 1960-ban megjelent tanulmányában – radikális átalakuláson ment keresztül. Sokan vannak Nyugaton, akik a magyar forradalomban a nemzeti megmozdulás befejező fázisát látják, pedig ez a spontán fellángoló törekvés valójában egy új kezdete volt. E történelmi esemény jelentőségét és legmélyebbre ható következményeit csak az elkövetkezendő esztendőök mutatják majd meg.”

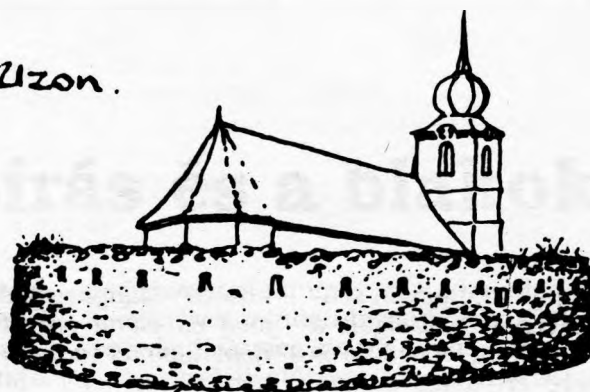
Aztán részletesen elemzi, hogyan építette ki a szovjet birodalom hatalmi, katonai rendszerét, politikai, gazdasági és társadalmi építményét a csatlós országokban, hogyan próbálta minden hatalmi eszközzel konszolidálni az ún. szocialista rendszert. „Az elmúlt tíz esztendő állhatatos erőfeszítéseit – írja a továbbiakban – azonban egyetlen hét eseménye, Budapest küzdelme, elsöpörte. A magyar felkelés bebizonyította, hogy a Szovjet bábkormányai nélkülözik a lakosság támogatását, a hatalom árnyékával sem rendelkeznek, mert az első szellő is elfújja őket.

Ami pedig még rosszabb a szovjetre nézve az, hogy az úgynevezett néphadsereg, amelynek felállításánál sem anyagi, sem technikai támogatást nem sajnált, az első adandó alkalommal az anti-kommunista, sőt anti-orosz forradalom oldalára szegődött.”

Majd elemezve az 1959-ig bekövetkezett eseményeket, rámutat azokra a jelenségekre, melyek a nagyhangon meghirdetett „szocialista világrendszer” belső stabilitásának meggyengülését bizonyítják, a szovjet vazallus-államok vezetőinek pánikba esését mutatják és azt, hogy csak a szovjet katonai és gazdasági segítségére támaszkodva tudnak létezni. Kimutatja a szovjet világhatalmi pozíciójának meggyengülését, Kínával szembeni erőfölényének csökkenését s ebből következően a hrucsovi nyugat felé nyitás politikájának háttérét. „Ma már a jaltai tákolmány összeomlóban van, és a nagyhatalmak ráépített viszonyának egyensúlya ingadozik” – szögezi le. Ennek eredményeként esélyt látott az európai egység megteremtésére, az európai országok közeledése révén. „Ha a közeledést létrehozuk (. . .) akkor elmondhatjuk, hogy a budapesti harc, a magyar nemzet küzdelme 1956-ban, a szabadság e nagy drámája nem volt hiábavaló.”

Mindezt 1959 végén, harminc évvel az 1989-es fordulat előtt látta meg és írta le.

Uzon.

Uzon

A Nyugat, a szabad világot irányító politikai erők azonban még mindig nem érzékelték annak reális lehetőségét, hogy a szovjet tömb belső összeomlása történelmi közelségbe került. Ezért a magyar forradalom jelzés-értékét nem ismerték fel és nem értékelték súlyának megfelelően. Erre mutat rá Habsburg Ottó 1962 októberében közzétett *A magyar forradalom nem lezárt esemény* című cikkében. „Amikor a szabad világban az 1956-os magyar forradalom szóba kerül – írta –, akaratlanul is mindig bizonyos büntudatot érzünk. Nem tagadhatjuk, hogy ebben a nagy történelmi órában a Nyugat csődöt mondott. A büntudat egyik káros következménye viszont, hogy emiatt gyakran magát az eseményt is helytelen módon ítéljük meg. Hajlamosak vagyunk arra, hogy a magyar szabadságharcot egyszeri, önmagában lezárt eseménynek tekintsük s közben megfeledkezzünk azokról az okokról, amelyek előidézték, és arról a távolabbi hatásról, amelyet napjainkra, sőt a jövőre is gyakorol. . . Sokak szemében a magyar forradalom már 1956. november negyedikén reggel, de legkésőbb az utolsó szabadság-adó, a dunapentelei rádió elnémulásával egyszer s mindenkorra véget ért. . . Az esemény igazi jelentőségét csak akkor ismerjük fel, ha beágyazzuk a nagy történelmi áramlatok folyamataiba. Így szemlélve rádöb-

benünk arra, hogy – túl a félelmetes emberi tragédián – a magyar szabadságharc még egyáltalán nem fejeződött be. Azok a történelmi erők, amelyeknek a forradalom kifejezője és katalizátora volt, igazán még csak ezután hozzák meg a maguk gyümölcsét. A budapesti események hatása a nagy nemzetközi fejleményekben mutatkozik meg. 1956. november negyedike óta ugyanis a szovjet blokk belső életfeltételei gyökeresen megváltoztak.”

Aztán bekövetkezett 1968 Csehszlovákiában, mely teljességgel igazolta Habsburg Ottó előrelátását, melyet még 1956 után így fogalmazott meg: „1956-tól kezdve a vasfüggöny túlsó oldalán valójában ismét hadiállapot van.”

A csehszlovákiai események tanulságait és jövőbe mutató eredményét szintén 1956-tal való összefüggésben vizsgálta. Ezt fejtette ki *Történelmi összefüggések: Budapest 1956 és Prága 1968* című tanulmányában, mely 1968 szeptemberében íródott, s melyben visszavert jónéhány félrevezető és értelmező megállapítást. „Az év első felében – írta –, amióta Dubcek és garnitúrája megjelent a színen, . . . párhuzamot vontak Budapest és Prága között.” A párhuzamnak két visszatérő refrénje volt. Az egyik: lesz-e második Budapest, abban az értelemben, hogy a Szovjetunió fegyveresen beavatkozik a Dubcek-kurzus megghiúsításába. A másik: „a csehek okosabban politizáltak, mint a magyarok, hideg fejjel, politikai bravúrral és elkerülték a katasztrófát.” Mindkét kérdésre

a történelem adta meg a választ, mutatott rá Habsburg Ottó, mert „megtörtént az intervenció, a prágai tavasznak egyelőre véget vetettek a szovjet tankok”. Szétfeszített tehát a hamis illúzió az emberséges kommunizmusról. De a másik kérdést, melynek félrevezető és magyarellenes hátterét már akkor felismerte, s melyről azóta is egyre kevesebbet beszélnek, mivel szándékosan igyekeznek 1956 és a magyar forradalom jelentőségét elhallgatni és a csehszlovák eseményeket előtérbe helyezve, annak világtörténelmi jelentőségét hangsúlyozni, Habsburg Ottó már akkor, 1968 őszén helyére tette és értékének megfelelően értelmezte. „Az »okos csehek és okatlan magyarok« tételére az események ugyancsak megadták a választ. . . Mert bár minden porcikánkkal együtt érzünk a mai Csehszlovákia határai között élő népek, csehek, szlovákok és magyarok tragikus sorsával, a Dubcek-kísérletre visszaillesztünk. . . meg kell kérdezni, mennyivel volt bölcsebb az a politika, aminek a végeredménye röviden ez: húsz évig Csehszlovákiában nem volt orosz haderő, most pedig van, az orosz kolosszus hadserege újabb térségbe nyomult be.”

Aztán azt fejti ki, hogyan született és milyen célt szolgált a magyar forradalmat lebecsülő és félreértelmező értékelés a nyugati sajtóban. „1956 után, amikor megszületett a hamis legenda – írta a továbbiakban –, hogy a magyarok forrófejűek voltak, ez az állítás egyfelől a rossz nyugati lelkiismeret megnyugtatását célozta, másfelől a Szovjetuniót igyekezett felmenteni és Hruscsov brutalitására keresett társutas magyarázatot, annak a kifccamodott cinikus erkölcsnek az alapján, amely sohasem a bűnös elnyomót, hanem mindig a szerencsétlen áldozatot teszi felelőssé.”

Azt is hangsúlyozta, hogy az igazi cseh demokraták, a szellemi elit vállalta a magyar forradalom szellemét, volt lap, mely 1968 júniusában megemlékezett Nagy Imre mártírhaláláról, amire a kommunista blokkban még nem volt példa. Svitak professzor pedig, a kitűnő cseh filozófus, a prágai tavasz egyik kiemelkedő egyénisége, igen szép és meleg szavakkal emlékezett nemrég is a budapesti munkások '56-os magatartásáról.

Arra is rámutat, mi volt a lényeges a Szovjetunió magatartásában. „Csehszlovákiában a Szovjetunió nem csinált politikai mártírokat, Dubčeket nem juttatta Nagy Imre sorsára. . .” S tömegvérengzés sem volt Csehszlovákiában, szovjet tankok nem nyitottak tüzek fegyvertelen tömegekre. Lényeg a két esemény

között: *»Magyarországon alulról jövő és elemi erővel jelentkező népi nyomás szabta meg az események menetét – állapítja meg Habsburg Ottó. – Csehszlovákiában felülről irányított kezdeményezésről volt szó. Magyarország 1956-ban hamisítatlan, nyugati mintájú demokráciát akart, és a példakép inkább a semleges Ausztria volt, míg a csehszlovák kísérlet a párt vezető szerepének, monopóliumának a megtartására törekedett és a mintaképnek Jugoszláviát tekintette.«* Bizonyára ezt ismerte fel Z.K. Brezinski, aki Habsburg Ottó szerint mondogta egyszer, hogy az '56-os magyar forradalom hatása nem kisebb, mint a nagy francia forradalomé volt.

Végül 1976-ban, a magyar forradalom 20. évfordulóján *A magyar ötvenhat és a mi felelőségünk* címmel tartott előadást *New Yorkban*, mely 1979-ben *Jalta és ami utána következett* című kötetében is megjelent Münchenben, ismét felszólalt a magyar 1956 hamis beállítása és értékelése ellen, melyet Európaszerte, főleg bizonyos „baloldali” körök terjesztettek. *„Még újabban is szokás – jelentette ki –, hogy cikkekben, beszédekben, megemlékezésekben, amelyek jöllehet a szovjet hegemoniát bírálják, inkább csak a prágai tavaszról és a csehszlovák '68-ról beszélnek, a magyar '56-ról pedig hallgatnak. Sokan ezt tudatosan teszik, mások öntudatlanul, mert azt hiszik – vagy azt akarják elhítenni! –, hogy a magyar forradalom valami reakciós megmozdulás lehetett, afféle retrográd mozgalom, és célja az »ancien régime« visszaállítása volt. Márpedig jól tudjuk, hogy a magyar '56 lényegét tekintve szabadságküzdelem volt: egy nemzet harca az idegen megszállás ellen, egy nép kitörő vágya az igazi demokrácia elnyerésére; a*

magyar forradalom a nyugati mintájú parlamentarizmus bevezetésére törekedett, szabad választást akart, politikai programok közötti szabad választás lehetőségét. És éppen ezért, ha valaki azt állítja, hogy a magyar forradalom reakciós mozgalom volt, akkor az ilyen ember valójában azt mondja, hogy az igazi demokrácia és a liberalizmuson alapuló parlamentarizmus reakciós, retrográd tanítás. És végül még egy – és ezt senki se feledje el –, ha nem lett volna a magyar '56 szabadságot ihlető vágya és példája, akkor 1968-ban nem lett volna prágai tavasz sem. . .”

Majd ismerteti, hogy a prágai tavasz fő célkitűzése az „emberarcú szocializmus”, valójában az egypárt rendszer átmentési kísérlete, de egypárt rendszerű demokrácia nem létezhet, az vagy totalitárius rendszer marad és így erősödik meg, vagy átalakul többpárt rendszerű demokráciává. A magyar '56 tehát realisabb célokat tűzött ki és világosabb végső célt, mint a *Dubček* által vezetett mozgalom, mely illúziókat kergetett.

A történelem azóta igazolta Habsburg Ottó 1976-ban tett megállapításait. Bebizonyosodott, hogy nem lehetséges megreformálható diktatúra, sem ún. demokratikus szocializmus, „liberális marxizmus”, ezek csak fedőnevei a megpuhitott, egypárti totalitárius rendszereknek.

KATONA SZABÓ ISTVÁN

A székely rovásírás és a blakok

Dracula röhögne a pokolban, ha látná, hogy szégyenletes kivégzése óta Romániában még jobban elszabadult a pokol, még vadabbul tombol a nacionalizmus, a sovinizmus, a fasizmus, még nyíltabban harsan fel a régi román irredentizmus jelszava: „A Dryesztől a Tiszáig!” Vigyorogna a volt diktátor, ha látná, hogy hajdani hűséges bérencei, udvari költői ma a parlamentben (s azon kívül is) milyen fanatizmussal folytatják a nemzeti kisebbségeket – s főleg a magyarságot – eltiporni, beolvasztani akaró, az egységes nemzetállam megteremtésére irányuló politikájukat.

Itt vagyunk tehát a nagy nyomorúságban, ebben a zűrzavaros anarchiában, amelyet egyesek demokráciának neveznek. S ebben a félelmetesen fasisztoid légkörben gátlástalanul folytatódik a főleg magyarelles uszítás nemcsak a sajtóban, hanem – már évek óta – a könyvkiadásban is. Olyan munkák jelentek meg, mint az *Antonescut*, a volt fasiszta diktátort és háborús bűnöst dicsőítő könyvek, vagy mint *N. Iorga* egykori beszédeinek és cikkeinek gyűjteménye: „In lupta cu absurdul revizionism maghiar” (*Harcban a magyar abszurd revizionizmussal*), a magyarelles gyűlölet szításnak ez a „klasszikus” műve. S itt – sok hasonló könyv közül – említődjek meg *Ion I. Russu* „Romanii si secuuii” (*Románok és székelyek* című munkája is, melyben a szerző „újra kéri” azt az ugyancsak *Iorgai*-elméletet, miszerint a székelyek tulajdonképpen nem is magyarok, hanem elmagyarosított románok. S e torzszülött téveszme ma újjáéled Romániában. *Russu* könyve hajmeresztő hazugságokat és hamisításokat tartalmaz. Ezek közül most csak azt az állítást emeljük ki, amely szerint a székelyek valamikor, valahol a románoktól tanulták az írást (sic!).

Ennél az elképesztő mondatnál felkapjuk a fejünket, s azt kérdezzük: hogy hogy? Mi köze a cirill betűs írásnak az ősi székely rovásíráshoz? Ugyanis köztudomású, hogy a románok első krónikái és egyházi iratai cirill betűs szövegek voltak, s csak a 15. századból származnak. A székely rovásírás

pedig ezeknél mintegy ezer évvel régebbi. Ugyanis a székelyek minden bizonnyal az 5–6. században ismerkedtek meg a türk eredetű rovásírással.

A művelődéstörténeti kutatások azt tanúsítják, hogy a székely-magyar rovásírás – népzenénk ötfokú, legősibb dallamrétegéhez hasonlóan – belső-ázsiai, türk eredetű. Bölcsője Szibéria, de közvetlenül kapcsolódik a kirgizföldi, Talasz völgyi türk nyelvű emlékekhez is.

Vagyis: a székelyek akkor tanulták meg Ázsiában a rovásírást, amikor a románok ősei, a vlachok még a Balkán-félszigeten éltek, mint pásztorkodó, írást még nem is ismerő nép; tehát semmilyen kapcsolatban nem lehettek a székelyekkel, és semmilyen írásra sem taníthatták őket, hiszen ők maguk sok évszázaddal később ismerték meg a cirill betűs írást. A kétféle íráskultúra között az időbeli távolság több mint ezer év, a térbeli-földrajzi távolságról nem is szólva.

Ezek ismeretében nyilván felvetődik a kérdés: vajon a román történészek mégis honnan veszik a szóban forgó állításukat? Nos, erre is fény derült. A történelemhamisításra specializálódott „szakemberek” *Kézai Simon*nak egy bizonytalan megjegyzésére szoktak hivatkozni. *Kézai* a *Gesta Hungarorum* (*Magyarok krónikája*) című 13. században írt művében valóban szól arról, hogy „a székelyek a hegyekben a blakokkal összelegyedve, amint beszélnek, azok betűit használták”.

A nagy „csúsztatás”, a hamisítás e mondat hibás értelmezésével kezdődik. *Kézai* eredeti latin szövegében ugyanis nem a románok kifejezés szerepel (nem is szerepelhet, hiszen akkor még nem így hívták őket), nem is vlachok, hanem a blakok. Ezt a mai román történészek vlachoknak értelmezik, és egyszerűen románoknak fordítják (mintha ségyletlenek a régi becsületes nevüket – ugyan miért?).

Igen ám, de – mint közben kiderült – a blakok és a vlachok nem azonos népek voltak! Erre vonatkozólag álljon itt idézet az újabb kutatásokra támaszkodó *László Gyula* történésztől: „A műveltségnek talán legjobb fokmérője írásunk volt. Őseink éltek már az írással. Hosszú ideig »székely rovásírásnak« neveztek ezt a rótt írást, mert emlékei szinte kivétel nélkül a székelység köréből maradtak fenn. Újabban azonban a Felvidékről is ismerjük már ezt az írást, s ami még fontosabb: ismerjük az avar kori rovásírást és a nagyszentmiklósi magyar-bolgár fejedelmi kincs rovásírását is. *Kézai* krónikája tud arról, hogy azt beszéltek: a székelyek ezt az írást a blakoktól vették át. Ezek a blakok a Volga mentéről bevándorolt török népek voltak, s írástudóink szerint rovásírásunk eredetét

valóban a török népek között kell keresnünk.” És tovább: „A blakok nevét általában a vlachokkal egyeztetik, és az erdélyi románság őseinek tartják őket. A blak és a vlahc név valóban azonosnak látszik, ám újabban Bodor György nyomós okok alapján úgy véli, hogy a blakok török jellegű nép voltak, az úz, besenyő, kun néphez hasonlóan. Így válik érthetővé Kézaiak az az adata, hogy a székelyek a blakoktól vették át török jellegű rovásírásukat.” (László Gyula: *Emlékezzünk régiekről*, 128. 1.) Bodor György tehát bebizonyította, hogy a blakok nem a románok ősei, vagyis nem vlachok voltak.

A blakok eredeti török neve *bulak* volt, s Erdélyben – például a Küküllő mentén – ma is élnek *Bulák* és *Bulát* nevű családok. Ezek a blakok (*bulakok*) Bulgáriából vándoroltak be Erdélybe még a magyar honfoglalás előtt, tehát lehetséges, hogy a székelyekkel összevegyülve éltek – amint azt *Kézai Simon* írja. *Anonymus* is említi a blakokat, de az eredeti latin szövegben nem a „*vlach*”, hanem a „*blakok*” szó olvasható. *Anonymus* nem is tudhatott semmit a „*vlachokról*” vagy „*valahokról*”, mert azok akkor még a Balkánon pásztorkodtak, de tudhatott a *blakokról*, akik akkor már Erdélyben éltek a székelyekkel együtt.

De a szóban forgó kérdés megvilágítására idézzük más történészek véleményét is. A *székely művelődés évszázadai* című, *Balás Gábor* szerkesztette kötetben olvashatjuk: „*Kézai krónikája* említi, hogy a székelyek írásukat a blakoktól tanulták. Ezek a blakok *Rásonyi László* kiváló turkológus megállapítása szerint a karlukttörökök egy részét alkották, s elhelyezkedésüket Erdélyben néhány karlukttörök eredeti helynév is jelzi. A karlukkok a ma Kirgizisztánhoz tartozó *Talasz* völgyéből jöttek nyugat felé, és nekik már ott volt török jellegű rovásírásuk. Egy részük valószínűleg már a *Fekete-tenger* vidékén, az *onogur-bolgár birodalom* fennállása idején került kapcsolatba a magyarsággal. Más részük a *dunai Bolgárországot* megalapító *Eszperüh* népéhez kapcsolódhatott. Tény, hogy nemcsak Erdélyben, hanem a Balkánon is megjelentek. Amikor az *abák* (avarok) országát nyugatról a frankok támadása, keletről pedig a rovásírást használó *Krum bolgár kán* előrenyomulása felmorzsolta, akkor juthattak a blakok a legnagyobb valószínűség szerint Erdélybe mint a bolgárok segédnépe.”

A szerző a továbbiakban kifejti azt a véleményét, hogy a székely rovásírás nem egyszerű átvétele lehetett a türk írásnak, mert sok etruszk és föníciai betű is felfedezhető benne.

De térjünk vissza *Kézai Simon*hoz. Szegény krónikáiról, ha tudta volna, hogy sok évszázad múlva a „*blak*” szóval milyen bonyodalmat fog okozni, bizonyára pontosított volna, hogy tulajdonképpen milyen népcsoportról van szó. De ő a 13. században honnan sejtette volna, hogy hétszáz év múlva a vlachok *románoknak* fogják nevezni magukat? S nemcsak a vlachok, hanem a blakok utódainak is fogják vallani magukat! Hiszen még a mai erdélyi magyarok közül is kevesen tudják, hogy a *vlachok* csak a 19. század elejétől kezdték magukat *románoknak* nevezni, csak azután, hogy megmetelyezték magukat a római származás hamis mítoszával. S most a régi latin nyelvű történelmi dokumentu-

mokból mindent, ami vlach vagy blak – egyszerűen *románnak* fordítanak, noha ők – mint hiteles adatok bizonyítják – nem római eredetű románok, hanem a Balkán-félszigetről származó vlachok. Ennek a dokumentumokkal bizonyítható ténynek a letagadásában gyökerezik a nagy történelemhamisítás, az egész dákromán elmélet. Ez az eredetmítosz nagyon szép, csak egy hibája van: az, hogy *nem igaz!* Minden tudományos alapot nélkülöz. Nem véletlen, hogy e hamis elmélet éppen a *Ceausescu*-diktatúra idején – Románia történetének legsötétebb korszakában – tombolta ki magát legjobban (például *Ilie Ceausescu*, a volt diktátor fivére, e bocsinálta történész „*Transilvania stravechi pamint romanesc*” (*Erdély ősi román föld*) című munkájában is, amelyben egyébként szintén szerepel az az állítás, miszerint a székelyek a románoktól tanulták az írást.

Végül hadd jegyezzük meg, hogy az *Erdély története* című, nagyszabású munka szerzői és szerkesztői is csak úgy ismerik a történelmi tényeket, hogy nem tudnak különbséget tenni a *bulak* és *valah* – azaz hogy a *blak* és *vlach* – népek között, s *ablakokat* úgy tüntetik fel, mintha azok *vlachok*, sőt, *románok* lettek volna, s mintha már a magyar honfoglalás előtt itt éltek volna Erdélyben. Ezért az óriási tévedésért a történelemhamisító román nacionalisták hálás köszönetet kellene mondjanak a magyar történészeknek, de nem ezt teszik, hanem szidják őket, ocsmány hangon – persze nem az imént említett tévedésükért, hanem azért, ami igazat mondanak a magyarság erdélyi történelmi múltjáról.

Így hát manapság még gátlástalanabban folytatódik tovább a szemérmetlen hazudozás és történelemhamisítás a román sajtóban és könyvkiadásban, iskolákban, parlamentben, *Funar*-féle fasiszta pártokban és a szélsőséges nacionalizmustól fűtött társadalmi életben.

TÖRÖK LÁSZLÓ
Marosvásárhely

Inkább rútul, mint szipül

A fenti mondatot *Minutz Györgynétől* hallottam a moldvai Szabófalván (Sabaoani, Neamt megye) 1957-ben. Ma is lelki szemeim elé tudom idézni szép arcát, mandula-vágású szemét, amint a Halotti Beszéd és az Ómagyar Máriasiralom nyelvén beszél. Nemrég meglátogatta a családot a magyarországi író, *Tóbiás Áron*, aki riportot írt leányáról, *Perka Mihályné* sz. *Minutz Margitról*. Megtudtuk, hogy Margit édesanyja özvegy, jóval túl a nyolcvanadik életévén, „híres mesefa”, vallott már *Kalós Zoltánnak* is, a csángó-magyar énekek, történetek híres gyűjtőjének.

„Még mindig tele van dologgal a mamim – mondja *Perka Mihályné* – szkóla után kinn voltunk a mezőn. Kellott kapálni. . . Jött az eső (eső). Hazamekültünk. . . Öten vagyunk testvérek. Legnagyobb húgom (így mondják a „növér” helyett) közelezen hatvan esztendősz. Itt maradt falun földet dolgozta. Hét bubát felülletett (hét gyermeket nevelt fel). Elmondotta vala, jobb, ha elereszti őt a szkólába. Dorsa (nagyon) akart, de mamim nem hagyta. Ő a legnagyobb, ész akkor kellett műkünkét (minket) őrizze. . . Mondja vala moszt isz legnagyobb húgom: csúnyább vala az élketem, elmaradtam a szkólától. . . Volt mász (másik) húgom. Ötvenhat esztendősz. Falun maradt, földet dolgozta. Jött a nagyobbik öcsém (bátyám), melyik végzett juriszta univerzitáta (jogegyetem), advokát (ügyvéd) Bisztrícán. . . Kisebbik öcsém (bátyám) hisztóriát (történelmet) végzett univerzitáten (egyetemen). Itthon van, tanít történelmet. Én vagyok a legkisebb, negyvenkét évesz. Biológíát végeztem, itt tanítok én esz Szabófalván. Két bubát ültettem – „volt magáról”.

Íme az északi csángómagyarok csodálatos ősi nyelve, amelyen nemcsak a nyolcvanéven felüli „mami”, hanem a negyvenkét éves lánya is beszél.

Külön kiemelendő veje, *Perka Mihály*, aki szintén történelmet tanít a szabófalvi román tannyelvű Liceumban. Megjegyezni kívánom, hogy *Perkáné* bátyja, *János* a kolozsvári Bolyai Egyetem jogi karát végezte – magyarul; öccse *Sándor Marosvá-*

sárhelyen végezte el a 3 éves tanári szakot, *Perka Mihály* tanárit végzett a Bolyain.

Ez a házaspár a moldvai csángómagyar kultúra tudományos feldolgozásáért járó *Márton Áron díj* kitüntettetje. Ők azok, akik az 1992. januári népszámláláskor tiltakozni mertek a község plebánosánál, aki durván beavatkozott a népszámlálás menetébe, és megfenyegette híveit. Arra szólította fel őket, hogy okvetlenül román nemzetiségűnek vallják magukat az összeíráskor. Azzal érvelt a pap, hogy „római” katolikus „megnevezés a „román” névből ered. Még olyasmikkel is fenyegetőzött ez a janicsárpap, hogy ellenkező esetben az a helyzet fog előállni, mint 1940-ben, amikor felmerült a moldvai csángómagyarság kitelepítésének a kérdése. Mint ismeretes, a tiltakozásnak semmi eredménye nem volt.

Ha már a *Minutz* családról beszéltem, hadd említsem meg a *Minutz Györgyné* unokáját, *Perka Máriánt*, aki a Debreceni Orvostudományi Egyetem III. éves hallgatója.

De beszélhetünk-e Szabófalváról anélkül, hogy ne ejtenénk *Lakatos Demeterről* néhány szót, akiről méltán jegyzi meg a nagy csángómagyar kutató, *Domokos Pál Péter*: „Van egy költője a csángómagyaroknak, a neve *Lakatos Demeter*. De hogyan nőhet ki költő egy olyan népből, melynek csaknem nyolcszáz éves történelme során szinte sosem volt anyanyelvű iskolája! A kutatás legfőbb megállapítása, hogy akad egy ember, aki anyanyelvű iskolába nem járt, költészetet nem tanult, rímét farag s verset ír, anélkül, hogy mintát ismerne”. Eddig három kötete jelent meg; kettő Budapesten (1986, 1992.) és egy Svájcban. A legutóbbi 1992-ben az *Áramlat* kiadásában.

A múlt évben volt halálának huszadik évfordulója. Illő, hogy ráemlékezzünk, hiszen gyermekei: *Demeter* a helyi Bolyaiban járt egy liceumi osztályt; leánya, *Elvira* szintén a helyi Unirea Liceumban érettségizett 1962-ben magyarul. A csángómagyar költő hangját hangszalag őrzi, és valahol a Bolyai Liceum raktárában lappang.

De Szabófalva (Sabaoani) nemcsak a csángómagyar költő szülőfaluja, hanem onnan származik *Mihail Robu* püspök is, akinek szülői csak ezen a csángómagyar nyelven tudtak, neki is anyanyelve volt a szabófalvi csángómagyar, mégis, püspökké választása után nem hogy nem beszélt, hanem tiltotta, hogy egyházmegyéje templomaiban magyarul beszéljenek. A jelenlegi bukaresti érsek, *Ioan Robu* ősei is odavalók, de ő nem ott hanem Kézdivásárhelyen született, amint ezt megírta a Moldvai Magyarság, (Gazetea Ceangailor din Moldova) 1994 februári száma.

Ha Moldova térképére tekintünk, láthatjuk, hogy Szabófalva ez a tizenegyezres nagyközség a

Szeretet és Moldva folyók között fekszik. Híres gazdag gyermekáldásáról. Az utóbbi évek adatai szerint Szabófalván 1260 hősanya lakott, sokuknak 10, sőt tizen felüli gyermeke volt.

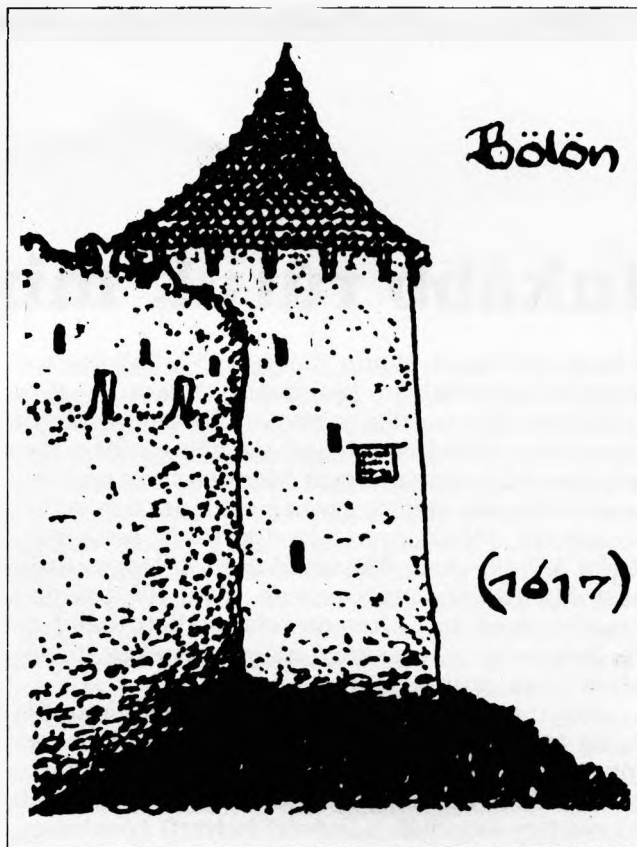
A falu a 14. század harmadik negyedében léte-sült. A Moldvai Vajdaság létrejötté előtt már meg-van, tehát lakói ott is ősfoglalóként kezdik el éle-tüket. . . Benda Kálmán és Domokos Pál Péter kutatásai szerint öt másik csángómagyar faluval – Tamásfalva-Lökösfalva, Dsidafalva, Kickófalva és Domafalva – együtt jelenik meg, azoknak központ-jaként. A moldvai vajda 1606-ban a „Secul”-i orto-dox barátoknak ajándékozta jobbágyfaluként. Amikor a moldvai római katolikus csángómagya-rok lelki vezetésének ügye a „Hitterjesztés Kongre-gációjának” (Propaganda de Fide) kezébe került, nem kaptak nyelvükbeli papot, hanem olasz, len-gyel, bulgár stb. misszionáriusokat, akikkel be-szélteni sem tudtak. . . Hiába könyörgött a szabófal-vi magyar nép a legalacsonyabb fórumtól a legma-gasabbig magyar papért, nem adtak neki. Sok misszionárius nem állott hivatása magaslatán, sőt rossz erkölcsű életével inkább rontotta, mint segí-tette a szabófalvi csángómagyar nép lelki ügyét.

Hírt adott Rómának az anyanyelvű paphiányról Zöld Péter jelentése alapján Batthyáni Lajos erdélyi püspök is, mégsem kaphattak magyar papot. A múlt században több magyar tudós kereste fel Szabófalvát: Jeremy János, Munkácsi Bernát, Szarvas Gábor, Rubinyi Mózes, a német Weigand Gusztáv professzor, Századunk elején a finn Mich-mann György egyetemi tanár végzett tanul-mányokat és csángómagyar szótárt állított össze. A harmincas években e nagy magyar községet Domokos Pál Péter, Balla Péter, Lükó Gábor, Jaga-mas János látogatta meg, majd az ötvenes években Szabó T. Attila, Kallós Zoltán, Újvári Lajos, Halász Péter, Csoma Gergely és sokan mások.

Befejezőként megállapíthatjuk, hogy Lakatos Demeter költészete, Perka Mihály és felesége, Mar-git és a szabófalviak élő beszéde tanúi a község élő magyar nyelvének.

Írásomat Minutz Györgyné mondatával kezdem. Ő „rútnak” mondotta beszédét, én viszont csodá-latosan szépnek, mivel ez megőrizte számunkra az Árpád-korabeli ősi nyelvünk „filológiai gyöngsze-meit” az üldöztetés körülményei között.

„Vizözön örvényében elárvult égi fészek,
 hogy tudtál megmaradni,
 keselyűk örületében,
 lombszötte gerle-szállás,
 testvértelen magányban?”
 (Garai Gábor: Magyarul.)

Bölon

És mi a jövő útja? Ehhez a kérdéshez szólott hozzá Gruie Piticar, a Bákó megyei „Gy. Doja” (Dózsa György) Általános Iskola tanára 1990. március 11-én a Kolozsvári Keresztény Szóban. Ő is elismeri, hogy Bákó megye sok helységében, de a szomszédos megyékben is, él egy katolikus hitű, magyar nyelvjárást beszélő népség.

Elismerően szól a csángómagyarok leírhatatlan anyagi nyomoráról. „Stefan vajda idejétől fogva alig változott valami a katolikus falvakban. Az arra járónak az a benyomása, hogy indián rezervátum-ba tévedt. Most, hogy eljött az igazság kimondásá-nak az ideje, illenék a csángó lakosság kérdését is újraértékelni „jogainak ravaszul kimondott érvek-vel való csorbitását váltsa fel a keresztény könyö-rületesség”. A kérdés elmélyült szociológiai-törté-nelmi tanulmányozását és ennek nyomán határo-zott döntést igényel.”

Tehát – befejezésül: ezen kellene törjék fejüket az Oktatásügyi Minisztérium illetékes szervei!

BARTIS ÁRPÁD
 Marosvásárhely

Eltűnt egy etnikum

Negyven év elegendő volt egy etnikum eltűnéséhez. Ez volna a vezérfonala ezen sorok megírásának. Amikor Beke György 1982-ben az egyik riportkönyvéhez adatok gyűjtése céljából Máramarosba utazott, ott többek között követni akarta a máramarosi zsidók nyomait, mert talán egyedül itt léteztek Európában olyan zsidó közösségek, amelyeknek a tagjai földműveléssel teremtették elő a mindennapit.

Vizsgálódásakor három olyan községet látogatott meg, amelyekben 1910-ben 404, 539, illetve 1330 zsidót számláltak és amelyekben akkor, azaz Alsó- és Felsőronán, illetve Tizsakarácsonyfalván talált, értsd és mondd: egyetlen 73 éves öreg, beteg és nyomorban élő zsidót, akivel magyarul beszélgethetett és akit a könyvében *Káhán Géza* barátja című fejezetben örökít meg.

Hova lettek a zsidók erről a vidékről, ahol hajdanában az etnikai csoportosulásnak egy különös alakja alakult ki itt a hajdani ország sarkában és akiket a máramarosi zsidóság néven vehettünk számba? A galíciai nagy zsidóüldözések idején menekültek és telepedtek le a megye különböző helyein. Arisztokráciájuk nyilvánvalóan a megyeszékhelyen, Máramarosszigeten élt és kapcsolta be az ország gazdasági életébe az egész máramarosi zsidóságot.

Az 1910-es utolsó magyar népszámlálás adatai szerint Máramaros megyének a lakossága 357 ezer fő, amelyből 26 ezer római katolikus, 254 ezer a görögkatolikus, 9600 a református, 1440 ortodox és 67 500 izraelita. Trianon a megye északi, nagyobbik felét Csehszlovákiának adta, ami ma Ukrajna része. A kisebbik, déli részén 164 400 lakos maradt, amelyből 36 450 vallotta Mózes hitét. A romániai részen olyan számottevő zsidó közösségek alakultak ki, mint: Dragomérfalva 671, Izaszacsal 574, Rozália 775, Szaplunca 1134, Petrova 887, Borsán pedig 2260 fővel. A román és rutén lakosság mellett élő ilyen számú közösség nem alkothatta csupán a szatócs, mészáros és az akkori falusi szabó és cipészársadalmat, hanem más munkalehetőségnek kellett utánanéznie. Így lett nagyon sok zsidó erdő-

munkás, gattermunkás, fuvaros és gazdálkodó paraszt. Társadalmi rétegződésük pedig *ugyanolyan* volt, mint a magyaroké, ruténeké, vagy a románoké.

Az 1956-os népszámlálás Románia összlakosságát 17,5 millióban állapította meg, amelyből 146 260 a zsidó nemzetiségű. Máramaros megyében mindössze 2442 a zsidók száma. Hol vannak a többiek? És csak kimondottan az 1944-es deportálásoknak köszönhető a hiányuk? Az 1930-as román statisztika 756 ezerre teszi a romániai zsidók összlétszámát. 1941-ben már csak 441, míg 42-ben 291 ezer maradt. Igaz, hogy ekkor vesztette el Románia Moldáviát és Bukovinát, a csökkenés akkor is félelmetes. *1930-ban éppen Borsán tört ki az első zsidóellenes pogrom, ami 1940-ben folytatódott komolyabban a iasi-i és bukaresti pogromokkal – akkor, amikor Magyarországon még nem is volt zsidótörvény. Matatias Carp 1946-ban jelentette meg könyvét a román holocaustról, ebben 400 ezerre teszi az áldozatok számát, amelyből 265 ezret az akkori román kormány terhére ír, amelynek Antonescu volt a feje, és 135 ezret a Sztójay-kormány terhére, amelyik az észak-erdélyi zsidókat is deportáltatta. A máramarosszigeti obeliszk 38 ezer máramarosi zsidónak állít emléket, de mégis számottevő azoknak a száma, akik hazatértek.*

A nemrég elhunyt *Moses Rosen*, romániai főrabbi, sok éven keresztül töltötte be ezt a tisztséget és ennek révén a zsidók képviselőjét a hatalom előtt. *Hűség kiszolgálója volt a hatalomnak*, fejbőlintással nyugtázta a román politikusok és történészek azon állítását, hogy más országokhoz viszonyítva Románia volt az egyetlen kelet-európai ország, amely nem engedte elhurcolni haláltáborokba a zsidó állampolgárait. Ugyanakkor *elhallgatta* annak a 265 ezer zsidó elpusztítását, akiket helyben semmisítettek meg. *Matatias Carp* könyvét igyekeztek eltüntetni, olyannyira, hogy a világ könyvtáraiban is ritkaságszámba megy, és nem *Rosenék* voltak, akik előkaparták, hogy a holocaust 50. évfordulójára dokumentumként megjelenjék.

Moses Rosen nyíltan nem állt ki a zsidók védelmében, csakis a háttérben dolgozott, jó diplomáciai érzékről téve tanúbizonyságot. Enyhe tiltakozásait csak azért vették figyelembe, mert szükség volt rá és a kapcsolataira. Több ízben ő intézte el Románia számára a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt az Egyesült Államokban, és neki köszönhető, hogy Románia és Izrael diplomáciai kapcsolatai nagyon jók voltak. Neki tulajdonítható, hogy Románia volt az első olyan kelet-európai ország, ahonnan *a zsidók kivándorlása* megindulhatott és nem is akármi-

lyen áron, hiszen a kivándoroltakért Románia *fejpénzt* kapott. Az *emberkereskedelem* olyan jól sikerült, hogy mára már egész Romániában 15 ezerre tehető a zsidók száma, és ezeknek is a túlnyomó többsége 35 éven felüli, tehát a lakosság pótlására alkalmatlan. A jelenlegi „nagy” zsidóellenes kirohanások egyes pártok részéről antiszemita felhangokkal nem komolyak, csakis a porhintést szolgálják és a gyűlölet lángjainak a fenntartását.

Ki volt tehát Moses Rosen? Népének egy újkeletű Dávidja, aki kivezette népét a román pusztából, mert ott nem látott számára életet, vagy népének egy olyan mecénása, aki eladta őket és ezáltal Romániát segítette a fajtiszta nemzetállam kialakításához? Mellesleg ez az esemény a román diplomácia huzárvágása volt – mondhatnánk cinikusan –, amelyet a világon bárki megirigyelhet: Megszabadulni nemkívánatos állampolgáraitól, amiért még pénz is kap.

Mindenesetre, a holocaust ünnepe itthon és külföldön egyaránt *hangzatos volt a magyarok bűneitől*, akiknek a lelkiismeretén 600 ezer zsidó élete szárad – habár a jeruzsálemi Jad Vasem Múzeum Észak-Erdéllyel együtt 340 ézret dokumentál – és hangzatosak a magyar antiszemitizmusról szóló kitételek, még akkor is, ha a legutolsó választásokon a lakosság 55 százaléka olyan pártokra szavazott, amelyek zsidótoleránsak, vagy zsidópártiak. A román holocaust viszont a háttérbe szorult, pedig ez is egyik oka, hogy ma már Románia zsidók nélküli országnak mondható.

Halotról jót, vagy semmit. Az elmúlt év tavaszán a főrabbi megtért Istenéhez. A mór megtette kötelességét? Jó volna, ha erről azok nyilatkoznának, akik az ő vezérlete alatt új hazákba települtek.

Máramarosi zsidó származású *Elie Wiesel* Nobel-békedíjas író, akinek a családjában állítólag magyarul beszéltek. Ő erről *nem nyilatkozik*. Kétségtelen tény, hogy a máramarosi zsidók a magyar kultúra felé vonzódtak, mert ez volt az egyedüli *nyugati etikai mérce*, amely számukra kedvező volt. Nem csoda, ha megtanultak magyarul, nemcsak azért, mert ez volt abban az időben az állam nyelve, hanem mert fogékonyak voltak a műveltségre, amely fennmaradásuk egyik záloga ma is. Hajdanán Máramarosszigeten komoly színházi és irodalmi élet volt.

Elie Wiesel, aki ma a *Boston University* filozófia professzora, 1928-ban született Máramarosszigeten. 16 évesen Buchenwaldba deportálták, ahonnan családjából csak ő egyedül tért haza. Mindez 50 éve történt, ennek kapcsán látogatott tavaly szülőföldjére. Július 25-én érkezett Nagybányára, ahol a repülőtéren nem kisebb személyiségek fogadták, mint *Traian Chebeleu* kormányzóvivő, valamint a megyei önkormányzat főnöke, nyilván azzal a megszokott céllal, hogy porhintéssel *megelőzzék a kényes kérdések felvethetőségét*. A prefektúrán tartott sajtótájékoztatón *Elie Wiesel* a következőket mondta: „*Úgy gondoljuk, hogy ha létezik veszély, akkor a gyűlölet az. A vallási, az etnikai, a gazdasági, a politikai gyűlölet sohasem lehet válasz, hiszen elpusztítja a gyűlölködő személyt ugyanúgy, mint a gyűlöltet is. Úgy hallottam, hogy itt bizonyos problémák léteznek románok és magyarok között. Remélem, hogy sikerülni fog párbeszédet kialakítani és nem fogják megengedni, hogy az a régi gyűlölet megmérgezze életüket.*”

E kijelentésre a megyei elnök nyomban válaszolt: „*Ezek az etnikai problémák, amelyekről Ön beszélt, egyáltalán nem vonatkoznak Máramaros megyére.*” Ezzel, pedig még mielőtt valaki kérdést tehetett volna fel, a sajtóértekezlet bezárta. A porhintés tehát imigyen sikeredett, mert a válaszadó elhallgatta, hogy négy éve húzódik a magyar és ukrán iskolák ügye Nagybanán és Máramarosszigeten egyaránt, és azt is elfelejtette

mondani, hogy a helyi sajtó, a központéhoz hasonlóan naponta ontja magyarellenes gyűlölködő cikkeit, meg hogy a március 15-i ünnepelést megakadályozták, és még bővíthető lenne a sor. A vendéget megpróbálták érzelmeiről is faggatni: „1964-ben jártam először szülővárosomban inkognitóban. Ez húsz évvel azután volt, hogy elhagytam a várost. És akkor az volt az érzésem, hogy rémálomban élek. Mert a város ugyanaz a város volt, a házak változatlanok, az utcák ugyanúgy: csupán egyetlen dolog hiányzott: a zsidók.”

Negyven esztendő elegendő volt egy etnikum eltűnéséhez. Talán még kevesebb is. 75 éve annak, hogy megalakult Nagy-Románia, amely Kelet-Európa egyik etnikai olvasztókemencéjének bizonyult. Nemcsak a zsidók tűntek el, hanem ugyanúgy nem találunk tatárokat, görögöket, lengyeleket, a törökök, mint ahogyan a századelőn még 700 ezres német erdélyi etnikum is mára negyedénél is kisebbre zsugorodott.

Most a magyarokat vették célba. Ezt szolgálják a megfélemlítések, elüldözések, a sok esetben mesterségesen előállított munkanélküliség, a vallási intolerancia, a betelepítések, és a felfokozott gyűlöletkeltés. Ide sorolhatnánk még az iskolapolitikát és a vegyes házasságokat, amelyekből már csak román utódok szülehetnek. Tény, hogy a magyarok száma egyre fogy Erdély-szerte. Ehhez járul egy születési hányadcsökkenés is, ami főleg az egykékben mutatkozik – sajnos már faluhelyen is, mint például Kalotaszegen, no meg a Nagykároly környéki elmagyarosodott svábok körében is.

És, hogy mi várható? A nagyhatalmak balkezessége nyilvánvaló, akár Boszniát, Ruandát, vagy Haitit illetően is. De nem csoda, hiszen például Nagy-Britannia, amely pedig egyik okozója a jelenlegi kelet-európai konfliktusoknak, magatehetetlen az észak-ir kérdésben, Spanyolország kevés eredményt mutatott fel a baszk ügyben, s folytathatnánk a sort. . . Maradtunk tehát magunkra.

De hogyan védekezhet egy olyan kisebbség, amelyet ma már a hadsereggel fenyegetnek?

SÍK JÁNOS

A második bécsi döntés

Az alábbi tényekhez nem kell kommentár: amíg Bukarestben a Román Tudományos Akadémia, a Honvédelmi, illetve a Külügyminisztériummal közösen országos szemináriumot tartott a második bécsi döntés 55. évfordulója alkalmából, addig a több mint fél évszázada történelekről a magyarországi vezetés és az őket kiszolgáló média cinikusan hallgatott. Az évforduló áttételesen mégis szerepelt a hazai sajtóban, ugyanis a bukaresti rendezvényen maga Ion Iliescu román elnök „Tanulva a francia-német megbékélési modellből, Románia valamennyi társadalmi ereje nevében” egy olyan politikai dokumentum aláírására szólította fel – mint fogalmazott – a demokratikus budapesti vezetést, amely kimondaná a Magyarország és Románia közötti történelmi megbékélést. Az államelnök megnyitójában felvázolta az 55 évvel ezelőtti történet események tanulságait, hangsúlyozva a román-ság akkori „kényszerhelyzetét és szenvedéseit”, illetve azt, hogy Románia ki volt szolgáltatva Német-, illetve Olaszország háborús érdekeinek, amelyet „oly jó érzékkel kihasznált” szerinte a magyarországi revizionizmus.

Miután Iliescu beszédében leszögezte: Románia szívvel-lélekkel az európai integráció híve, meggyőződése, hogy csak az európai modell képes megoldani az ezredvég súlyos problémáit, elítélte azokat, akik szerinte az európai normákkal szemben az etnikai alapú autonómiára és a kollektív kisebbségi jogok gondolatába burkolt területi szeparatizmusra törekszenek. Ezután tért rá arra a gondolatra, hogy gyökeresen meg kell javítani a magyar-román kapcsolatokat minőségét. Persze mind ezt úgy képzelem el, hogy „bizonyos magyarországi politikai erők mondjanak le a határainkon túli ma-

gyar kisebbségek irányításáról, prókatori szerepéről.” Íme az Iliescu-féle történelmi megbékélés alapja: mondjunk le a határainkon kívüli magyarok, véreink támogatásáról, egyszersmind bármiféle jogainkról, történelmi jusunkról. Romániában a megbékélést úgy képzelem el, ha a magyarság, Magyarország egyszer s mindenkorra lemond jogos követeléseiről, igényeiről, vagyis megvalósítja a teljes önfeladást!

Ezért is fontos az alábbi rövid írásban feleleveníteni az ötvenöt esztendővel ezelőtti történeteket, hiszen az 1940. augusztus 30-án megkötött második bécsi döntésben igazságosabb, a néprajzi viszonyoknak megfelelőbb határokat állapítottak meg, mint hét évvel később, az 1947. február 10-én megkötött párizsi békeben, amely semmissé tette a bécsi döntést és visszaállította az 1938. január 1-i határokat. – A több mint félévszázaddal ezelőtti események megértéséhez, az 1920. június 4-én Trianonban kötött igazságtalan békediktátumhoz kell visszanyúlnunk. Az ekkori – túlzás nélkül mondhatjuk – nemzetgyilkossági kísérlet ítélethirdetésekor az első világháború éveiben csalárdul, igazi bizantinizmussal viselkedő Romániának jutalmul az antant hatalmak a történelmi Magyarország 325 411 km²-nyi testéből annak majd egyharmadát, kerekén 103 ezer km²-t juttattak. Ez a terület egyébként mindössze

alig háromezer km²-rel volt kisebb, mint 1920-ban Hollandia (34 225 km²), Belgium (30 507 km²) és Svájc (41 229 km²) területe együttvéve. Ráadásul a Romániához rendelt Erdély – ez kb. 57 000 km² volt –, az Alföld keleti szegélye, a Partium, Máramaros és a Bánság – is több nemzetiségű volt, ahol az 1918-ban hatalomra jutott új állam kíméletlenül elnyomta a hozzá rendelt nemzeti kisebbségeket, köztük az 1910-es népszámlálás szerint odakerült 1 millió 660 ezer magyart. A helyzetet súlyosbította, hogy egy sokkal fejletlenebb állam, Orománia, a Regát igazott le egy nálánál jóval fejlettebbet. A bizánci mentalitásnak megfelelően a román nép és régi országa nem felemelkedett a fejlettebb szintre, hanem azt mindvégig a maga színvonalára igyekezett lesüllyeszteni. Nem véletlen, hogy bár a beszivárgások következtében évszázadok óta élnek románok Erdélyben, egyetlen román alapítású város sem található Transsylvaniaiban. Az egész Romániához csatolt területen a városi lakosság 62 %-a volt magyar (480 ezer), és csak 19 % román, 16 % pedig német. Több százezer magyar kiüldözése és az erőszakos román betelepítés ellenére a két világháború között nem tudták eltüntetni a városok magyar többségét. Az 1930. évi román népszámlálás 431 ezer magyart (45 %) és 330 ezer románt (34 %) talált Erdély városaiban. Erdély

északi fele és a Székelyföld a második világháború küszöbéig zömében – az utóbbi túlnyomóan – magyarlakta terület maradt.

A megcsonkított Magyarország vezetése már a trianoni békediktátum aláírása pillanatától kezdve soha nem mondott le a határain kívül élő több mint négymillió magyarról és minden eszközt megragadott arra, hogy elnyomatásuk terhein enyhítsen. És táplálta bennük a reményt, hogy eljön az az idő, amikor a mélységesen igazságtalannal, kardokkal és véres erőszakkal megvont határok megváltoznak. Alig két évtizeddel az első világégés kihunyása után 1939–1940-ben felbolydult Európa, széttöredeztek a Versaillesban összetákoltt határok és államok. Németország visszaszerezte elvesztett területeit, Lengyelország, Csehszlovákia felbomlott. Magyarországnak az 1938. november 2-i első bécsi döntéssel sikerült visszaszereznie a Felvidék magyarlakta területeit Somorjától Beregszászig, 1939. március 15-én pedig Kárpátalját az ezeréves történelmi magyar határig. Közben érlelődött a román-magyar kérdés is, hiszen a csehszlovák-jugoszláv-román kisantant már szétesett és az 1918-ban erőszakkal, illetve látogatás megoldásokkal elfedett – lásd: kisebbségvédelmi szerződések Romániával, Csehszlovákiával – nemzetiségi sérelmek elemi erővel törtek a felszínre.

Magyarország legnagyobb trianoni teherterele Erdély kérdése volt, hiszen neincsak a legnagyobb lélekszámú kisebbségi magyarság élt ott, hanem Erdély a „bércecs hazácska” is volt, amely a magyar államiságot hosszú ideig fenntartotta. Másrészt Erdélyből az 1920-as évek első felében 197 ezer magyar menekült át a megmaradt Magyarországra és a kiáramlás a továbbiakban is folyamatos volt. Alig akadt olyan anyaországi család, amelynek nem éltek Erdélyben rokonai, így az erdélyi ügynek nem elhanyagolható belpolitikai vetülete is volt. Románia gondja az 1930-as évek legvégén nemcsak Erdély volt, mert déli szomszédja, Bulgária Dél-Dobrudzsát követelte, a Szovjetunió pedig Besszarábiára figyelt, amelyet szintén 1918-ban csatoltak Romániához.

1940 tavaszán Németország elindította az ún. nyugati háborút, és három hónap alatt hat államot elfoglalt, június 22-én pedig Franciaország kapitulált előtte. Európa nemzetközi helyzete gyökeresen megváltozott. Németország vált a kontinens urává és Anglia felé békeszólásokat kezdett hangoztatni. Mindezzel a Kelet felé való előretörését jelezte, amit jól érzékelt a Szovjetunió, ezért igyekezett megerősíteni, illetve kitolni nyugati és délnyugati határait. 1940. június 26-án Moszkvában Molotov ultimátumot adott át a román követnek, amelyben követelte Besszarábia és Észak-Bukovina átengedését. (A Szovjetunió nem várta meg Bukarest választát, hanem két nap múlva bevonult az igényelt területekre.) A következő napon ülést tartott a magyar Minisztertanács, amelyen elhatározták: ha Románia enged Moszkva ultimátumának, akkor Magyarország területi igényeinek is tegyen eleget. Horthy elnökletével összeült a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács és jóváhagyta a Minisztertanács döntését, ugyanakkor elhatározta a mozgósítást, miszerint június 29-től fokozatosan magyar alakulatok vonulnak fel a román-magyar határra. Ezen a napon a román Koronatanács ülésén elfogadta Besszarábia és észak-Bukovina átadását a Szovjetunióknak. Károly román király pedig július 2-án azt kérte Hitlerrel, hogy garantálja a román határokat és küldjön katonai missziót Romániába. Az angolok a határgaranciát már az előző nap felmondták.

A magyar kormány ebben a helyzetben katonai megoldásra készülődött. London a területi követelések békés megoldását javasolta, Moszkva kijelentette, hogy nem avatkozik bele egy magyar-román konfliktusba, Né-

kormány erre újabb három, az előkészületben addig részt nem vett hadtestet III. hadsereg néven is mozgósított.

A szőrényvári magyar-román tárgyalások kudarca után tovább folytatódott a diplomáciai huza-vona, a felek tapogatózása az érdekeltektől államok, Anglia, Szovjetunió véleményének kipuhatolására. A német, illetve az olasz diplomácia a magyar, illetve román kormányt igyekezett megdolgozni. Végül Német-, illetve Olaszország ismét döntőbírói szerepet vállalt, hiszen más államokról nem is lehetett szó, hiszen Európában akkor nem voltak más dirigáló hatalmak. Franciaország németek által megszállt állam volt, Anglia izolációba vonult vissza, a Szovjetunió pedig a szovjet-német megneemtámadási egyezmény értelmében – miután már megosztottak Lengyelországon – beleegyezően hallgatott. A németek felajánlották a vitázó feleknek a döntőbíráskodást.

Német-, illetve Olaszország döntőbírái, Ribbentrop és Ciano külügyminiszterek 1940. augusztus 30-án délután 3 órakor hirdették ki a határozatot a bécsi Belvedere palotában, amelynek értelmében 43 541 km² terület került vissza Magyarországhoz. A döntés kihirdetéséről és aláírásáról Ciano a következőt jegyezte fel naplójába: „A magyarok örömlében képtelenek uralkodni magukon, amikor meglátják a térképet. Aztán tompa zuhanást hallunk, Manoilescutól (a román külügyminisztertől) ered, ajultában az asztalra esett...” A Magyarországnak visszajuttatott területen az 1941-es magyar népszámlálás alapján 1 347 012 magyar, 1 066 353 román, 163 926 német, rutén és egyéb nemzetiségű lakos élt. Az adatok eltérnek az 1930-as román népszámlálás adataitól, ugyanis a Magyarországhoz 1940-ben visszakerült területen akkor 911 550 magyar, 1 176 433 román és 307 164 egyéb nemzetiségű lakos élt. Ez utóbbi összességében is 183 144 lélekkel kevesebb. A különbség láthatóan az egyéb kategóriából, a természetes szaporulatból és a döntés utáni be-, illetve elköltözésekből eredt. A megmaradt Románia területén, Dél-Erdélyben kb. 400 000 magyar maradt. A határozat után a

metország viszont ellenezte a magyar fegyveres megoldást. Az I. magyar hadsereg alakulatai eközben elfoglalták állásaikat a román határ mellett, ahol több határcsoporthoz tartozó román hadsereg is felvonult az időközben már több helyen elkészült erődítési vonalra, amelyet Károly király kezdett el építtetni és róla nevezték el. Németországnak azonban nem volt érdeke egy magyar-román háború, hiszen mindkét állam jelentős mennyiségű élelmiszer- és nyersanyagszállítója volt. Különösen a román olajtermelés zavartalansága készítette Németországot arra, hogy a konfliktust diplomáciai útra terelje. Júliusban érvek és ellenérvek sorát jutatták el a felek egymáshoz, amelyekből Hitler úgy látta, hogy az egyetlen megoldás a közvetlen magyar-román tárgyalások megindítása.

A magyar igények és a román engedmények között azonban óriási szakadékok tátongtak, az előbbi 72 ezer km²-nyi területet kért vissza Erdélyből, az utóbbi csak 14 ezer km²-t akart átadni. A németek viszont a megoldást Erdély megfélemlítésében látták. Hosszú kötélhúzás után 1940. augusztus 16-án Turnu Severinben – régi magyar néven Szőrényváriban – indultak meg a magyar-román tárgyalások, amelyek már az első nap megakadtak, de csak 24-én szakadtak meg végleg. A magyar fél 69 ezer km² terület átadását kérte, benne a Székelyfölddel. A románok azonban csak egy mérsékelt határkorrekcióra, egy kb. 50 km széles területsáv átadására voltak hajlandóak. Később ezt is visszavonták, és mindössze olyan területi engedménybe akartak belemenni, amelyet lakosságcsere tesz szükségessé. Ezt az utóbbi ajánlatot a magyar delegáció még tárgyalási alapnak sem fogadta el. A magyar

román hadseregnek két héten belül ki kellett ürítenie az átadandó területet. Intézkedtek a Magyarországra kerülő román, illetve a Romániában maradt magyar nemzetiségűek optálási jogáról. Ugyanezen a napon aláírták a magyar-német, illetve a román-német kisebbségi megállapodásokat, amelyek különleges jogokat adtak a Magyarországon, illetve Romániában élő német nemzetiségűeknek.

A második bécsi döntés a jeles geográfus Rónai András – Teleki Pál miniszterelnök és földrajztudós egyik közeli munkatársa szerint – az adottságok szabta lehetőségekhez képest igazságos, gazdasági tekintetben azonban Romániának kedvezően előnyös, sőt méltányos volt. Így például Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely és más városok dél felé, a határszélre szorultak, a sármási földgázlelőhelyek meghagyása Romániának, mely horpadást vágott Észak-Erdély testébe, elvágták a keletnek vezető főútvonalat, az északi résznek nem volt vasúti összeköttetése a Székelyfölddel. Az utóbbi terület mint keskeny zsák nyúlt be a megmaradt Románia közepébe, így a Székelyföld délnyugat felől nehezen védhető helyzetbe került. Mégis a második bécsi döntés sokkal igazságosabb volt, mint a második világháborút lezáró 1947-es párizsi béke, és tanulságnak ez sem kevés.

BOTLIK JÓZSEF

Mítosz és valóság

A román lakosság bevándorlása Erdélybe

A dákoromán eredetmítosz politikai funkciót kapott *Inocentiu Micu Clair* (1692–1768) erdélyi görög katolikus püspök munkássága révén, s így a románok első erdélyi megemlítésének elkerülhetetlenül politikai töltése van. Ilyen viszonylatban a románok (vlachok) 1166-ban jelennek meg egy kortárs bizánci történész feljegyzésében. E szerint *I. Manuel* bizánci császár Erdélyt megtámadó nagy serege „sok egyéb mellett a vlachok nagy tömegéből állt, akik, úgy mondják, Itáliából való hajdani telepések leszármazottjai.”

Makkai László magyar történész szerint élhettek a Déli-Kárpátok déli lejtőin a Dunához transzhumáló román pásztorok 800 után, mikor az Erdély déli részét megszálló bolgár hatalom a Kárpátok és a Duna közét, a mai Havasalföldet, ellenőrzése alá vonta, ami biztonságosabbá tette a nyájaknak a hegyekből a Dunához és onnan visszavonulását.

Alexandru Philippide (1859–1933) nyelvész professzor az „*Originea Romanilor*” (A románok eredete) I. kötetében 1923 és 1927-ben kiadott két kötetes monumentális történeti-nyelvészeti munkájában leírja, hogy a román nép a Balkán-félsziget romanizált tartományai (Moesia, Illyria, Dalmátia stb.) alakult ki szoros kapcsolatban az albán és délszláv népelemekkel. A délszlávok tömeges migrációja nyomán (i. u. 6. században) egy

részük dél felé (Makedonia), a másik részük nyugat felé (isztrórománok), az ún. dákorománok észak-észak-kelet felé vándorolva két csoportra szakadva folytatták migrációjukat Bánát, Körös-vidéke, Máramaros, Észak-Moldva és Beszarábia, a másik szárnyuk Olténia, Dél Moldova, Barcaság, Dobruzsza felé; *Philippide* nem zárja ki azt sem, hogy Dáciából 271 után kiűrték, a Duna jobb partján letelepült kolonisták utódai is résztvettek ezen etnogenézisben. *Philippide* Akadémikus ellentmond *Roesler*nek abban, hogy a románok vándorlása a 13. század elején kezdődött volna; szerinte éppen ekkor kezdődött be.

A jelenlegi kutatások alapján tudjuk, hogy a románok vándorlása az őshazából új hazájukba nem zárult le a 13. századdal.

Feltételezhető, hogy már az előző században települtek át a Magyar Királyságba, Hátszeg és Fogaras vidékére, sőt azt is, hogy betelepülésük tényét, valamint kiváltságait, rögzítette valamilyen, a királlyal kötött szerződés. Erre utalhat a 15. században Moldvában írott „*Cronica Anonima*” is, írván, hogy a magyar királyok mint vendégeket fogadták a bevándorló románokat Erdély földjén. II. András árpádházi magyar király 1223-ban kiadott oklevele szerint a kerczi kolostornak adományozott területet előbb románok birtokolták. A szászoknak 1224-ben kiadott kiváltságlevelében találjuk a következő sort: „... a vlachok és besenyők erdejét vizeivel együtt adományozzuk nektek, hogy azt közösen használják a vlachokkal és besenyőkkel s ezért senki-nek sem tartoznak semmivel.”

A románok Erdélybe való bevándorlását az akkori Kelet-Magyarországra bizonyítja a róluk szóló királyi és egyházi oklevelek számának szaporodása a 13–15.

századok között. A 13. században még csak szórványosan, a 14. században egyre gyakrabban, a 15. században lépten-nyomon jelentkeznek románok az oklevelekben. Ugyanakkor, az észak-balkáni románokról a bizánci forrásokban és a szerb királyok okleveleikben a 14. század közepe után egyre ritkábban szólnak, s az újkor elején nyomuk vész. Ezt a jelenséget aligha lehet mással, mint egy átköltőzési folyamattal magyarázni.

A déli szlávok nyomása mellett ezt a demográfiai inváziót felerősítette az a népesedési úr által gyakorolt vonzás, amely a tatárpusztítás (1241), és az 1348-as pestisjárvány nyomán alakult ki, s amely az akkori Magyarország lakosságának egynegyed részét kipusztította. Nem tartjuk véletlennek, hogy az első román kőtemplom a densus-i (Hunyad megye) a 13. század végén s a 14. század elején épült az Ulpia Traiana római municipium romjaiból. Kultuszhely nélkül egy nép élete sem képzelhető el. A már említett densus-i kőtemplomon kívül a 15. századig bezárólag 8 román kőtemplom épült Erdély területén: a lesnyeki (Lesnic) 14. század, a lippai (Lipova) 14. század, a krisztóri (Cristor) 1404, a zeykfalvi (Streiu) 13. század, sztrigyszentgyörgy 1313, a ribicai (Ribic) 1417, a nagylupsai (Lupsa) 1421 s a pásztosi (Pastos) a 14–15. században.

Ebben az időszakban a régészeti és műemlékvédelem 278 árpádkori templomot tart nyilván. Ha más adatok nem is állnának rendelkezésünkre, akkor a magyar és román 10–13. századok közötti templom-arányok meggyőzőnek lennének arról, hogy Erdély földjét kik lakták az említett századokban.

III. Endre király 1293-ban kelt oklevelben a következők állottak: „Az elfogadott kormányrésznek szükségétől ösztönözve, a velünk levő országnagyok beleegyezésével azt határoztuk, hogy valamennyi vlách, bárkinek a birtokán is legyen. Székes nevű királyi birtokra vitessék vissza, kivéve azt a 60 háznépet, amely a gyulafehérvári káptalan IV. (Kun) László király engedélyével Fülesd és Emöd nevű birtokaira telepített.”

Domokos Pál Péter kimutatta az 1332–1337-évi pápai tizedszedő lajstrom alapján, hogy Erdélyben ebben a korszakban 310 ezer magyar 21 ezer szász és 18 ezer ortodox román élt (Kusza Árpád: *Dákóromán legenda, Népszava* Kiadás). Egyébként a kultuszhelyek száma ezeket a számokat igazolja s cáfolja Stefan Pascu akadémikus úgynevezett számításait, amely szerint az említett korszakban a 2600 erdélyi településből 1500-ban (57,69 %) románok éltek és ők alkották a félmillió lakosság többségét is. Amennyiben Stefan Pascu elméletét elfogadjuk, arra kell következtetnünk, hogy az akkori ortodoxok kultuszhelyek nélkül, vagy improvizált templomaikba végezték szertartásukat. Ez természetesen egy abszurd hipotézis. (Lásd e kérdést részletesebben: „*Din Istoria Transilvaniei*” Vol. I. Editura Academiei R.P.R., p. 162–163, Bukarest 1961. A kötet szerzői: Constantin Daicoviciu, Stefan Pascu, Victor Cheresiesiu, Stefan Imre, Alexandru Neamtu, Tiberiu Morariu.

A balkanról való bevándorlást Románia mai területére a román krónikások is igazolták. Dimitrie Onciul (1856–1923) román történész az „*Originile principatelor Românesce*” Bukarest 1899-ben kiadott művében publikálja a Ionid variáns szerinti kiadásból a román honfoglalás leírását; „*A románok, akik elváltak a rómaiaktól, észak felé vándoroltak: átkelve a Dunán egyesek letelepültek (au descălecat) Severin tornyánál (a mai Turnu-Severin), mások Magyarországon, az Olt, a Maros és Tisza folyóknál, egészen Máramarosig jutva. Azok, akik Severin tornyánál álltak meg az Al-duna felé indultak, benépesítve e helyeket, s eljutottak Nikopole határáig. Akkor maguk közül előkelő nemzetségekből való bojárokat választottak s főbánná avatták Basarabot, hogy vezetőjük legyen (să fie lor cap). Első székhelyül Severin tornyát, másodikul Strehaiat, harmadikul pedig Craiovát tették meg.*”

E krónika maga naiv módján, a románoknak a balkanról való vándorlását írja le mai hazájuk tájaira: még a Philippine professzor által jegyzett szétválást is megörökíti. Ne csodálkozzunk tehát azon, hogy Románia 10 kötetre tervezett történetében (ezeknek csupán a vázlatok készültek el) a második kötetben csak a régi krónikák tartalmát elemzik, de egy árva szót sem ejtenek arról, hogy a krónikások hogyan képzelték el a románok őstörténetét.

A „descălecare” fogalmát csupán a román Akadémia által 1958-ban kiadott értelmező szótár tartalmazza, amelynek jelentése: a román krónikások ezzel a fogalommal a román fejedelemségek alapítását jelölték meg; másik jelentése: *tartósan megtelepedni egy helyen*, a célból, hogy országot alapítsanak.

A Supplex Libellus Valachorumra adott válaszában az erdélyi diéta hasonló következtetésre jutott az erdélyi románok eredetével, őshazájával kapcsolatban. „*E hazának törvényes polgári alkotmányában áll az a három, úgymint a magyar, mely a vármegyében él, a székely, mely a székely székekben és a szász nemzetekből, amely a szász székekben tartja lakását. Ezen három nemzet környezetében más nemzetbeli lakoson kívül számos*

oláhok találtak, de nem olyanok, akik eredetüket a rómaiaktól veszik, mint azt a könyörgők a maguk kérvényében állítják (mivel azt, hogy ilyenek lennének, semmiképpen kimutatni nem lehet), hanem a szomszéd országokból ide származott jövevény oláhok maradékai.”

A továbbiakban néhány munkahipotézist szeretnék megfogalmazni azzal kapcsolatban, milyen főbb gazdasági – hadászati – demográfiai-politikai tényezők játszottak szerepet abban, hogy a tatárjárás előtti magyar elem moldovai, munténiai kolonizáló politikától eljutott a magyar elem fokozatos térszerzéséhez Erdélyben, s a román bevándorlás felgyorsulásához.

A történeti források a tatárjárással együttjáró pusztításokhoz kötik a fordulatot az expanzív típusú kolonizációtól, a román elem térhódításának felgyorsulásáig Erdély területén. A második epidemiológiai jellegű tényező: az 1348-as pestisjárvány, amely az akkori Magyarország lakosságának egynegyedét pusztította el. Mindkét folyamat a sűrűn lakott folyóvölgyek településeit sújtotta a legerősebben, s kevésbé vagy egyáltalán a hegyvidéki településeket.

A mohácsi vész utáni átrendeződések is elsősorban a magyar lakosságot érintették. Gondolunk itt a Basta-féle dúlásokra s egyéb ehhez hasonló zsoldos hadak által véghezvitt település-

rombolásokra és lakosságirtásra. A II. Rákóczi György erdélyi fejedelem által kezdeményezett katasztrofális kimenetelű lengyel hadjárat, amelyben a székely vitézek tízezrei pusztultak el a tatárok fogságában, s az azt követő tatár-török represszió, Erdély számára egyenértékű volt a Mohácsi vésszel. Egész vidékek elnéptelenedése, mások magyar lakosságának megtizedelése voltak e hadjárat legsúlyosabb demográfiai, településrendszeri következményei. Szabó Miklós marosvásárhelyi történész jelenleg gyűjti az adatokat e hadi – demográfiai katasztrófa konkrét dimenzióiról.

Természetesen nem arról van szó, hogy az erdélyi románokat és szászokat nem érték demográfiai veszteségek, de azok eme etnikumok sajátos gazdasági, települési, katonai stb. státusai miatt jóval kisebb mértékűek voltak.

A már említett, a román Akadémia által 1961-ben kiadott „Erdély történetéről” c. munka etnodemográfiai fejezeteiben, amelyeket kivétel nélkül Stefan Pascu akadémikus szerkesztett, külföldi diplomátákat, utazókat, főként németeket és olaszokat idéznek töredékesen (ahol valami, a románokra nézve kellemetlen megállapítás volt, azt az ismert technikával, azaz pontok beiktatásával, kiszűrték).

E személyiségek fő mondanivalója – Pascu beállítása szerint – a románok többségben vannak Erdélyben, rendkívül kiváló erkölcsi tulajdonságokkal rendelkező nép, összehasonlítva a többi erdélyi nemzettel. Idézi Verancsics Antalt is, akinek latin szövegét, némi csúsztatással, úgy tolmácsolja, mintha a románok már a 16. században annyian lettek volna, mint a magyarok, székelyek és szászok együttvéve. Egyébként az effajta statisztikai „elemzés” pontosabban statisztikai

kai ködösítés, révén már az 1332–1337-i pápai tized-lajstromokból is az tűnik ki, hogy Erdély akkori településeinek 57,7%-a román volt.

A 16. századi szerzők közül Georg Reicherdorffert, Ferdinánd császárnak és magyar királynak bizalmi emberét is idézi, aki évekig Nagyszeben jegyzője volt s *Corographia* c. 1550-ben megjelent művében számol be megfigyeléseiről; Giovannondra Gromo zsoldos ezredest, aki mellesleg beszámolójában Traianust összetéveszti Tiberiusszal, Aureliánust pedig Hadriánusszal; Antonio Possevinot, Johan Schiltperger müncheni polgárt, Chalcondylas Laonikos bizánci tudós államférfit, Johan Tröster és Konrád Hildebrand német polgárokat, sőt, Apafi Mihályt is idézi, aki magasztalja a románok magas természetes szaporulatát a beszerceiekhez irt 1676-os levélben. Idézi Mária Teréziát is, aki Erdélyt a „Mi román fejedelemségünknek” titulálta.

E fejezetek, idézetek fő mondanivalója: a román elem szupremációja Erdélyben (beleértve a Bánátot, Körösvidékét és Máramarost is), persze, az őshonosság alapján. Amennyiben tárgyilagosan szemléljük az említett személyek által rögzített információkat s nem tekintjük népszámlálás szintű összeírásoknak, megállapíthatjuk a románok masszív migrációját Erdély minden vidékére, beleértve a Székelyföldet is. Nem csupán az olasz személyiségek részéről, hanem a németek részéről is, különösen a 17. század második felétől kezdődően, egy jól kitapintható affinitás figyelhető meg; sokszor úgy tűnik, hogy egy jövőbeni tartós szövetség pilléreit építgetik az erdélyi románok és Habsburgok között egyrészt, másrészt az erdélyi protestáns többségű rendek befolyásának az

ellensúlyozására, esetleg kiszorítására a politikai arénából. Ez a politikai irányzat nyilvánlávává vált a I. Inocentiu Micu Clairnal való egyezkedés évtizedeiben, a Horea féle pogrom, s az 1848–1849-es szabadságharc idején, s az azt követő években, egészen a román klérus és Ferenc Ferdinánd közti tárgyalásokig.

Visszatérve az erdélyi románok számának rohamos növekedése kérdésére, a jezsuiták, a Habsburgok megbízásából a 17. század végén, a vallásunió idején (a görög katolikus egyház kialakításáról van szó) az erdélyi románok számát 200 ezerre becsülték. Erdély lakossága ez idő tájt, az adatok összeírása alapján, mintegy félmillióra tehető. A románok aránya tehát 40% volt. Vasile Lupu moldovai fejedelem, aki igényt tartott az erdélyi fejedelem címére, azt jelentette a török szultánnak, hogy Erdély népessége, a Partium beszámításával, több mint egyharmad részben román. Ezt a becslést Vasile Lupu a 17. század dereka táján fogalmazta meg. Az ő becslése s a néhány évtizeddel későbbi jezsuiták által végrehajtott felmérés megegyeznek egymással. (Balogh Pál: *Népfajok Magyarországon, 1902. 75. oldal; Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története.*)

Acsády Ignác (1845–1906) az 1721. évi adóösszeírás alapján Erdélyben a magyarság arányát 36%-ra, a németekét 15,6%-ra, a románokét 48%-ra becsüli (*Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában; Magyar Statisztikai közlemények, 12. kötet, új folyam.*)

I. Inocentiu Micu Clain (1692–1768) görög katolikus román erdélyi püspök által foganatosított községenkénti egyházi összeírás adatai szerint (*N. Togan: Româniul din Transilvania la 1733, Nagyszeben 1898*) a régi Erdélyben,

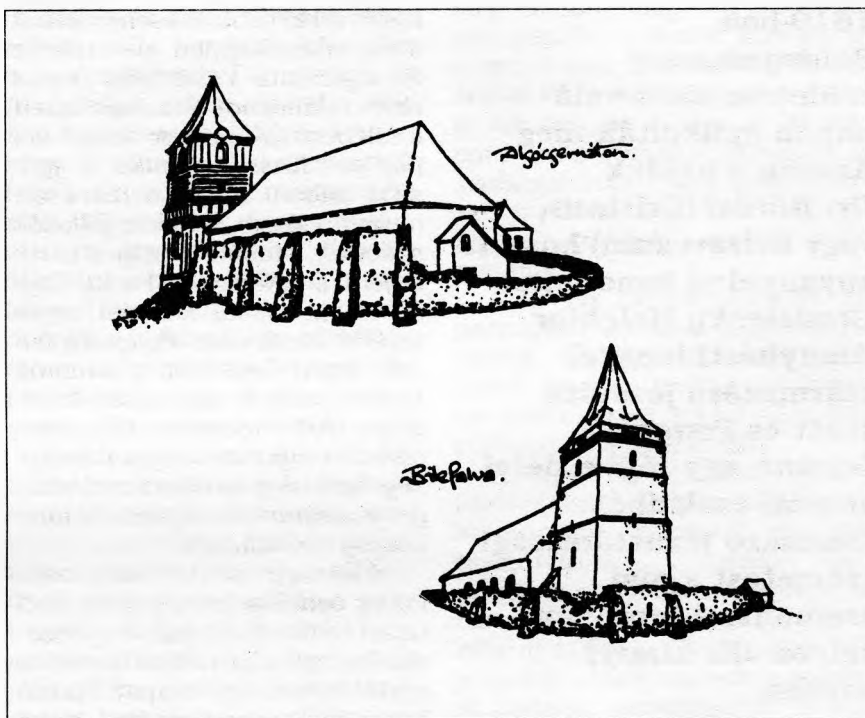

migráció is. Így, például a madéfalvi veszedelem után a székeleyek ezrei-tizezrei vándoroltak ki Moldvába, az osztrák hatóságok megtorlásától rettegve. A népmozgás fő iránya azonban az előbbi volt. Ennek következtében módosultak Erdélyben az etnikai erőviszonyok a románok javára: 1712–1713-as kormányzszéki becslések szerint a romá-

Közép-Szolnok, Kóvár és Kraszna vidékét is ideszámítva, a románok számát 400 ezerre becsülte.

A II. József császár által 1784–1787-ben elrendelt népszámlálás Erdély területén 1411 ezer lelket talált. Ez a számlálás az erdélyi románok számát 880 ezerre (62,37 %) teszi. Megállapítható, hogy az erdélyi románság száma nem egészen 100 év alatt (a jezsuiták 17. század végi összeírásáról van szó) megnégyszereződött. Ennek a példátlan gyarapodásnak az oka, a természetes szaporulat mellett, az a nagyarányú román bevándorlás volt, amely a 18. század folyamán a fanarióták zsarnoki, gazdasági bizonytalanságot teremtő uralma alatt szenvedő román fejedelemségekből Erdély és a Bánság felé megindult. A migrációnak azonban az adott minden korábbinál nagyobb lendületet, hogy a 18. század első felében rendkívüli módon érvényesült a török uralom alól felszabadított, erősen elnéptelenedett magyarországi területek szívóhatása. *Lady Montagu* (1689–1762) a hírneves angol utazónő, aki 1717-ben utazott át Magyarországon, körülbelül olyan néptelennek rajzolta az országot, mint a 12. századi utazók. Buda és Győr között alig van nyoma a művelésnek – írja *Lady Montagu*.

Erdő borít majd mindent Erdélyig. Magyarország a vadak és madarak eldorádója. (*Marczali Henrik: Magyarország II. József korában. I. kötet, 227. lap*) Az Alföld urai jelentős kedvezményekkel csábítják a sokszor szinte teljesen pusztán, maradt birtokaikra a jobbágyokat Erdélyből is, különféle kedvezményeket helyezve kilátásba számukra. Az elvándorolt magyar erdélyi jobbágyok helyére a Kárpáton túlról románok érkeztek, persze létezett ellenkező irányú

Alsócsernáton

Bikfalva

nok aránya Erdélyben (ebben az esetben a történelmi Erdélyről van szó) 34 %, a magyaroké 47 % volt; 1761-ben Erdély lakosságának abszolút többségét a románok alkották.

Az etnodemográfiai szerkezetek ilyen gyökeres átalakításának egyik oka, egy osztrák helyzetjelentés szerint, az volt, hogy a birtokos nemesség idegenkedett az erdélyi magyar jobbágyoktól, mert azok nem voltak olyan engedelmeseek, mint a román jobbágyok „Sok olyan hely-

ségben, ahol 40–50 éve túlnyomórészt magyar jobbágyok éltek, most a lakosságnak már a fele román. Azért félok, hogy 50 év múlva itt már nem lesz magyar” – írja az említett helyzetjelentés. Ez a tömeges migráció a 19. század elejéig, vagyis a fanarióta korszak végéig tartott. (*Jancsó Benedek: Román nemzetiségi törekvések, I. kötet 760–770. oldalak.*)

Az előbbieken ismertetett történelmi tények cáfolják azt a mítoszt, miszerint a románok Erdély őslakói, s számbeli fölényük is ebből fakad. A valóságban, amint arra már rámutattunk, *Alexandru Philippide* munkájában tudományos alapossággal leírta, hogy a románok nemcsak Erdélybe, hanem Olténiába, Munténiába és Moldovába is az első évezred végén, s a második évezred elején vándoroltak be.

VÉCSEI KÁROLY
Marosvásárhely

Kassai vértanúk

**1619-ben,
Boldogasszony
születése előtt való
napon gyilkolták meg
Kassán a hajdúk
Dr. Kőrösi (Crisinus,
vagy Krizavcanin) horvát
anyanyelvű kanonokot
Grodziecky Melchior
(Menyhért) lengyel
származású jezsuita
atyát és Pongrácz
Istvánt, egy régi erdélyi
nemesi családból
származó jézustársasági
szerzetest a mai
promontrei templom
helyén állt királyi
házban.**

Két évvel később az eseményeket a következőképpen elevenítette föl a jezsuita Vásárhelyi Dániel Rumer Jánosnak Grazba címzett levelében: „A mieink közül két pap volt Kassán, amikor a gyászos háborúnak ez a tűzvésze, melyet először a cseh fölkelők szültek, Magyarországra is átterjedt. (...) Nemzetes Péchy Zsigmond, a kassai kamara egyik legfőbb tanácsosa, Pongrácz István atyát kevéssel a zavarok kezdete előtt kivitte Kassa közelében lévő majorjába, hogy magának is vigaszára legyen betegségében, meg az ottani cselédséget is megtanítsa a vallás és jámborság szabályaira.

Miközben ott tartózkodnak, Péchy úrnak sok hírhozó és levél útján tudomására jut, hogy Széchi György, a kálvinista főrendek egyik feje, egy csapat lázadó katonával megtámadta Jászó községet, ahol az egri káptalan meglepedett. (...)

Péchy úr közölte ezt István atyával, egyben figyelmeztette, mekkora veszélyben vannak a katolikusok, különösen a kassaiak. E hír hallatára Pongrácz rögtön Kassára kívánt menni. „Sokáig és sok szóval tárgyalta Péchy úr, hogy István Atyát eltérítse ettől a szándékától, de nem ért el semmit. Ő mindenre megfelelt, nem engedte magát visszatartani, hanem visszatért Kassára. Alig múlt el néhány nap, amikor Rákóczi György, a többi lázadóval együtt a császár elleni háborúindítás szándékával Kassa alá jött. A város polgárai, akik egy húrton pendültek vele, különösebb nehézség nélkül bebocsátották a városba. . .

Kassától nem messze volt egy esztergomi kanonok, a római Német-kollégiumnak egykori növendéke, Kőrösi Márk. . . Mikor látta, hogy az eretnekek fegyvert fognak, Kassára ment a mieinkhez, azzal az elszánással, hogy

ha úgy hozzák az események, velük együtt az annyira tisztességes ügyben meghaljon. (. . .)

A kassaiak egyik főembere Reiner Menyhért, vallása és szelme szerinti is teljesen kálvinista. Ő Alvinczi Péter, Kassa városának prédikátora sürgetésére, minden erővel azon fáradozott, hogy minden katolikust, akik csak Kassán vannak, megöljenek. De voltak többen a kálvinisták között is, akik ettől az annyira barbár gátlástól visszariadtak és bátran ellenszegültek Reiner kísérletének. A néhány nap alatt, míg a mieink őrizetben voltak, a városi tanácsban is tárgyaltak erről. Többségben voltak azok, akik lelkiismeretük szerint úgy ítélték, hogy annyira ártatlan meggyilkolása beszenyírne a várost.

Mikor Reiner látta, hogy nem sikerül minden a kívánsága szerint, nagy heveséggel azt ajánlta, hogy legalább a papokat tegyék el láb alól. És mivel a lázadó főurak és a polgárok közt is olyan tekintélyes volt, amelyet nem lehetett egészen semmibe venni, azért megengedték neki, hogy a papokat megölethesse, ha neki úgy tetszik. Rákóczi katonái „nagy örömdíadallal rögtön rátörtek a helyre, ahol a vértanúkat fogva tartották. (. . .) A mieink, ketten a tüzelőszobában voltak, mikor a katonák rájuk törtek, a kanonok a szobában ült elmélkedve. Azért először a mieinket fogták el, levetkőztetve őket, a kezüket hátrakötötték és

férfiatlanították őket. Azután a kanonokra támadtak, őt is levetkőztették, hátrakötve kezét, először kiherélték, majd égő fáklyákkal oldalát sütögették akkora kegyetlenséggel, hogy először a csontok kilátszottak, majd a csontok rácsa mögött a belső részek is láthatóvá váltak.

Előbb megkérdezték a kanonokot, miért nem akar velük tartani a haza közös javára, miért ellenkezik? Az felelte, hogy ő azokkal akar lenni, akik a haza javát mozdítják elő és neki a legjobbat kívánják. (. . .) Már addig jutottak, hogy úgy látszott, hogy a kanonok a kínzások hevessége miatt hamarosan meghal. Azért valaki karddal levágta a fejét, a csonka törzset a fejjel együtt a közeli árnyékszékbe letaszította. Erre visszatértek István Atyához, kérték, adja elő azokat a leveleket, amelyekről azt hazudták, hogy a katolikusok összeesküvését tartalmazza a kálvinisták elvesztésére. A Péter tagadta, hogy ilyen leveleket valaha is látott volna, még kevésbé voltak birtokában ilyenek. Szorgosan széthányták mindenét, de semmi ilyet nem találtak, mindazonáltal nem hagyták abba a kegyetlenkedést.

Először (amint nekem egy szavahihető ember elmondotta, aki onnan nem volt távol) Péter István ujjait a puska ravasza alá tették és kegyetlenül összetépték. Mások kiabáltak és intették, hogy ennyi kintől okosodjék meg. Mert ugyanis, ha egyetlen kis

szót mond, hogy az igazhitűektől a kálvinistákhoz akar átállni, kiszabadítja magát ezekből a nagy kínokból, sőt nagy tiszteletben lesz része. Visszautasította a vértanú, hogy ezt a kínzások közt is megtegye, ezért fáklyákat tartottak az oldalához s oly kegyetlenül égették, kínozták, hogy kínzóit már azt hitték meghalt. Azért őt otthagya, Menyhért Atyára támadtak, aki szintén meztelen és saját vérenek biborában volt. karddal fején két vagy három sebet is ejtettek és fáklyákkal addig égették, míg belső részeinek föltárása után szép és kínzásokkal megtisztult lelkét Krisztusnak vissza nem adta. Mikor látták, hogy elhunyt, őt is az árnyékszékbe dobták. Még nagyobb vadsággal a még lélegző István Atyát is ugyanoda dobták s a falnak egy részét letörve, vakolattal és törmelékkel elborították, s így elvégezve dolgoikat, távoztak a hóhérok.

De élt még István Atya és abban a szennyben a sok kínzástól kimerítve, sóhajtozással jelét adta roppant testi fájdalmainak. Kápolnánk harangozója kérdezte, ki nyög ott. István Atya megmondta, hogy ő az, és kérte, menjen el nemzeti Hoffman György úrhoz (aki a királyi kamara tanácsosa, becsületes, a vallásosság szorgalmazásában kiváló férfi volt), kérje tőle, hogy ha könnyen teheti, húzassa ki őt onnan. A harangozó azt felelte: nem mer mutatkozni, mert őt is halálra keresik; kis híja volt, hogy már őt is meg nem ölték. Hozzátette: Hoffman urat az eretnekek már megölték. Így vélte a harangozó, noha Hoffman úr még élt, azonban olyan veszélyektől körülvéve, hogy semmiképpen sem tudott volna az Atyán segíteni. Mikor ezt hallotta István Atya, kezdte buzdítani a harangozót, hogy se a kínzásoktól, se a haláltól való félelem miatt ne hagyja el Krisztust és hitét. Mi, mondta, innen hamarosan, amint reméljük, az égbe jutunk Krisztus színelátására. Te is Krisztus katonája vagy, harcolj jó harcot. Ezek után elengedte a harangozót. Látna, hogy minden emberi segítségtől meg van fosztva, Krisztussal eltelve, bár sóhajtozásokkal vegyített, mégis kedves szavakkal Krisztust és szentséges Anyját emlegette. Körülbelül 20 óráig élt

még azután, hogy oda ledobták, míg végülis a piszok bűzétől, a roppant testi fájdalmaktól és sebektől kimerítve (ugyanis a fején is két nagyon súlyos sebet kapott), mint Krisztus katonája a szabályszerűen harcolóknak készített palma elnyerésére röppült. Így volt ezeknek a vértanúknak a kimúlása."

A kortás némileg elfogult és pontatlan leírása kiigazításra szorul. A szélesebb összefüggésekre később térünk ki, most csupán csupán a közvetlen körülményeket ismertetjük.

A városi tanács latin nyelvű protocolluma szerint, Kassa önkormányzata elhatározta magát a történetektől: „. . . midőn éjjel, amely a szombatot megelőzte, a város előzetes tudta és beleegyezése nélkül a pápista papokat, két jezsuitát s harmadiknak a széplaki apátság kormányzóját, a Rákóczi gyalogosok prefektusa Bay Zsigmond (miként a hír mondja) felkoncolta és a kloakába dobatta: ahonnét azonban a tanács parancsára kihozattak és földbe ástattak mégpedig éjnek idején."

Ez a borzalmas esemény, melyről a hivatásos hőhír is a megcsonkított holttestek láttán azt nyilatkozta, hogy ilyesmire képtelen lenne, évtizedekre elvette a kedvét minden katolikus papnak, hogy Kassára jöjjön. De a gyilkosságok megsértették a város és Bethlen Gábor, Erdély fejedelme nevében kötött szerződést, melynek fejében Kassa pol-

gársága, a főurak és Erdély szövetségébe belép. Az 1619. szeptember 5-én kötött egyezség 4. pontja ugyanis kimondta: „Egyetlen polgárnak, katolikusnak, sőt beköltözöttnek se történjék bántódása, sem erőszak, sem testi, sem vagyoni tekintetben. Ha vannak, akik bármi tekintetben vétkeztek, hagyják meg a város jogát, hogy ő büntesse, vagy bírságotja meg őket.”

A három meggyilkolt pap földi maradványainak sorsa regénybe illő módon alakult.

Bethlen Gábor szeptember 21-én vonult be a városba, ahol országgyűlést tartott. Majd a következő év márciusában ismét Kassán tartózkodott, amikor tárgyalást folytatott Forgách Zsigmond nádorral. Ezt táncmulatság követte. A nádor felesége, Pálffy Katalin csak azzal a feltétellel volt hajlandó táncolni a fejedelemmel, ha a három vértanú földi maradványait kiadatja neki. A fejedelem beleegyezését adta és Katalin asszony a földi maradványokat a Sáros-megyei alsósebesi birtokának templomában helyezte el, majd később a Bártfához közeli Hernekre szállította a Szent Katalin templomba, a Forgách-család akkori lakóhelyére.

Időközben a vértanúk iránt Pázmány Péter, Magyarország primása is érdeklődni kezdett és 1635-ben átszállították maradványaikat a nagyszombati klarissziák templomába. Mivel II.

József ezt az apácarendet is felszolta, Batthyányi József esztergomi érsek az önkoporsóban elhelyezett hamvakat az orsolyák kápolnájában helyezte el (1784). 1863-ban egy bizottság vizsgálta meg a maradványokat, az orvosok rekonstruálták a csontvázakat.

A vizsgálatokat e három pap halálának körülményeiről még Pázmány indította meg 1628-ban, majd a jezsuiták újbóli megtelepedése után Nagyszombatban (1853), ismét megindult a nyomozás. Ennek volt következménye az imént említett hivatalos exhumálás. 1905. január 15-én X. Pius pápa boldoggá avatta a három vértanút Dr. Fischer-Colbrie Ágoston, kassai megyéspüspök jelenlétében.

Még ez év augusztus 21-én került sor a földi maradványok szétosztására. Pongrácz és Grodzicki koponyája a nagyszombati jezsuita templomba került. Néhány csontmaradványt a néhai kassai jezsuita, majd premonterei templomban helyeztek el. De haláluk 300. évfordulóján, 1919. szeptember 7-én a Szent Erzsébet székesegyházba szállították át a csontokat. 1923-ban e célra külön oltárt építettek, ahol ma is pihennek földi maradványaik.

A lengyel szerzetes maradványainak egy részét a cieszyeni, neki szentelt új kápolnában helyezték el. Márk koponyája az esztergomi bazilikába került, kisebb maradványai a zágrábi katedrálisba, de szülőhelyének is jutott az ereklyékből.

Ismertessük most e három ember földi pályafutását.

[1] Kőrösi Márk 1588-ban, vagy 89-ben született a zágrábhöz közeli Kőrösön (Krivevci). Apja grancsár-tiszt volt és fiát is erre a pályára szánta. Eleinte a bécsi jezsuita gimnáziumban tanult 1600–1607 között. Majd a grazi jezsuita egyetem következett, ahol 1610-ben a fizika és filozófia magiszteri fokozatát érte el. Majd Rómában folytatta teológiai tanulmányait, ahol a Collegium Germanicum-Hungaricumba jelentkezett. 1615-ben szentelték pappá és azután doktorált. Először komáromi archidiakónus lett, majd a Kassához közeli széplaki benedekrendi apátság intézője.

[2] Grodeczky Menyhért a sziléziai Teschenben látta meg a napvilágot 1584-ben. Ő is a bécsi jezsuita kollégiumban folytatta tanulmányait. Novicius Brünnben lett 1603-ban. 1605-ben tette le a fogadalmat. Majd Neuhasenben és Prágában tanult. 1610–11-ben Grazban tanított. Prágában fejezte be teológiai tanulmányait és 1614-ben szentelték pappá. A cseh fővárosban működött, de 1619-ben már Északkelet-Magyarországon találjuk. Hiszen Prágában kirobbant a harmincéves háború és egy jezsuita számára az ott-tartózkodás nem volt kockázatmentes. 1619-ben Homonnán lép be a jezsuita rendbe. Onnan jött Kassára.

[3] Pongrácz István valószínűleg 1583-ban született az erdélyi Alvincen, azon a településen, ahonnan a híres kassai prédikátor, Alvinczi Péter is származott. A kolozsvári jezsuita gimnáziumot látogatta és 1602-ben lépett be a Jézustársaságba. A noviciátus idején Brünnben élt, majd Prágában végezte el a filozófiát. Azután gimnáziumi tanárként működött. Tanulmányait Laibachban (Ljubljana) folytatta. A retorikát Klagenfurtban hallgatta. 1608–11 között latint tanított, majd elvégezte a grazi teológiát és 1615-ben pappá szentelték. Előjárói a homonnai jezsuita kolostorba és kollégiumba küldték, hogy magyarul oktasson és prédikáljon.

Kassa abban az időben szinte teljesen protestáns volt. A császári főkapitány, Dóczy András kérelemmel fordult a jezsuitákhoz, hogy küldjenek papokat a katolikus hit erősítése érdekében. Így érkezett Kassára 1619 táján Pongrácz István és nemsohára csatlakozott hozzá lengyel rendtársa is, hogy sorsuk ebben a városban teljesebbé legyen.

Egyoldalú képet festenek a

korról, ha röviden nem ismertetnénk a szélesebb összefüggéseket.

Köztudott, a mohácsi csata után az ország kettészakadt, egy részét meg fokozatosan a török foglalta el. Ebben az időben jelentek meg az első protestáns prédikátorok Kassán. *Henckel Jánost* kisvártatva *Dévai Bíró Mátyás* követte. *Huszár Gált* 1560-ban választották pappá, akit császári parancsra elfogattak, ám sikerült elszöknie – nyomdájával együtt – Kassáról. Viszont protestáns kilengésekről is beszámol a krónika. *Lippay János* bíró fegyveres polgárok élén feldúlta a domonkos templomot és a szerzeteseket kiüzte (1553). 1563-ban két kassai polgár *Bakai Sebestyén* és *Tóth Ferenc* a lutheránusoknak átadott Szent Mihály kápolna oltárait „garázda módon összezúzta”.

A reformáció – amint neve is mutatja –, mint a katolikus egyházat megújítani akaró mozgalom indult útjára. A kor vezető papi személyiségei azonban korlátoltságuknál fogva olyan helyzetet teremtettek, hogy a protestánsok és katolikusok útjai szétváltak. Ez komoly háborúskodásokkal és a keresztényekhez méltatlan módon zajlott. A katolicizmus, mivel bírta az uralkodó támogatását, a hatalommal összefogva igyekezett visszahódítani régi hadállásait. A protestantizmus védekezett és a lelkiismereti szabadságra hivatkozott. Miközben ezek a csatározások zajlottak, a kettős királyválasztás egyik következménye lett az Erdélyi fejedelemség kialakulása. Az erdélyi fejedelmek protestánsok lévén, a császári és katolikus féllel szemben, védelmet igyekeztek nyújtani hitsorsosaiknak.

Kassa tanácsa *Luther* követőjének vallotta magát s a hit egység érdekében, megkívánta a város összes polgárától, hogy ezt a hitval-

lást kövessék. Így gátolták a kálvinisták, unitáriusok, anabaptisták és katolikusok terjeszkedését.

A katolikus szerzők az ellenreformációt leginkább katolikus megújulásnak nevezik. Sajnos ezt a fogalmazást nehezen lehet elfogadni, mivel a katolikus egyház a hatalomra támaszkodva, erőszakkal igyekezett az „eretneket” visszatéríteni.

Az egyház és a világi hatalom összefonódása sok kárt okozott elsősorban a katolicizmusnak.

1549-ben dolgoztatta ki a szövetségre lépett Kassa, Eperjes, Kisszeben, Lócse és Bártfa (Ötváros – *Pentapolis*) a *Confessio Pentapolitanát*, az ötvárosi hitvallást, mely az *első magyarországi protestáns vallásos irat, amely több város egyhangú álláspontját szögezi le.*

Eger eleste (1556) után a káptalan Kassára költözik, a város egyházi autonómiája megőrzése mellett. A korabeli szokásjog szerint, akié a birtok, azé a vallás. S e fölött a vélt joga fölött a kassai városi tanács feltékenyen örködött, amint már utaltunk rá. Az erdélyi országgyűlések sora ugyan – elsőként és a világon egyedülálló módon – kinyilvánította a vallásszabadságot (Torda 1545, 1548, 1552, 1557, 1564, 1568), de ezzel Kassa nem sokat törődik.

A káptalannal egy időben jelenek meg a jezsuiták is Kassán. *Pázmány Péter* is ekkor jön egy rövid időre a városba (1601), miközben a székesegyház a protestánsok kezén van. Tetején az 1589-ben készült ércakas díszlik, mely ma a református templom tornyán látható.

A török előrenyomulása miatt, a királyi Magyarországot a védelem biztosítása érdekében, főkapitányságokra osztják. A legkeletibb székhelye Kassa. Ha a Hernád partján protestáns főkapitány parancsnokol, akkor a szabad vallásgyakorlat lényegében biztosítva van, ha katolikus, akkor nem.

Mátyás főherceg engedélyt is ad a dóm rekatolizálására. *Giacommo Barbiano Bejgiojoso* gróf katonához illő módszert választ. Ágyúkat állíttat föl a székesegyház előtt és azzal fenyegetőzik, ha a tanács nem adja át a templomot, szétlöveti azt. A megrettent városatyák végrehajtják

a parancsot (1604) *A kassai dóm rekatolizálásával lendül támadásba az ellenreformáció.*

Bocatius János főbíró nem nyugszik bele a történetekbe, a királyhoz fordul jogorvoslatért, de ott süket fülekre talál. Amikor *Belgiojoso* felségárulás miatt rá-tör *Bocskai Istvánra*, az sebtiben toborzott hajdúival megveri, mire a főkapitány szeretne visszavonulni Kassára, de az nem engedi falai közé az elkövetett sérelem miatt. Az erdélyi fejedelmet viszont örömmel engedi be (1604). Bocskai idejében *Alvinczy Péter* lelkész, *Pázmány* egykori partnere, segíti elő a kálvinisták és lutheránusok megbékélését. A protestáns prédikátor gyóntatott is.

Ezután foglalja el a várost *Bethlen Gábor* és parancsnoka, *Rákóczi György*, a későbbi fejedelem lesz a város kapitánya. A már említett *Dóczy András*, császári főkapitány személye csak azért érdekli a fejedelmet és parancsnokait, mert sokat intrikázott Erdély és a protestánsok ellen és hírhedt méregkeverő hírében állt. Ezért követelték kiadatását és letartóztatását. Ezek a politikai és vallási ellentétek, valamint csatározások váltják ki azt a haragot és félelmet, mely a három pap brutális meggyilkolásához vezetett. Ez persze csupán magyarázat, de semmiképpen sem szolgálhat mentségül.

Azonban úgy *Bethlen Gábor*, mint *Pázmány Péter* az ország és

lakosai érdekében felül tudott emelkedni a kisszerű régen. Bethlen kiadatta saját költségén a katolikus Bibliát és Pázmány nyugal együtt igyekezett javítani az ország helyzetén. Abban a helyzetben, amelyet az egyik tizenhetedik századi kortárs úgy jellemezett, hogy „mint a küszöb és ajtó között lévő ujj, úgy vagyunk mi az hatalmas császárok között”

(ti. a török szultán és osztrák császár szorításában). Bethlen így írt: „... ne vesszük el, uram, az hazát, mert ha ezt elvesztjük, mi mást nehezen, avagy nem is találunk.” Erre rimel Pázmány Kemény Jánoshoz intézett levele Bethlen halálakor: „Átkozott ember volna, ki titeket arra készítetne, hogy a töröktől elszakadjatok, ellene rugoldozzatok, míg Isten az kereszténységen másképpen nem könyörül; mert ti azoknak torkokban laktok. . . mert noha im látod édes öcsém, nekünk elégséges hitelünk, tekén-tetünk van mostan az mi kegyel-mes keresztény császáruk előtt, de csak addig durál (tart - BZ) az a nemzet előtt, míglen Erdélyben magyar fejedelem hallatik floeálni (virágozni - BZ), azontúl mindjárt conteptusban (megvetettségbe -

BZ) jutván, gallérink alá pökik az német, akár pap, barát vagy akárki légyen.”

A három kassai vértanú ilyen történelmi szorongások közepet-te vesztette el életét. Hármójukat avatta szentté II. János Pál 1995. július 3-i kassai látogató-sa alkalmából.

BALASSA ZOLTÁN

Kassaiak levele Rómába

Luigi Dossena apostoli nuncius részére

Excellenciás uram,

engedje meg, hogy a Kassai Magyarok Baráti társasága, tagságának vallási hovatartozásától függetlenül, örömét fejezze ki, hogy öszentsége ellátogat a nagymúltú, e században hat különböző államformát és országot megtapasztalt városba.

Az is meglepéssel tölt el bennünket, hogy a felavatandó szentek között egy erdélyi magyar szerepel, és így a magyar szentek közössége egy újabbal fog gyarapodni.

Tiszteletteljes kérésünk, hogy a Szentatya kassai tartózkodása idején szakúson időt arra, hogy szavá tegye a népek és nemzetek, számbeli kisebbség és többség közötti kötelező krisztusi türelmesség parancsát. Hiszen csak a másság alázatos és szeretetteljes elfogadása teszi majd lehetővé azt, amit Öszentsége mondott a szlovákiai magyar zarándokoknak ez év februárjában lezajlott római meghallgatás folyamán: „Ragaszkodjatok magyar identitásotokhoz, őseitek hitéhez, nyelvéhez és kultúrájához, de ugyanakkor legyetek hazátok jó polgárai.”

Nem titok Ön előtt sem, hogy a mai Szlovákiában mind a katolikus klérus, mind a laikusok körében gyakorta kap kifejezést az a nézet, mely szerint az igazán hívő ember csak katolikus és csupán szlovák lehet és a többiekkel szemben gyűlöletet érez, ami a sajtóban is visszhangzik. Nem szeretnénk, ha e tévhit miatt a szlovákok egy része elveszítené az örök üdvösség kegyelmét. Nem hallgathatjuk el azt sem, hogy a már 75 éve tartó megaláztatások és a jelenleg fellángolt szlovák nacionalizmus következtében, a szlovákiai magyarok egy része is türelmetlenségében és elkeseredettségében szem elől tévesztette a Szentírás tanítását.

Szeretnénk ha a Szentatya a hívek emlékezetébe idézné a Biblia tanítását, mely szerint ellenségeinket szeretni kötelesség és csupán azt kívánhatjuk a másíknak, amit magunknak is kívánnánk. Reméljük, hogy a Szentatya karizmatikus személyisége hozzájárul az ökumenizmus és a nemzetek közötti megbékélés keresztény humanizmusának győzelméhez.

A viharos évszázadok tanúja, a Szent Erzsébet Székesegyház, mely ezentúl érseki rangra emeltetik, őrizi II. Rákóczi Ferenc örök álmát. Azét a fejedelmét, aki a legalázatosabbak és legmélyebben hívők egyike volt az egyetemes történelem folyamán. Az ő szavait idézzük, amikor kívánjuk és imáinkba foglaljuk, hogy a kitüntető látogatás valódi megújulást hozzon az évszázados bűnök után és mindazokat, akiknek erre szükségük van, indítsa el a damaszkuszi úton:

„Engedd, Uram, hogy a jelent idézve átfussam gondviselésed elmúlt cselekedeteit, hogy nyilvánvalóvá váljék belőlük jóságod. Idézd ezeket emlékezetembe, állítsd elém bűneimet és hálátlanságomat is, nem azért, hogy gyönyörködjem bennük, hanem hogy sirjak miattuk keserűségben és szívem belső zokogásával. De ezt sem tudom megterni nélküled, ezért zokogjon bennem a te lelked gyálázataim és hálátlanságaim miatt, s örvendezzék és ujjongjon a te könyörületességed művei fölött. Végül tedd meg, hogy neked szólva, általad szóljak, a te sugalmazásodra írjak, s hogy bevalljam azokat a dolgokat is, amelyeket bár a te engedélyeddel, de akaratod ellenére, sőt mintegy a te távollétedben követtem el, én nyomorult, én, a világ, a hús és az ördög rabszolgája.”

Excellenciás Uram, kérjük, hogy nyílt levelünk gondolatait tolmácsolja Öszentségének, hiszen a jó pásztor mindig kész az eltévedt juhok után indulni. Reméljük, hogy a Szentatya egy rövid ima erejéig időt tud szakítani arra, hogy a dóm altemplomában megáldja II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai hamvait.

A legmélyebb tisztelettel:

BALASSA ZOLTÁN

a Kassai Magyarok Baráti Körének elnöke

Gróf Teleki Pál vére

A második bécsi döntéssel nyert területek bekapcsolása az ország politikai életébe, a korábbi területgyarapodások alkalmával követett eljáráshoz hasonlóan történt: a felhatalmazási törvény¹ alapján megfelelő számú képviselőt hívtak be a parlamentbe. Az erdélyi képviselői mandátumok számát 63-ban állapították meg (ebből tizenkettőt szántak a románoknak, hármat a németeknek s a többi negyvennyolcat az erdélyi magyarság képviselői kapták). A magyarok 1940. október 10-én ünnepélyesen be is vonultak a magyar parlamentbe; a német (szász, illetve sváb) mandátumokról még tartott a huzakodás Teleki Pál és Francz Basch között; a románok helybetöltése pedig a magyar-román államközi viszony javulásának függvénye volt.²

Az erdélyi magyar képviselők kiválasztásánál *Teleki a kisebbségi múlt belső ellentéteinek kiküszöbölésére törekedett*. Jelöltjei a Magyar Párt és a Magyar Népközösség vezetői közül kerültek ki. Ezeket a politika alakulatokat – okulva a felvidéki területrendezés után a kormánypártba történt beválasztásáig élő *Egyesült Magyar Párt* okozta nehézségekből –, úgy tekintette, mint amelyek a kisebbségi sors megszűntével elveszítették létjogosultságukat. Szó volt arról, hogy az erdélyi képviselők már eleve csatlakozzanak a kormánypárthoz, azonban ennél célszerűbbnek tűnt, ha kormánytámogató párton kívüli csoportot alkotnak.^{2a} Ez a megoldás megfelelt a „*pártokon felüli nemzeti egység*” gondolatának, amely meg kívánta gátolni az anyaországi pártok behatolását Erdélybe – féltvén a románsággal szembeni nemzeti egységet. Az erdélyi magyar képviselők egységes pártonkívüli tömbjében így is jelentékeny támaszt remélt a kormánypárt az *Imrédy* és hive kilépése és önálló pártalakítása, valamint a nyilasoknak az erdélyi országgyarapítással kapcsolatos kormányzói amnesztia során szabadult *Szálasi* alatti egységesülése folytán 1940 őszén előállott belpolitikai helyzetben.³

Teleki Pál nemcsak a magyarországi pártok, hanem a társadalmi szervek, egyesületek erdélyi „invázióját” is igyekezett megakadályozni: „*ismétlen kiadtam a szigorú rendelkezést, hogy ezek ne jöjjenek ide keresztshadjáratra. . . ne jöjjenek nekem ide hódító körutakra*”. A cserkészmozgalommal azonban kivételt tett: vezetői két autóval beutazták a visszakapott területet, felvették az erdélyi magyar cserkészcsapatokkal a közvetlen kapcsolatot (amelyekkel eddig is volt titkos összeköttetésük), és megkezdték a mozgalom újjászervezését.⁴

Teleki természetes tekintélye azonban nem bizonyult hatékonynak. A pártok benyomulását nem sikerült megakadályozni. Mindenek előtt a nyilasok igyekeztek tért hódítani. A visszacsatolt területen előállott áldatlan állapotokat és növekvő elkeseredettséget kihasználva hirdették: kiutat csak a nemzeti-szocialista kormány jelenthet. *Dalbosfalvi* (Picianu) *Illés*, román származású nyilas vezető, *Ungurean* görögkeleti román pap közvetítésével érintkezést kerestek és találtak az erdélyi vasgárdistákkal. . . A románokkal kezdeményezett tárgyalások alapjául a *Hubay-Vágó*-féle nyilas nemzetiségi törvényjavaslat-tervezet szolgált, amelyet román fordításban, román papok segítségével terjesztettek Erdélyben.⁵

Imrédy Magyar Megújulás Pártja erdélyi szervezkedéséhez megfelelő alapot adtak *Imrédy* azon kapcsolatai, amelyeket még a honvédség bevonu-

lása napjaiban épített ki. Századosi rangban az I. hadtest parancsnokságán teljesített szolgálatot hívével: *Kunder Antal* volt iparügyi miniszterrel együtt. Erdélyi bázisuk növelését elősegítette *János Áron* képviselő, aki előbb az erdélyi fővezérségi kormány megbízott egyik tanácsadója volt, majd székelyföldi kormánybiztos lett.

De nemcsak a radikálisok és a jobboldali ellenzék, hanem baloldali ellenzéki pártok is, így a Kisgazdapárt részéről *Tildy Zoltán* és *Bajcsy-Zsilinszky Endre*⁶, a Szociáldemokrata Párt részéről *Esztergályos János* is törekedtek titkos tárgyalásaikon a magyar képviselők megnyerésére. „Az erdélyi képviselők párton kívüli szerepe így tarthatatlanná vált, és nem volt más hátra, mint önálló politikai párttá alakulni.”⁷

Az 1940. december 14-én megalakult Erdélyi Párt vezetését azonban már nem *Pál Gáborra*, az erdélyi magyar képviselők eddigi „párton kívüli csoportjának” vezetőjére bízták.⁸ Akció indult ellene a volt Népközösség vezetői részéről, akik nem felejtették el neki, hogy „uniformisos banditáknak” nevezte őket. Önkényességgel vádolták, mint „a Székelyföld diktátorát”; azt állították, hogy „kisebbségi vezér korában már eladta magát a zsidóknak” – s aláírásokat gyűjtöttek ellene.⁹ Mellőztetésére 1940. december 2-i parlamenti beszéde adott alkalmat, melyben határozottan ellenzéki szellemben fogalmazta meg a magyar kormánnyal szembeni erdélyi elégedetlenséget.¹⁰ *Pál* beszédére *Teleki* igen indignáltan reagált, „vádbeszédnek” fogva föl azt, azokkal szemben, akik Erdélyt felszabadították.¹¹

A megalakult Erdélyi Párt elnöki tisztségére *Bánffy Dániel* bárót szemelték ki; az ügyvezető alelnök s egyben a párt parlamenti csoportjának vezére *Ember Géza* képviselő lett. Ugyanakkor sor került a népközösségi szervezet Erdélyi Magyar Szövetség néven történő felújítására¹², hogy az kiépült gazdasági és társadalmi intézményeivel az erdélyi magyarság egyetemességét igyekezze az Erdélyi Párt köré venni. (Az erdélyi magyarságnak

mintegy 600 szövetkezete közel 130 ezer taggal, valamint 575 falusi gazdaköre volt.)¹³ *Bánffy Dánielt* mint erdőgazdálkodáshoz értőt, 1940. december 30-án a kormányba is bevonták. S így az erdélyi származású miniszterelnök, külügyi- és honvédelmi miniszter mellett egy erdélyi tagja is lett a kabinetnek, aki a román uralom éveit is Erdélyben töltötte. Azzal, hogy *Bánffy Teleki Mihály* földművelődésügyi minisztert felváltotta, a kormányfó elérte, hogy *Kunder* és *Jaross* korábbi menesztésével teljesen megtisztította *Imrédy* embereitől kormányát.¹⁴

Az Erdélyi Párt a következő programot hirdette meg: 1. Erős, független magyarországot óhajt, melynek minden intézményét igazi nemzeti, szociális és keresztény szellem hatja át. 2. A honvédség állandó fejlesztését kívánják, különös tekintettel a létesítendő székely határőrvidékre. 3. Az országhatárokon túl maradt magyarság gondozását, a menekültek kenyérhez juttatását, és a román királyság területén lakó magyarok visszatelepítését. 4. A 22 évi idegen uralom igazságos jóvátételét, a székelyföldi közbirtokosságok helyreállítását. 5. A pártharcok kiküszöbölését, mert pillanatra sem szabad szem elől téveszteni Erdélyben a magyarság és a románság számarányát. 6. Fel kell használni az időt a magyarság társadalmi és gazdasági alátámasztására. 7. Az állás és munkanélküli erdélyiek munkához juttatását, mely célból az érvényben lévő román törvények és a zsidótörvény intézkedéseit fel kell használni. Köz- és magánalkalmazottak a visszacsatolt területen elsősorban erdélyiek legyenek. 8. Nagyvonalú telepítési és munkaközvetítési akció megindítása, különösen a székely népfelesleg legsürgősebb elhelyezése érdekében. 9. Erdélyi természeti kincsek feltárása, a vasútépítések megkezdése, ipari telepek létesítése. 10. A munkásokat és egyéb alkalmazottakat védő törvényeket fenn kell tartani, és magyar nemzeti irányba kell korszerűen fejleszteni.¹⁵

A program lényegében ugyanazokat a kívánságokat tartalmazza, mint amelyeket *Pál Gábor* inkriminált beszéde felvetett. Még a székely határőrvidék létesítésének kívánalma is benne van, bár *Teleki* különösen kifogásolta a gondolatot, hogy „a székelyföld majd megvédi önmagát”.¹⁶ Volt azonban *Pál* követelései között olyasvalami, ami elől a kormány teljesen elzárkózott, és az Erdélyi Párt programjába semmiképpen sem kerülhetett be: *Erdély autonóm igazgatásának felvetése*.¹⁷ Dacára a korábbi erdélyi autonómia-tervek sokaságának.

Az „anyaországi” politikai közvélemény igen érzékenyen reagált a *Pál*-féle kritikára; abban a sokat emlegetett „erdélyi szellem” kifejeződését látta, amelyet – a „felvidéki szellemhez” hasonlóan – olyannak tüntettek föl, hogy azt egy „anyaországi” csak eltanulhatja . . . A parlamenti vita résztvevői kizárólag egységbontást láttak abban. *Teleki* nem osztotta ezeket a véleményeket. Valóságnak és értéknek tartotta a csehszlovák uralom évtizedei alatt kialakult „felvidéki szellemet”; a sok évszázados múltú „erdélyi szellemet” egyenesen ápolandónak. Ennek a „transzsilvanizmusnak” a szellemében irányította az erdélyi lapokat, köztük a magyar kormány szubvenzionálta román napilapot: a *Tribuna Ardealului*-t.¹⁸

A magyar kormány számára a konkuráló pártok közül igazi veszélyt a szociáldemokrata mozgalom élénkülése jelentett: „*állandóan dicsőítik Szovjet-országnak munkásjóléti intézményeit, s szidják a magyarországi helyzetet*”. Szilágy vármegye főispánja a MEMOSZ akciónak ellensúlyozására a KALOT segítségét kérte, akik a Székelyföldön kívül itt fejtették ki legintenzívebben tevékenységüket.¹⁹

A második bécsi döntés „salamoni ítélete” nem hozott megnyugtató eredményt. Hiszen a döntést: Erdély kettéosztottságát sem a magyar, sem a román fél nem tekintette véglegesnek. nyolcnapos ünneplés után újra félárbocra eresztették az országzászlót, annak jeleként, hogy a „trianoni gyász” ideje még korántsem telt le. Ettől a magyar kormány sem német, sem olasz tiltakozásra nem volt hajlandó elállni – csupán a *magyar Revíziós Liga* működésének korlátozására tett ígéretet.

A magyar kormány továbbra is fontos feladatának tartotta az Erdély-kérdés magyar szempontú megvilágítását a tengelyhatalmak vezetői körei előtt. Ezt a célt szolgálta a Teleki személyes irányításával készült, s a *Magyar Történelmi Társulat* kiadásában németül és olaszul kiadott „*Erdélyi Album*”.²¹ A magyar katonai vezetők szintén kiadványt készítettek elő: *vitéz Feketealmy-Czeidner Ferenc* tábornok „*Siebenbürgen das Problem aller Zeiten*” című, mintegy 150 oldalas, német nyelvű kéziratának kiadását Werth Henrik vezérkari főnök sürgette. Teleki azonban nem tartotta kívánatosnak megjelentetését, két okot hozván fel indokul: „*A bécsi döntés ideiglenességének hangsúlyozása szövetségeseinktől tapintatlanságnak tűnhetne; az erdélyi autonómia hirdetése pedig Magyarország egységes voltáról hangzottatott elvünket csorbíthatná meg a német olvasóközönség lelkében.*” Azaz nem kívánta kiengedni kezéből az erdélyi kérdés irányítását: nem lehet ajtóstul rontani a házba, s az egész Erdély magyar uralom alá kerülése esetére a szerző által felajánlott autonómia kérdésével is csinján kell bánni.²²

Míg egyfelől a magyar revíziós törekvések – kényszerűségből leplezett – fenntartása, másfelől a román irredenta akciók kibontakozása hatott az erdélyi viszonyok formálódására. Észak-Erdély és Dél-Dobruzsza átadását súlyos belpolitikai fordulat követte Romániában: a jelentékeny területi veszteségekért *Károly* király rendszerét okoló vasgárdisták zendülése megbuktatta a *Gigurtu*-kormányt. Az új kormányalakítással megbízott, az internálásból csak nemrég szabadult *Antonescu* tábornok lemondatta a királyt fia, *Mihály* javára, s magát „államvezetőnek” deklarálva, feloszlatta a parlamentet, felfüggesztette az 1938 februári alkotmányt. Az ex uralkodó elhagyta az országot, amelyben – mint „nemzeti legionista államban” – a *Vasgárda* lett az egyetlen elismert politikai mozgalom, *Horia Simával* az élen. Ez „*a totalitárius államrendre való áttérés*”, amelyet a bukaresti német és olasz követ egyaránt támogatott, igen rokonszenvesnek bizonyult a tengelyhatalmak szemében. Annál is inkább, mert a legionista Románia külpolitikailag a legszorosabban csatlakozott a tengelyhez, amelytől a román irredenta törekvés támogatását várta.²³

A kormány számára kétségekívül aggasztó körülmény volt, hogy „*a románok úgy viselkedtek, mint ha a németbarátság és a nemzetiszocialista alapon*

való berendezkedés terén túl akarnának minket licitálni”.²⁴ Horthy rádiószózatban hozta a magyar nemzet „tudomására”, hogy változatlanul ragaszkodik a *Teleki*-kormányhoz – s a nyilasokra és imrédystákra célozva, kijelentette: akik a nyugodt munka helyett a nemzetet sirba döntő felelőtlen száguldozást akarnak, akik „*zavaros ideológiák és aljas öncélúság érdekében ragályt és hisztériát hintenek szét . . . azokra a katonakéz teljes erejével és irgalmatlanságával fogok lesújtani*”.²⁵

A Teleki elleni 1940 őszi támadás legkényesebb pontja az volt, hogy nem bírja a németek bizalmát. *Teleki*, ha bensőleg meg is őrizte fenntartásait a németek iránt, kül- és belpolitikai okokból mégis belekényyszerült a drámai versenyfutásba. Német-, Olaszország és Japán szeptember 27-én megkötött hármaspaktumához Magyarország azonnal jelezte csatlakozási szándékát, hogy megelőzhesse az erre nyilván kész Romániát és Szlovákiát. S e gesztusával behozhassa e versenyhársak – elvtelen – előnyét. A versengés ily légkörében nem lehetett azután már elutasítani a németek azon kérelmét, hogy Magyarországon átszállíthassák a román legionista rezsim által kért „tankcsapatokat”. *Teleki*, aki szívesen átengedte volna annak idején a németeket Románia ellen, most kénytelen volt átengedni őket Románia megerősítésére.²⁶

Az elsőnek történő csatlakozással magyar részről elérni kívánt „*primus inter pares*”-helyzet realizálódása igen kétségesre sikeredett; újabb és újabb bizonyosságokra volt szükség annak elismeréséhez és elismertetéséhez, hogy Magyarország az, amelyre a német birodalom elsősorban számíthat. A németeknek nem a kapcsolatok régi-jó volta, hanem, hogy ki tud a másikra jobban licitálni, az számított. Ebben a legionista Románia határozottan fölénybe került, s a németek bizony letorkolták a magyar diplomatákat, ha a románok dél-erdélyi magyarelles politikájára akartak panaszkodni.²⁷ Szigorúan tiltották a Dél-Erdélyre vonatkozó magyar revíziós propagandát, ugyanakkor Gyulafehérvárott zavartalanul tarthattak december 1-én

román irredenta nagygyűlést: *Antonescuval, Horia Simával az élen.*²⁸ A nemzeti-szocializmusnak megfelelő legionárius-eszméjükkel kérkedő román fasisztáknak adandó válaszul az Országos nemzetvédelmi Bizottság a budai vár Szent György terén december 15-én nagygyűlést tartott, kiemelve, hogy „a szegedi gondolat . . . Zágorig tart”.²⁹

„Történnnek dolgok, melyek nemzeti büszkeségünket és nemzeti önértzetünket túl közelről kezdik érinteni” – mondotta 1941. január 12-i miskolci beszédében Teleki, akit a németektől túrt román irredentizmus okán egyre jobban nyugtalanított az erdélyi viszonyok konszolidálatlansága: „Aggodalommal tapasztalom, hogy – könnyelműen és hetykén fogjuk fel ezeknek a területeknek és magyar testvéreinknek visszatérését. Ez a legfőbb bajunk.” Pedig, „amit megszerztünk, azt meg is kell tartani”. Ennek legfőbb eszközéül a soknyelvű ország vezetésének „szentistváni” nemzetiségpolitikáját jelölte meg: „ezzel éltünk ezer évig; ha ezt elfelejtjük, akkor végünk”. A „szentistváni” nemzetfogalmat olyan sajátos nemzeti értéknek tartotta, amely Európában is értékgyarapodást jelent. Európa, „ha valóban megtalálja a maga útját, sokat tanulhat a mi nemzetfogalmunkból”, és ez a hozzájárulás „a nemzetet értékében magasra fogja emelni Európa összes nemzetei között”.³⁰

Ez a beszéd félreérthetetlenül kifejezte Teleki szembenállását a náci nemzet-felfogással és a németek által tervezett „Új Európával”. Európa magáralálásától a magyarság Duna-medencei birodalomalkotó hivatásának elismerését várta. S általában is remélte: a türelmes nemzetiségpolitikával kormányzott soknemzetiségű országoké lesz a jövő. Azt a kérdést, hogy például a Duna-medence népei esetleg a legmértányosabb nemzetiségpolitika mellett sem kívánják a magyar uralmat, ha más államkeretekben előnyösebben érvényesíthetik nemzeti érdekeiket, föl sem vetette. Ez ugyanis lemondást jelentene e népek vezetésének ezeréves magyar tradíciójáról: „Ezt nem szabad odadobnunk, ezzel nem szabad játszánunk, mert aki játszik ezzel, az nem tartozik a nemzethez”.³¹

Bajcsy-Zsilinszky Endre nem szavazta meg a háromhatalmi egyezményhez történt csatlakozást. Mint az egyezmény becikkelyezése ellen tiltakozó, el nem mondhatott beszédének – többeknek megküldött – szövegéből kitűnik³², már magát e lépést úgy értékelte, hogy az szembeállítja a nemzetet „a maga évszázadosan, vagy évezredesen kialakult történelmi küldetésével, szerepével, hagyományai-val, egész történelmi egyéniségével”. meg volt ugyan győződve arról, hogy „a miniszterelnök úr a magyar fajta évezredes politikai ösztöneit és beidegzettségét hordozza vérében és idegeiben”, de ebben a bármennyire is „tiszteltreméltó” indokokból tett lépésben, amelyben a „primus inter pares”-elgondolás realizálhatósága tekintetében Teleki különben is „elszámította magát”, átkelést látott a Rubiconon. Áttérést az elkerülhetetlen kompromisszumok útjáról az önkéntes lecsatlakozás útjára – eltávolodást az önálló magyar hivatástól és behódolást a német-magyar sorsközösség gondolatának. Ha a kormány „rendkívül nehéz és bonyolult helyzetben” így határozott, vállalva annak súlyos kockázatát, hogy e lépés – ezt az idő fogja megmutatni – „esetleg idegen érdekek szolgálatába szőlít bennünket”, a nemzet jövője szempontjából elengedhetetlen, hogy „legalább az ellenzék rögzítse le újból a hagyományos magyar álláspontot, hogy arra visszatérni, vagy azt újból megközelíteni lehessen szerencsésebb körülmények között”.

Bajcsy-Zsilinszky beszéde rámutat: a magyar nemzet nem ajándékokat várt a németektől, hanem csak azt, hogy „módunk legyen a magunk erejével visszaszerezni azt, ami a miénk”. tehát „ha igazi történelmi valóság ez a bizonyos német-magyar sorsközösség, akkor a kisantant szétrobbantása után a magyar történelmi gondolatnak kellett volna érvényre jutnia mind a Felvidék kérdésében, mind Erdély teljes visszafoglalásában”.

Nem így történt: a Felvidék megosztása után újabb „salamoni ítélet” következett, mely kettéhasította Erdélyt. A németek meggátolják, hogy „teljessé kerekedjen legalább északon és keleten Szent István birodalma”, így tehát nincs okunk a németekért különösen lelkesedni. Nem gondol németellenes politikára, de önálló vonalvezetésre, amely a tengelyhatalmakon kívül is barátokat biztosít Magyarországnak számára „az új békerendezés” idejére, akik meg tudják érteni és majd támogatni fogják a magyarság Duna-medencei aspirációit. Az Amerikai Egyesült Államok pl. bizonyára „megérti a magyar nemzet és benne az ősi magyarság nagy történelmi szerepét, amely annyira hasonlít az Egyesült Államokat alapító angolszászok helyzetéhez és szerepéhez, mely egyszerre jelenti az Unióban élő más népek szabadságát és a nagy olvasztótégelyt is, mely mindig diadalra viszi a Jenki birodalomalapítók szellemét és egyéniségét”.

Telekinek a jugoszláv-magyar közeledést elősegítő lépéseit, amelyek a nácielvek alapjára helyezkedett népek gyűrűjében egy utolsó, ablakot próbáltak nyitva tartani a nyugati hatalmak felé – Bajcsy-Zsilinszky is nagyra értékelte: „Ha e kettő összefogna, őszintén és hátsó gondolatok nélkül, ez az egyesült erő bizonyosan eldönthetné – alkalmas időpontban – a középső és alsó Duna sorsát”.³³

Teleki az 1941 januárjában Romániában Horia Sima és Antonescu közötti konfliktust nem aknázhatta ki a dél-erdélyi beavatkozásra – a német állásfoglalásnak „köszönhetően”. Mindössze az erdélyi határ déli részén határbiztosításra mozgósíthatott. Egyre világosabbá vált számára: Erdély teljes egységében, a szentistváni határokkal visszarendezhetetlen.

Utolsó szalmaszál Dél-Erdély visszaszerzésére a „jugoszláv-magyar örök barátsági szerződés” megkötése volt. Ennek nem lényegtelen indítéka, hogy ily módon Jugoszláviát mintegy semlegesíteni lehessen egy Dél-Erdélyért indítandó akció esetén. Ugyan a Jugoszláviával szembeni területi igényéről Magyarország nem mond le, de az semmiképpen sem előzheti meg Dél-Erdély visszahódításának ügyét. E makacs szemlélet többször táplálkozott, mint miniszterelnöki koncepcióból. *Teleki szíve mélyén Erdély dobozott.*

Elképzelése azonban visszájára fordult. A Jugoszláviát megtámadó Németország ajánlatát – t. i. Magyarország a támadásba való bekapcsolódása fejében Jugoszláviával szemben érvényesítheti területi követeléseit – alárendeltjei, különösen a katonai vezetők: Werth Henrikkel az élen, önhatalmúlag bírálták el. A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács április 1-i ülésén csupán az a kikötés született, hogy közvetlen provokálás nélkül nem indul el az akció. Másnapra azonban – szinte megrendelésre – megérkeztek a hírek a „casus belli” fennállásáról. *Teleki* előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a németekkel összejátszó katonai vonal kierőszakolja az idő előtti hadbalépést – megsemmisítve ezzel Dél-Erdély visszaszerzésének utolsó, politikailag befolyásolható reményét is. Az angolszász hatalmaktól érkező visszajelzések igazolni látszottak *Teleki* aggodalmait. *Horthyhoz* írt búcsúlevele tanúsága szerint, átérezve az egész ügy aljasságát, a teljes Erdély visszaszerzésének kilátástalanságát, április 3-án a hajnali órákban elsötétült előtte Isten ege.

RÁSZLAI TIBOR

Jegyzetek

- 1940: XXVI. tc.
- MOL Filmtár, 11 587. doboz, 52 815–6.
- 2/a Teleki Pál felsőházi felszólalása. 1940. december 19. – FN 1939/II. 196–197.
3. Anonim memorandum. Budapest, 1940. október 16. – MOL Kormányzói kabinetirodai iratok. I. D. 12.
4. MOL ME Nemzetiségi osztály, 213. cs. – Az Erdélyrészi Gazdasági Tanács 1940. október 18-i ülésének jegyzőkönyve, 29.
5. Fáy István államtitkár (VKM) levele a Belügyminisztériumba. Budapest, 1940. november 30. – MOL BM Res. 1940-5-9116.
6. *Dobi István*: Vallomás és történelem I–II. Budapest, 1962. II., 146.
7. Magyar Nemzet, 1940. december 29., 7.
8. *Balogh Artúr*. Erdélyi Párt. Magyar Nemzet, 1940. december 22., 5.
Spectator (Krenner Miklós): Erdélyi Párt. Magyar Nemzet, 1940. dec. 29., 7.
9. MOL Küm. Politikai hírszolgálati osztály, 15.cs.
10. Teleki Pál képviselőházi felszólalása. 1940. december 3. – KN 1939/VIII., 1201–1202.
11. KN 1939/VIII., 1097–1104.
12. „Az erdélyi magyar népközösséget, ha más nevezet alatt is, át lehet menteni a jövőre” – mondta gróf Bánffy Miklós 1940. december 18-i felsőházi felszólalásában. FN 1939/II., 134. – Magyar Nemzet, 1940. december 19., 5.

Csikrákos

13. Teleki Pál felsőházi felszólalása. 1940. december 19. – FN 1939/II. 178–179.
14. Magyar nemzet, 1940. december 31., 5.
15. Magyar Nemzet, 1941. január 8., 5.
16. Teleki Pál képviselőházi felszólalása. 1940. december 3. – KN 1939/VIII., 1202.
17. KN 1939/VIII., 1097.
18. Magyar Nemzet, 1941. január 22., 6. és április 1., 5.
19. Kevrig Béla jelentése. Budapest, 1941. március 28. – MOL ME Társadalompolitikai osztály, 2.cs.
20. Woermann feljegyzése. Berlin, 1940. szeptember 24. – MOL Filmtár, 11 587. doboz, 52 729.
21. Az alaptanulmányokat Teleki Pál és Hómann Bálint írták. – MOL ME Tájékoztatói osztály, 7.cs., B 84.
22. Levélváltás a VKF és ME között. Budapest, 1940. november 20. – MOL ME Tájékoztatói osztály, 3.cs., B 31.
23. Bárdossy László jelentése. Bukarest, 1940. szeptember 16. – MOL ME Nemzetiségi osztály, 82.cs., 0 20 159/1940.
24. MOL ME Tájékoztatói osztály, 7.cs. – Magyar Revíziós Liga jelentései. B 77. Párizs jelentése. 1940. október 7.
25. „Rádiószózat a magyar nemzethez”. Horthy kézírásos fogalmazványa. MOL Kormányzói kabinetirodai iratok. I.E. 9.
26. A bukaresti magyar követség jelentése. 1940. október 27. – MOL ME Nemzetiségi osztály, 70.cs., C 21 025/1940.
27. Schmidt feljegyzése. Berlin, 1940. október 11. – MOL Filmtár, 11 587. doboz, 52 810-2.
28. Rajniss Ferenc képviselőházi felszólalása. 1930. december 3. – KN 1939/VIII., 1133–1135.
29. Magyar Nemzet, 1940. december 17., 5.
30. Magyar nemzet, 1941. január 14., 5.
31. uo. – Bajcsy-Zsilinszky 1941. február 29-i képviselőházi felszólalása hasonló szellemben kíván megértő és szeretetteljes magatartást – a jóindulatú – tehát a magyar állam róluk is gondoskodó kezét el nem hátrító – románok iránt. – KN 1939/IX., 442.
32. MOL Kozma-iratok, 31.cs. Vegyes iratok.
33. MOL Kozma-iratok, 31.cs. Vegyes iratok.

Dr. Pacha Ágoston emlékezete

Tavaly november 4-én volt halálának negyvenedik évfordulója *dr. Pacha Ágoston* temesvári megyéspüspöknek.

A temesvári egyházmegye első és hosszú ideig egyetlen püspökének személye megérdemli a figyelmet és a kegyeletet.

Augustin Pacha 1870. november 26-án látta meg a napvilágot a Temes vármegyei Mórícfdön. (Jelenleg a romániai Maureni.) Szülei a Bánátba betelepített svábok leszármazottai voltak. Elemi és középiskolai tanulmányai elvégzése után a Csanádi Papnevelde növendéke lett. A szeminárium elvégzése után, 1893. augusztus 12-én szentelték pappá Temesváron. 1893-tól 1894-ig Mezőkovácsházán teljesített kápláni szolgálatot, majd 1894. október 1-jétől a Temesváron székelő csanádi püspöki udvarban tevékenykedett. Időközben teológiai doktorátust is szerzett. Tehetségére és szorgalmára csakhamar felfigyelt a felsőbb egyházi vezetés, és 1901-ben már püspöki titkárrá nevezték ki. 1906-ban elnyerte a tiszteletbeli kanonoki címet és még ugyanebben az évben megkapta a „pro Ecclesia et Pontifice” pápai kitüntetését. 1911-ben lett a csanádi székeskáptalan tényleges tagja, mint székesegyházi kanonok. Ebben az évben püspöki udvari tisztségében is előlépett, titkárból a püspöki iroda vezetője lett. Négy évvel később, 1915-ben elnyerte a *Szt. Erzsébetről* elnevezett *szepesi címzetes prépost* címet. A trianoni békeszerződés alapján *Pacha* egyházmegyéjének – a csanádi püspökségnek – területét három ország között osztották fel: Magyarország, Jugoszlávia, Románia. A román királysághoz jutott a legnagyobb rész, a temesvári székhely, valamint 160 plébánia, 450 000 hívővel. Az akkori csanádi püspök, móri *Glattfelder Gyula* kezdetben Temesváron tartózkodott, majd a sorozatos zaklatások és a román állammal való nézeteltérések miatt az országot elhagyva, kénytelen volt 1923-ban Magyarországra költözni.

A csanádi egyházmegye új székhelye ekkor lett Szeged. Az egyházmegye romániai részén egy apostoli kormányzóságot állított fel a *Szentszék*, melynek vezetőjévé – 1923. március 12-i dátummal – *dr. Pacha Ágoston* kanonok, püspöki irodaigazgatót nevezte ki. Négy évvel később *XI. Pius pápa*, 1927. április 3-án lebedói címzetes püspökké nevezte ki. Püspökké szentelésére május 10-én került sor a temesvári székesegyházban, ahol a szertartást *M. Dolci* pápai nuncius celebrálta. 1930. június 5-én a pápa a temesvári apostoli kormányzóságot egyházmegyei rangra emelte. Az így létrejött püspökségnek

az első főpásztora – október 16-i dátummal – *Pacha* kormányzó lett. *Pacha* püspök minden elődjénél nagyobb súlyt helyezett a hívekkel való közvetlen érintkezésre. Hivatali ideje alatt ő maga huszonegy templomot szentelt fel, bérmaútjain pedig a legtávolabb eső kis falvakat is felkereste. Szívesen vett részt zarándoklatokon, de jelen volt az 1926-os cichagói és az 1932-es dublini eucharisztikus világkongresszuson is.

Nagy nyilvánosság előtt tartott beszédeiben – így a svábok letelepedésének kétszázadik évfordulóján rendezett nagygyűlésen, vagy a *Banatia* nevű német tanítóképző felszentelésekor – a svábokat hagyományaik és kulturális értékeik megőrzésére szólította fel. 1948-ban a román állam a temesvári püspökséget megszüntetnek nyilvánította. Az egyházmegyét csupán főesperességeként volt hajlandó elismerni. Az ekkor már hetvennyolc éves *Pacha Ágoston* nem fogadta el egyházmegyéjének megszüntetését és állami nyugdíjaztatását. A román állam azonban, idős korára való tekintet nélkül, 1950. július 20-án letartóztatta a püspököt. Letartóztatásának oka, hogy nem fogadta el egyházmegyéjének felszámolását, és a temesvári székesegyházban ő hirdette ki a *Szentszék* állásfoglalását, melyben a román államot ítélte el. Az 1951. szeptember 10-e és 15-e között lezajlott bírósági tárgyaláson azonban hazaárulással és kémkedéssel vádolták meg a nyolcvanegy éves püspököt.

Az ítélet tizennyolc évi fogházbüntetés volt. *Pachát* a máramarosszigeti börtönbe szállították, ahol *egy cellában raboskodott Márton Áron erdélyi püspökkel, dr. Boros Béla titokban felszentelt temesvári segédpüspökkel, Alexandru Todea görög-katolikus püspökkel, valamint a szintén titokban felszentelt Joseph Schubert püspökkel.*

1954 nyarán a román kormány „könyörületet gyakorolt” az akkor már 84 éves, majdnem teljesen vak és súlyos rákbetegségben szenvedő *Pacha Ágoston*nal szemben, és állapotára való tekintettel szabadon engedte.

Az idős püspök ismét kézbe vette egyházmegyéjének ügyeit és szinte haláláig szolgálta egyházát és híveit. A megváltó halál azonban nem váratta sokáig, és 1954. november 4-én magához szólította a Teremtő. Temetésére a temesvári székesegyházban került sor, melynek falai a mai napig őrzik a mártírsorsú főpap földi maradványait.

A temesvári egyházmegyének egészen 1990-ig nem volt püspöke, csak 1990. március 16-án nevezte ki *II. János Pál* pápa *Sebastian Kräutert* megyéspüspökké.

Jogvédő Fórumok

(címöszeállítás)

A legfontosabb nemzetközi kormányközi, társadalmi, stb. szervezetek, amelyek felvállalják a kisebbségi és emberi jogi ügyeket.

Nemzetközi szervezetek

I. Az ENSZ és szakosított szervezetei (válogatás)

United Nations
Főtitkár: Dr. Boutros Boutros-Ghali,
New York NY 10017,
USA
Telefon: (001-212) 963 12 34
Fax: (001-212) 758 27 18

United Nations Office in Geneva
vezérgazdátó: Vladimir Petrovsky,
8-14 avenue de la Paix,
Palais des Nations,
CH-1211 Genève 10,
Switzerland
Telefon: (0041-22) 917 12 34
Fax: (0041-22) 733 32 46

United Nations Office in Vienna
Vezérgazdátó: Giorgio Giacomelli,
Vienna International Centre,
PO Box 500,
A-1400 Wien,
Austria
Telefon: (0043 1) 26 310

United Nations Security Council (UNSC)
c/o Vasily S Safronchuk,
c/o United Nations,
New York NY 10017,
USA
Telefon: (001 212) 963 12 34
Fax: (001 212) 758 27 18

United Nations Commission on Human Rights
c/o United Nations Office,
Centre for Human Rights,
Palais des Nations,
CH-1211 Genève 10,
Switzerland
Telefon: (0041-22) 917 12 34 vagy 907 12 34
Fax: (0041-22) 733 32 46

United Nations Children's Fund (UNICEF)
UNICEF House,
Three United Nations Plaza,
New York NY 10017,
USA
Telefon: (001 212) 326 70 00

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)
High Commissioner Sadako Ogata aszszony,
Case postale 2500,
Dépôt,
CH-1211 Genève 2,
Switzerland
Telefon: (0041 22) 739 81 11
Fax: (0041 22) 731 95 46

Magyarországi iroda:
Gyimes út 38,
1126 Budapest,
Telefon: (0036 1) 250 44 44 vagy 250 46 54
Fax: (0036 1) 250 2701

International Labour Organization (ILO)
Vezérgazdátó: Michel Hansenne,
4 route des Morillons,
CH-1211 Genève 22,
Switzerland
Telefon: (0041 22) 799 61 11
Fax: (0041 22) 799 62 60

Central and Eastern European Multidisciplinary Advisory Team (CEET)
Igazgató: Werner Sengenberger,
Mozsár u. 14,
H-1066 Budapest
Telefon: (0036 1) 153 35 20 vagy 153 38 33
Fax: (0036 1) 153 36 83

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)
Vezérgazdátó: Federico Mayor Zaragoza,
7, place de Fontenoy,
F-75352 Paris 07SP,
France
Telefon: (0033 1) 45 68 10 00
Fax: (0033 1) 45 67 16 90

II. Európai szervezetek

European Union (EU)
Union européenne
c/o European Commission,
Rue de la Loi 200,
B-1049 Bruxelles,
Belgium
Telefon: (0032 2) 299 11 11
Fax: (0032 2) 295 01 38

Council of Europe (CE)
Conseil de l'Europe
Főtitkár: Daniel Tarschys,
Palais de l'Europe,

F-67075 Strasbourg CEDEX,
France
Telefon: (0033) 88 41 20 00
Fax: (0033) 88 41 27 81

III. Társadalmi szervezetek

(a) Emberi jogi szervezetek

Amnesty International
Főtitkár: Pierre Sané,
1 Easton Street,
London WC1X 8DJ,
United Kingdom
Telefon: (0044 171) 413 55 00
Fax: (0044 171) 956 11 57

Célja a politikai foglyok kiszabadítása, valamint azoké, akiket faji, etnikai, nemzeti okok vagy meggyőződésük miatt ítélték el. Harcol a halálbüntetés, a kínzás és a kegyetlen bánásmód valamint a törvénytelen kivégzések, eltűnések és túszok szerzése ellen.

Minority Rights Group International (MRG)
Groupement pour les droits des minorités
Igazgató: Alan Phillips,
379 Brixton Road,
Brixton,
London SW9 7DE,
United Kingdom
Telefon: (0044 171) 978 9498
Fax: (0044 171) 738 6265

Figyelemmel kíséri a kisebbségi helyzetek alakulását. Információt juttat el újságokhoz, televízióhoz, rádióhoz, egyetemekhez, iskolákhoz, könyvtárakhoz és érdekelt személyekhez, szimpóziumokat, előadásokat és összejöveteleket szervez és bizonyítékokat tár fel az ENSZ felé a kisebbségek érdekében.

International Federation of Human Rights
Fédération internationale des droits de l'homme (FIDH)
Főtitkár: Antoine Bernard.

ENSZ nem ismeri el, s amelyek békés úton akarják a konfliktust megoldani.

International Commission of Jurists (ICJ)
Commission internationale de juristes
Főtitkár: Adama Dieng asszony,
PO Box 160,
26 chemin de Joinville, Cointrin,
CH-1216 Genève,
Switzerland
Telefon: (0041 22) 788 47 47
Fax: (0041 22) 788 48 80

Védi az emberi jogokat, mozgósítja a világ jogászait a jogrend érdekében és segítséget nyújt azoknak, akik meg vannak fosztva a jogrendtől.

(b) Oktatással és művelődéssel foglalkozó szervezetek

World University Service (WUS)
(Entraide universitaire mondiale) (EUM)
Főtitkár: Nigel Hartley
Chemin des Iris 5,
CH-1216 Genève,
Switzerland
Telefon: (0041 22) 798 8711
Fax: (0041 22) 798 08 29

Célja az, hogy megakadályozza a tanulásba, tanításba vagy kutatásba való bármiféle beavatkozást, elősegítse az egyetem közreműködését szociális problémák megoldásában.

International Organization for the Development of Freedom of Education
(Organisation internationale pour le développement de la liberté d'enseignement) OIDEL)

Vezérigazgató: Alfred Fernandez
32, rue de l'Athénée,
CH-1206 Genève,
Switzerland
Telefon: (0041 22) 789 29 49
Fax: (0041 22) 789 29 22

Együttműködik nemzetközi szervezetekkel az emberi jogok és különösen az oktatásra való jog tiszteletben tartása érdekében, segít kormányoknak olyan oktatási politikát kialakítani, amely egyhangban van az ENSZ Emberi Jogi Nyilatkozatával és konvencióival, közvéleményt formál, felhívja a figyelmet az oktatással és művelődéssel kapcsolatos jogok megsértésére és segít kiképzési centrumok felállításában, működtetésében és finanszírozásában.

(c) Női szervezetek

International Alliance of Women (IAW)
Alliance internationale des femmes (AIF)
Intern-Verband
Elnök: Prof. Alice Marangopoulos asszony,
1, Lycavittou Street,
10672 Athens,
Greece
Telefon: (0030 1) 362 61 11
Fax: (0030 1) 362 24 54

Célja azoknak a reformoknak a végrehajtása, amelyek előfeltételei a nők és férfiak közötti szociális helyzet, jogok és lehetőségek egyenlőségének. Ösztönzi a nőket, hogy jogaikkal és felelősségeikkel élve

gyakoroljanak befolyást a közéletre acélból, hogy minden ember, fajra, nemre és hitre való megkülönböztetés nélkül élvezhesse emberi méltóságát és hogy elősegítsék a békét és a nemzetek közötti megértést.

International Council of Women (ICW)
Conseil internationale des femmes (CIF)
Főtitkár: Jacqueline Barbet-Massin asszony
13, rue Caumartin,
F-75009 Paris,
France
Telefon: (0033 1) 47 42 19 40
Fax: (0033 1) 42 66 26 23

Célja az, hogy a világ minden részéről összehozza a női társadalmi szervezeteket az emberiség, a család és a személy érdekének szolgálatában. Munkálkodik a tárgyalás és kiegyezés által létrehozott békéért, előmozdítja az emberi jogok figyelembevételét és harcol a születésen, fajon, nemén, nyelven és valláson alapuló megkülönböztetés ellen. Egyenlő jogokra és felelősségre törekszik nők és férfiak között és támogatja a nők részvételét a közéletben.

World Young Women Christian Association (YWCA)
Alliance mondiale des unions chrétiennes féminines
Weltbund Christlicher Verbände Junger Frauen
Főtitkár: Elaine Hesse Steel Asszony,
YWCA,
37 quai Wilson,
CH-1201 Genève,
Switzerland
Telefon: (0041 22) 732 31 00
Fax: (0041 22) 731 79 38

World Union of Catholic Womens Organizations (Wucwo)
Union mondiale des organisations féminines catholiques (UMOFC)
Weltunion der Katholischen Frauenorganisationen (WKFO)
Titkarság: 20, rue Notre-Dame-des-Champs,
F-75006 Paris,
France
Telefon: (0033 1) 45 44 27 65
Fax: (0033 1) 42 84 04 80
Többek között serkenti a nők részvételét nemzetközi ügyekben, véleményét a nemzetközi szervezetek elé terjeszteni és összhangba hozza a világ katolikus női szervezeteinek tevékenységeit.

(d) Egyházi szervezetek

Luther World Federation (LWF)
Fédération luthérienne mondiale (FLM)
Lutherischer Weltbund (LBW)

14 passage Dubail,
F-75010 Paris,
France
Telefon: (0033 1) 40 37 54 26
Fax: (0033 1) 44 72 05 86

Célja az emberi jogi nyilatkozatokban megfogalmazott elvek terjesztése, az igazság, szabadság, egyenlőség valamint a népek szuverenitásának érdekében.

International League for Human Rights (ILHR)
Ligue internationale des droits de l'homme
Internationale Liga der Menschenrechte
Igazgató: Charles H. Norchi,
432 Park Avenue South, Room 1103,
New York NY 10016,
USA

Telefon: (001 212) 684 1221
Fax: (001 212) 684 1696

Az ENSZ és más nemzetközi szervezetek által elfogadott emberi jogi normák megvalósítása elősegítése. Emberi jogi sérelmeket vizsgál felül, közbenjár kormányoknál az emberi jogok tiszteletben tartásának érdekében, felszólal a nemzetközi szervezetek előtt. Kutató és nevelő munkát végez. Kiadványokat készít specifikus emberi jogi sérelmekről, segít az áldozatoknak megfigyelőt küld politikai perekhez, felülvizsgálóbizottságot küld bizonyos emberi jogi sérelmek felderítésére.

Human Rights Advocates International (HRAI)
341 Madison Avenue,
New York, NY 10017,
USA
Telefon: (001 212) 986 55 55
Fax: (001 212) 599 30 27

Unrepresented Nations and Peoples Organization (UNPO)
Organisation des peuples et des nations non représentés
Főtitkari iroda: Javastraat 40a,
NL-2585 AP Den Haag,
Netherlands
Telefon: (0031 70) 360 33 18
Fax: (0031 70) 360 33 46

Azokat a kisebbségi csoportokat és megszállt területeket képviseli, amelyeket az

Internationales Katholisches Büro für
das Kind
Elnök: Amin Fahim,
Főtitkár: François Ruegg
63, rue de Lausanne,
CH-1202 Genève,
Switzerland
Telefon: (0041 22) 731 32 48
Fax: (0041 22) 731 77 93

Célja az, hogy megállapítsa és megvédje
a gyermekek érdekét, szöszölőjük legyen
nemzeti és nemzetközi fórumokon.

International Association for the Defence
of Religious Liberty
Association internationale pour la défense
de la liberté religieuse (AIDLR)
Vereinigung für die Verteidigung der Re-
ligionsfreiheit
Főtitkár: Gianfranco Rossi,
Schosshaldenstrasse 17,
CH-3006 Bern,
Switzerland,
Telefon: (0041 31) 352 62 62
Fax: (0041 31) 352 62 66

Küzd a vallásszabadságért, az emberek
jogaiért fajra, nemzetiségre, nemre és
vallásra való megkülönböztetés nélkül,
a türelmetlenség és a fanatizmus ellen
valamint az emberi méltóságért, amely
lehetővé teszi az egyén minden színvo-
nalon történő kibontakozását.

(e) Munkaadók és munkavállalók szervezetei

International Organisation of Employers
(IOE)
Organisation internationale des emp-
loyeurs (OIE)
Elnök: Jean-Jacques Oechslin
Főtitkár: Costas Kapartis,
26 chemin de Joinville,
Case Postale 68,
Cointrin,
CH-1216 Genève,
Switzerland
Telefon: (0041 22) 798 16 16
Fax: (0041 22) 798 88 62

Állandó kapcsolatot tart tagszervezetei-
vel, információt ad közös társadalmi
problémákról, amelyeknek gazdasági és
egyéb kihatása is van, különösen azokról,
amelyeket a Nemzetközi Munkaügyi Hi-
vatal vagy az ECOSOC elé terjesztettek.

International Confederation of Free Tra-
de Unions (ICFTU)
Confédération internationale des syndi-
cats libres (CISL)
Internationaler Bund Freier Gewerks-
chaften (IBFG)
Főtitkár: Bill Jordan,
International Trade Union House,
Bd. Emile Jacqmain 155,
B-1210 Bruxelles,
Belgium
Telefon: (0032 2) 224 02 11
Fax: (0032 2) 201 58 15

Célja azoknak az erős és hatásos nem-
zetközi szakszervezeteknek a kialakítá-
sa, amelyek szabad, demokratikus és
minden külső uralom alól mentes szer-
vezetektől állnak és amelyek a dolgozók
érdekét képviselik.

Evangelikus Világszövetség
Főtitkár: Dr. Ishmael Noko,
Route de Ferney 150,
Po Box 2100,
CH-1211 Genève 2,
Switzerland
Telefon: (0041 22) 791 61 11
Fax: (0041 22) 798 86 16

World Alliance of Reformed Churches
(WARC)
Alliance réformée mondiale (ARM)
Reformierter Weltbund
Református Világszövetség
Főtitkár: Prof. Dr. Milan Opocensky,
150 Route de Ferney,
PO Box 2100,
CH-1211 Genève 2,
Switzerland
Tel.: (0041 22) 791 62 37
Fax: (0041 22) 791 65 05

Caritas Internationalis (CI)
Főtitkár: Gerhard Meier,
Palazzo San Calisto 16,
1-00120 Città del Vaticano,
Vatican
Telefon: (0039 6) 69 88 71 97
Fax: (0039 6) 69 88 72 37

Serkenti a jótékonyt és elősegíti a
szociális igazságosságot, segíti a hátrá-
nyos helyzetben lévők fejlődését, tanul-
mányozza a szegénység következménye-
it, támogatja a jólétért tett erőfeszítéseket
valamint segélyakciókat szervez a termé-
szet és az ember által előidézett katasz-
trófák esetében.

Pax Romana, International Catholic Mo-
vement for Intellectual and Cultural Af-
fairs (ICMICA)
Pax Romana, Mouvement international
des intellectuels catholiques (MIIC)
Pax Romana, Internationale Bewegung
der Katholischen Akademiker
Főtitkár: Mauricio Molina
7, rue des Alpes,
CP 1062,
CH-1701 Fribourg,
Switzerland
Telefon: (0041 37) 22 74 82

Célja többek között az, hogy a modern élet
által felmerülő problémák megoldásához
hozzájáruljon, hogy szellemi és erkölcsi
eszközeivel támogassa a békét, hogy aktí-
van részt vegyen a nemzetközi felelősé-
gben és hogy elősegítse a katolikus szer-
vezetek közötti kapcsolatteremtést vala-
mint egymás kölcsönös támogatását.

International Catholic Child Bureau
(ICCB)
Bureau internationale catholique de
l'enfance (BICE)

(f) Egyéb

Inter-Parliamentary Union (IPU)
Union interparlementaire (UIP)
Interparlamentarische Union
Főtitkár: Pierre Cornillon,
Place du Petit-Saconnex,
CP 438,
CH-1211 Genève 19,
Switzerland
Telefon: (0041 22) 734 41 50
Fax: (0041 22) 733 31 41

Összehozza a független államok parla-
menti képviselőit, hogy elősegítse a bé-
két, az együttműködést valamint a de-
mokratikus intézményrendszerek kiala-
kítását és hozzájáruljon az emberi jogok
tiszteltetésben tartásához.

World Federation of United Nations As-
sociations (WFUNA)
Fédération mondiale des associations
pour les Nations Unies (FMANU)
Főtitkár: Dr. Marek Hagmajer,
WFUNA/FMANU,
Palais des Nations,
CH-1211 Genève 10,
Switzerland
Telefon: (0041 22) 733 07 30
Fax: (0041 22) 733 48 38

European Centre for Training Craftsmen
in the Conservation of the Architectural
heritage
Centre européen de formation d'artisans
pour la conservation du patrimoine ar-
chitectural
Europäisches Ausbildungszentrum für
Handwerker im Denkmalschutz
Igazgató: Alfonso Zardi,
Isola di San Servolo, Casella Postale 676,
I-30100 Venezia,
Italy
Telefon: (0039 41) 526 85 46
Fax: (0039 41) 276 02 11

Három hónapos szakkurzusokat vala-
mint 14 napos gyorsképzést szervez az
építészeti örökség megőrzéséről (kő, fa,
stukkó vakolat, fali festmény és fém).
Megőrzési projekteket és összejövetele-
ket szervez.

Debreceni Nyilatkozat

A magyar nyelv, a magyar műveltség és az egyetemes emberi jogok védelmében

Trianon történelmi terhe hozott bennünket Debrecenbe. A határon kívüli magyar közösségek Trianon után az utódállamok jogrendjének malmaiba kerültek. Itt kezdődött a magyar kisebbségek történelmi méretű kálváriája. Kiszorítás az állam- és közigazgatásból, a tulajdonlás lehetőségeiből, elkezdődött az anyanyelvi oktatás, az anyanyelvhasználat állandó zsugorítása. Negatív, pusztító folyamatokat örököltünk és ez folytatódik a demokrácia nevében is.

Eddig a birodalmak nyelvi imperializmusát szenvedtük, most a Kárpát-medencei utódállamok többségi nemzeti nyelvi egyeduralom biztosítására törek. Új hegemonia a többség nyelvi uralma Szlovákiában és Romániában. Ma már a kormányok és parlamentek tesznek törvényt a kisebbségbe szorult nemzeti közösségek nyelve ellen. Államtörvényeket hoznak a többségi nemzet nyelvéről, annak védelméről, helyzetének erősítéséről. Államhatalmak állnak szemben a magyar nyelv védtelenségével.

Erdély százados iskolarendszerének szervezeti önállóságát autonómiáját rombolták le a kéttagozatos román rendszerrel. Az 1991 decemberében elfogadott Alkotmány értelmében Romániában hivatalos nyelv a román. A pusztító rendeletek sora: a magyar nyelvű területeken előnyt biztosítottak a román iskolák alapításának, a magyar tanítási nyelvű iskolákban indokolatlan előnyt biztosítottak a román nyelvnek. Az 1995 júliusában elfogadott új tanügyi törvény már a román nyelv

törvényesített hegemoniáját, béklyóját jelenti a magyar nyelvhasználatnak. A magyar iskolarend románosításával, különösen az új tanügyi törvénnyel szemben erőteljes ellenállás bontakozik ki. Nem lehet hátrálni!

Szlovákiában évtizedenként ismétlődnek a hatalom rohamai az anyanyelvi iskolák, az anyanyelvi kultúra ellen. 1990. októberében nyelvtörvényt fogadtak el, amely a szlovák nyelvet hivatalos nyelvvé teszi. A nyelvi kizárólagosság törvénye ez. Ez év júniusában a szlovák kormány az államnyelv védelméről szóló törvénytervezetet fogadott el. Készül a szlovák nyelv egyeduralmának törvénye. A Szlovák Iskolaügyi Minisztérium az alternatív oktatási rend bevezetését erőszakolja. E tervezet lényege: az óvodáktól, illetve az alapiskola első osztályától a tantárgyak nagy részét magyar tanítási nyelvű iskolákban szlovákul oktatnak. . . Beférközni a gyermek tudatába mielőtt gondolkozni kezd. Az „önkéntesség elvét” hangoztatták a szervezők, de a tervezettel egyet nem értő iskolaigazgatók sorát váltották le. Áldozatokból csináltak vádlottakat. Szlovákia kisvárosaiban – spontán tüntetéseken – megmutatkozott, hogy van értelme a szülők és pedagógusok egységes tiltakozásának – az ellenállásnak.

A vajdasági magyarság számában megfogyatkozva létéért küzd. Az elvándorlás, a létbizonytalanság, az asszimiláció apasztja soraikat. A háború hétköznapi brutalitása árnyékba szorítja az iskolaügy, a nyelvhasználat gondjait. De itt is a kétnyelvűség kísértése, az iskolai továbbjutás akadályozása, intézmények leépítése tapasztalható.

A kárpátaljai magyar írásbeliség közel fél évszázad múltán az idő mélyéből támad fel. A magyar nyelvhasználat helyzetét erősíti a magyar-ukrán kisebbségi nyilatkozat. Az ukrán kisebbségvédelmi törvény ígéreteiben is magában hordozza az ukrán magyar és más kisebbségek közösségi jogait, illetve a kulturális autonómiához való jogot. (. . .)

Az erdélyi, felvidéki, vajdasági magyar nyelvhasználat különösen veszélyeztetett. Mindezért okolhatnánk a történelmet, a körülményeket, a magyar politikusok alkalmatlanságát. . . S akár magunkat is. A Trianon után szolgáló nemzedékeket, a tisztségviselőket, a papokat, az írókat, a tanítókat, kétkezi embereket. Minden országban csak lojalitást, szolgálatot, engedelmességet, alkalmazkodást vártak el tőlünk. S ennek túllihegéséből sarjadt az alattvalói magatartás. A mindenáron való megbékélés okán hányszor voltunk egyszerűen csak gyávák?

Évtizedeken át kerestük a megbékélés, az együttélés jó példáit. Híd akartunk lenni, de a belőlünk ácsolt szerkezeten csak egyirányú volt a forgalom, nem kellett a közvetítő szerepünk. A néptestvériség gerjesztett eszméiből idéltlen törlesztkezés lett. Miközben önvédelmi reflexeinket a hatalom elleni támadásnak minősítették. Hiszékeny engedelmisségünk tandíját máig fizetjük. A Szlovákiában és Romániában hozott rendeletek, tanügyi és nyelvtörvények megalázzák a magyar nemzetet. Világosan kell látnunk: a hátunk mögött a fejünk fölött szlovák, román és szerb hatalmi érdekek szövetkeznek, egyeztetnek. Nem hátrálhatunk tovább! Közös kárpát-medencei magyar gondolkodásra és cselekvésre van szükség.

A helyzet kezelésére egyedül az önrendelkezés elve alkalmas. Szlovákiában, Romániában és Szerbiában a magyar közösség által kidolgozott autonómatervek megfelelő megoldást kínálnak. Csak a nyelvek egyenlőségének, egyenrangúságának elve, az önigazgatás rendszere lehet igaz alapja a nemzetiségi nyelvhasználatnak.

Közelítő egyeztetéseket kell folytatnunk a művelődés, a kultúra, a szociális helyzet, a törvényalkotás, az egyházak együttműködése terén. Tudatosítanunk kell, hogy a nyelvnek szociális háttere van, az anyagilag erőtlen ember sebezhető, kiszolgáltatottabb. Javasoljuk, hogy a magyar parlament hozzon törvényt a magyar nyelv védelméről. E törvény teremtsen programot a határon kívüli magyar közösség anyanyelvének megóvására. Javasoljuk, hogy a több központú magyar műveltség és anyanyelv ápolására a határon kívüli magyar nyelvterületeken létesüljenek a nyelvvédelemnek intézményes központjai, hivatalai. Jav-

soljuk, hogy a Duna Televízió nagy lehetőségeinek kihasználásával dolgozzon ki és sugározzon hosszú távú nyelvvédelmi programot. Várjuk a Magyar Rádió és Magyar Televízió támogatását, segítségét is. Javasoljuk, hogy a Magyarok Világszövetsége az Anyanyelvi konferencia és más, felelősséget hordozó intézmények bevonásával dolgozza ki a nemzeti nyelvvédelem részletes stratégiáját.

Meggyőződésünk, hogy igényeink igazságosak, nem irányulnak senki ellen. Tisztelet a magyarság szomszédos népeinek és nemzeteinek. Küzdelmünk hasonló a szlovák, román, szerb nyelv megmaradásáért folytatott történelmi harchoz.

Felhívjuk az Európa Tanácsot, szenteljen kellő figyelmet a kárpát-medencei magyar nemzeti közösségek anyanyelvhasználatára drámai helyzetének.

Kérjük e térség és Európa más nemzetiségeit, Európa valamennyi nemzeti közösségét, értsék meg helyzetünket és támogassák küzdelmünket.

Debrecen, 1995. július 27.

A NAGYGYŰLÉS RÉSZTVEVŐI

Adományok az Erdélyi Magyarság 23. számához

<i>Csiki Éva</i>	<i>Németország</i>	200 DM
<i>Dr. Mark Major</i>	<i>Németország</i>	100 DM
<i>Dr. Árpád Szőczy</i>	<i>Kanada</i>	300 USD
<i>Dr. Kasza Margit</i>	<i>Iregzsemcse</i>	1000 Ft
<i>Weiel Ottó</i>	<i>Németország</i>	100 DM
<i>Böröcz József</i>	<i>Svájc</i>	250 CHF
<i>Huszai Gábor</i>	<i>Budapest</i>	500 Ft
<i>Pánczél Tivadar</i>	<i>Budapest</i>	4000 Ft
<i>Dr. Balthezár Lajos</i>	<i>Szentendre</i>	500 Ft
<i>Zágoni Jenő</i>	<i>Budapest</i>	1000 Ft
<i>Nagy Tibor</i>	<i>Budapest</i>	1700 Ft
<i>Bátor Béla</i>	<i>Jászapáti</i>	500 Ft
<i>Wölfel Lajos</i>	<i>Győr</i>	1000 Ft
<i>Dr. Németh Józsefné</i>	<i>Miskolc</i>	10000 Ft

Szerkesztőségi nyilatkozat

Szívesen eltekintettem volna ezektől a magyaráz(kod)ó soroktól, ám tisztelnem szerint felelős vagyok az Erdélyi Magyarság szellemi és erkölcsi tisztaságáért. Ugyanakkor kötelességemnek érzem az Erdélyi Magyarság megmentéséért elkötelezett és szerkesztőségi munkánkra áldást kívánó, közel háromszáz erdélyi egyházi személy levelére legalább ez úton válaszolni. Teszem ezt azért is, mivel az *Illyés Alapítványhoz* benyújtott, anyagi támogatást kérelmező pályázatomat e levelek csatolásával indokoltam meg.

Az Erdélyi Magyarságot megmenteni hivatott, *dr. Tabajdi Csaba* államtitkár úr írott tanácsát követve, az *Illyés Alapítványhoz* (és annak területi kirendeltségéhez) benyújtott pályázatra, egy éves huzavona után, az alábbi választ kaptam a marosvásárhelyi székhelyű *Magyar Újságírók Romániai Egyesülete Sajtószaktestületének* elnökétől (bár soha nem fordultam ehhez az intézményhez kérelemmel):

Fejléc.

„Ikt. sz. 599/1995. augusztus 31.

Erdélyi Magyarság szerkesztősége.

Tisztelt Főszerkesztő úr! *Megértésüket kérjük döntésünk tudomásulvételéhez, mely szerint nem tudjuk a SAJTÓTÁMOGATÁS TERHÉRE (kiemelés tőlem, M.B.F.) fölkarolni a kérésüket a lap egy évi megjelentetésére és romániai terjesztésére vonatkozóan. A Sajtószaktestület Működési Alapelvei közé tartozik, hogy csak romániai előállítású sajtótermékeket támogat ebből az alaphoz. Elhatározásunkat az Illyés Közalapítvány 1995. augusztus 3-i rendkívüli kuratóriumi döntése is jóváhagyta. Reméljük, Önöknek sikerül más forrásból előteremteni a szükséges összeget. Tisztelettel. . .* Pecsét, elnöki aláírás.

A végzést tudomásul veszem; de megtevesztő és félrevezető tartalmát (támogató olvasóink nevében is) visszautasítom!

Megismételve az általam kifogásolt hivatkozást: „A SAJTÓTÁMOGATÁS TERHÉRE”, mint az Erdélyi Magyarság pályázatának fogalmazója és a pályázattal kapcsolatos szó- és írásbeli tárgyalások címzettje kijelentem, hogy **sem az államtitkári írott ajánlásban, sem a pályázati anyagban, sem a szóbeli tárgyalásokban sem az én vagy munkatársaim, vagy levélben megnyilvánuló, támogató olvasóink gondolatában nem fogalmazódott meg soha olyan igény vagy sanda szándék, mely a romániai magyar sajtó (aműgy is szűkös) támogatását bármilyen mértékben károsítani igyekezett volna.**

Az általam megfogalmazott pályázatnak az *Illyés Alapítvány* „relációhoz nem köthető” (így utólag megjegyezve: pláne a MÜRE pénzeszközeihez nem!) támogatási kontingense volt a címzettje, a *Miniszterelnöki Hivatal Politikai Államtitkárának* írott megoldási tanácsának megfelelően.

Hogy az Erdélyi Magyarság támogatását igénylő keresetem azt a meglepő fordulatot vette, melyre a MÜRE Sajtótestületének elnöki válasza hivatkozik, mely keserűséggel tölt el, mivel azt jelenti, hogy egy erdélyi sajtó-érdekvédelmi tömörülés szerepet vállalt egy olyan magyar nyelvű kiadvány ellehetetlenítésében, mely előfizetői révén egyedüli független és hat esztendeje következetes hírvivője nemzetközi porondon is az Erdélyben élő nemzetrészükhöz ellen folyó lelki, fizikai és kulturális felszámolásnak.

Az erdélyi egyházak képviselőit és az Erdélyi Magyarság sorsáért aggódó olvasókat, mindazokat, akik hozzám írt támogató levelük által, velem együtt belesodródtak ebbe a tisztán indult, de balkáni fordulatot vett „pályázati ügybe”, a magam és a munkatársaim, valamint Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány nevében megkövetem.

Budapest, 1995. szeptember 15.

M. F. J. J. J.

Az Erdélyi Magyarság külföldi képviselői:

Amerikai Egyesült Államok:

Maria Orbán-Bihary
402 East 65 th street 2B
New York, NY. 10021
Tel.: (1)212-744-7946
Fax: (1)212-744-0614

Ausztrália:

Jed Productions. Józsa Erika
P. O. Box 2222,
Strawberry Hills NSW 2012
Tel.: 02-3191740
Fax: 02-3182638

Ausztria:

Österreichische Landerbank
Aktiengesellschaft, Wien
Konto-Nor.: 243-190-514/01

Argentína:

Dr. Theész János
Julian Alvarez 1792
1414 Buenos Aires
Tel.: 89-3535

Belgium:

Sass István
Place des Verriers 14/102, 4100 Serraing
Tel.: 41-36-72-46

Brazília:

Livraria D. Landy Ltda.
Rua 7 de Abril 151.5/50
(Cep 01044-000) Sao Paulo
Tel.: 255-3272, 255-1953
Fax: 11255-1953
C. Postal 794301059-970
C. Postal 189401064-970

Dánia:

Dansk-Ungarsk Seiskab.
Hortenslavej 12, 1857 Frederiksberg C

Franciaország:

Societe Balaton-IMPEX
67 Boulevard Pateur, 75015 Paris
Tel.: (1) 40-47-01-70
Fax: (1) 43-22-62-84

Hollandia:

K. A. Pehlig-Stubnya,
Muzenlaan 5, 2353 KB, Leiderdorp,
Postabank No. 653 557
Tel.: 071/89-03-31

Izrael:

Páll Tibor
Street Puah 6 A/5
35311 Haifa
Tel.: 528780

Kanada:

Kate Kárcsony, Pannonia Books Ltd.
P. O. Box 1017 Postal Station „B”
Toronto, Ont. M5T 2T8
Tel./Fax: (416) 5353-963

Nagy-Britannia:

Klára Adams, Hungarian Book Agency
87 Sewsardstone
Road London E2 9 HN
Tel.: 44-81-980-9096
Fax: 81-938-0633

Németország:

Postgiroamt München,
Konto Tandex 173-809
BLZ 700 100 80
Tel.: 089/717055
Fax: 089/18811

Olaszország:

Maria Toth Pittaluga
Mellbodes 41.09045 Flumini (CA)
c/c N 15853 096
Tel.: 70-830-309

Svájc:

Anikó Parragi
8049 Zürich, Imbisbühl Str. 132.
Tel.: 41/1/341-88-69

Zürcher Kantonalbank
Kto. Nr. 1118-0298.950 Zürich

Svédország:

János Járay
Fagotgr. 5/B, 223 68 Lund,
Tel.: 14-70-81
Postgiro: 6310 106-7

TILTAKOZÓ FELHÍVÁS!

A román oktatási törvény és parlamenthez méltatlan, egyetlen európai állam törvényhozása által el nem fogadott, más nemzet himnuszát és jelképeit tiltó törvény-javaslat ellen emeljük fel tiltakozó szavunkat.

A román állam XX. századi történelmében, volt egy sajnós rövid időszak, amikor királyi törvény-rendelet nemcsak megerősítette létező magyar és más nemzeti közösség, főleg egyházi és társadalmi szervezetek iskoláinak tulajdonát, hanem támogatást is biztosított ezek működéséhez. Ez a tény azt bizonyítja, hogy Romániában is megvalósítható, minden nemzeti közösség számára létszámtól függetlenül, az az alapvető emberi jog, hogy gyermekeit anyanyelvén taníthassa, az oktatás minden szintjén.

Ezt az elvet és gyakorlatot már a XIX. század végén, minden fejlettebb európai állam megteremtette. Ennek eredményeként Erdélyben, majd Romániában is, a románok mellett egész nemzedékek során, magyar, német és más nemzetközösséghez tartozó tudós, író, művész, gazdasági és technikai szakember nőtt fel, akinek életműve nemcsak az ország, hanem Európa kultúráját gazdagította.

Ezt a természetes folyamatot, mely a különböző kultúrák kölcsönhatásából eredő alkotási lehetőséget és szint is jelentette, szakította meg a román kommunista diktatúra, amikor erőszakkal eltulajdonította a román állam számára, az egyházak és nemzeti közösségekhez tartozó szervezetek iskoláit és intézményeit. Ennek a totális diktatúrának egész időszakát ma törvénytelennek és jogtalanoknak tekinti a nemzetközi jog és Románia alkotmánya is. Ennek ellenére – semmibe véve a ma érvényes román alkotmány előírásait is – a román törvényhozás, nemcsak megszavazta ezt az 1948-as törvénytelen iskola-eltulajdonítást, (több mint 1500 magyar iskoláról és iskola-intézményről, valamint számos német és más anyanyelvű iskoláról van szó), hanem újabb korlátokat állított az anyanyelvű oktatással szemben, elzárva ezáltal sok tízezer, német és más kisebbségi népcsoporthoz tartozó tanulót, az anyanyelvű szakoktatástól, egyetemtől, saját kultúrájának megismerésétől, művelésétől.

Tiltakozunk ez ellen a jogtipró döntés ellen és egyúttal megdöbbenésünket fejezzük ki, hogy akad ma olyan oktatásügyi miniszter Romániában, aki középkori maradványnak minősíti az egyházi iskolák működtetését, az egyházak oktató, nevelő tevékenységét. A Miniszter Úr talán elfelejti, hogy a román kultúra legjelesebb képviselői mindig hangsúlyozták a román egyházak döntő szerepét a román nemzeti kultúra megteremtésében, a román nyelv és öntudat megőrzésében. Miniszter Úr inkább megtagadja ezt, csak ne kelljen ugyanezt a lehetőséget megadni a kisebbségi nemzeti közösségek számára.

Meggyőződésünk, hogy egy kétmillió németrészt, de még kisebb létszámú népcsoport sem tartható olyan állapotban, mely méltatlan a 2000-ik évhez közeledő Európában!

Budapest, 1995. szeptember

BOLYAI EGYETEM BARÁTAINAK EGYESÜLETE

Mióta királyaink ide telepítették bennünket e földre, mely Székelyföld néven hazánk lett, mi székelyek, örökös bizonytalanságban élünk. Amit a tatár, a török, vagy az idegen zsoldos nem tett a földdel egyenlővé, azt ledöntötte a földrengés, hamuvá változtatta a tűzvész. S ami még ezek után is megmaradt, azt tovább rombolta a tudatlanság, a hozzá nem értés, majd — miután kisebbségi sorba kerültünk — az irántunk megnyilvánuló rosszindulat is.

Mégis, mindig újra kezdtük. Űszkös romok helyén új templomokat, tornyokat emeltünk, s építettünk várát is, ha kellett, a megmaradásunkért.

És mindig újra fogjuk kezdeni.

Csak a Mindenható erősítsen meg bennünket...